

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

GITANA GUŽIENĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJOS

**VAIKŲ DIENOS CENTRUS LANKANČIŲ PAAUGLIŲ TEISĖS
DALYVAUTI SPRENDIMŲ PRIĖMIME ĮGYVENDINIM
AS, SIEKIANČIUS GERIAUSIŲ VAIKO INTERESŲ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: *Prof. dr. Vida Gudžinskienė*

Vilnius, 2021

TURINYS

SAVOKŲ ŽODYNAS	5
ĮVADAS	6
1. VAIKŲ DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO TEORINIS PAGRINDAS	11
1.1. Vaikų dalyvavimo teisės samprata	11
1.2. Vaikų dalyvavimo teisės tikslas	13
1.3. Vaikų dalyvavimo teisės kontekstas	16
1.4. Vaikų dalyvavimo teise suinteresuotos šalys ir jų specifika	22
1.5. Vaikų dalyvavimo teisės realizavimo būdai	26
2. VAIKŲ DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO SVARBA, PROBLEMOS IR PAŽANGA	29
2.1. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarba	29
2.2. Problemos ir iššūkiai, kylantys įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę	31
2.3. Užsienio šalių situacija įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę	34
3. VAIKŲ DIENOS CENTRUS LANKANČIŲ PAAUGLIŲ TEISĖS DALYVAUTI SPRENDIMŲ PRIĖMIME ĮGYVENDINIMO, SIEKIANT GERIAUSIŲ VAIKO INTERESŲ, EMPIRINIS TYRIMAS	37
3.1. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo metodika	37
3.2. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo rezultatai	43
3.2.1. Demografinės vaikų dienos centrus lankančių paauglių charakteristikos	43
3.2.2. Dalyvavimo sprendimų priėmimo naudos vertinimas subjektyviu paauglių požiūriu	46
3.2.3. Paauglių, lankančių dienos centrus, subjektyvus dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų vertinimas	52
3.2.4. Paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo konteksto subjektyvus vertinimas	57
3.2.4. Paauglių, lankančių dienos centrus, dalyvavimo sprendimų priėmimo lygio subjektyvus vertinimas	65
3.2.4. Dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo gerinimo kryptys	66
IŠVADOS	70
REKOMENDACIJOS	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74

SANTRAUKA	80
SUMMARY	81
PRIEDAI	83

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Vaiko dalyvavimas sprendimų priėmime – 1) pakankamas ir tinkamas vaiko ar paauglio informavimas apie jo galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procese; 2) galimybių vaikui ar paaugliui laisvai išreikšti savo požiūrį sudarymas; 3) vaiko ar paauglio požiūris, darantis įtakos sprendimui (Bessell, 2011, p. 497). Ši teisė – tai konstruktas, sudarytas iš keturių pagrindinių elementų: tikslo, konteksto, būdo ir suinteresuotų šalių (Herbots, Put, 2015).

Paauglystė – tai asmens gyvenimo laikotarpis, trunkantis nuo vaikystės iki virsmo suaugusiu žmogumi, išmokstant svarbių socialinių ryšių pamokų. Paauglystei būdingas hipotetinis dedukcinis ir propozicinis mąstymas, gebėjimas visapusiškai apmąstyti problemas, kombinacinių gebėjimų išryškėjimas (Petrulytė, 2007; Kromerova, 2016)

ĮVADAS

Temos aktualumas. Vaikų teisių apsauga yra laikoma sudėtinu visos žmogaus teisių sistemos elementu. Vaikų teises reguliuoja ir įtvirtina tiek bendrieji baudžiamieji, civiliniai, socialinės apsaugos, darbo ir kiti įstatymai, tiek specialiai tam skirtin tarptautinio ir nacionalinio lygmens teisės aktai. Nuo 1989 m. Jungtinių Tautų (toliau tekste – JT) Vaiko teisių konvencija laikoma pagrindiniu tarptautiniu vaikų teises reguliuojančiu dokumentu. JT Vaiko teisių konvencija – plačiausiu mastu ratifikuota žmogaus teises įtvirtinanti sutartis per visą istoriją. JT Vaiko teisių konvenciją ratifikavo daugiau nei 190 pasaulio valstybių. Lietuva prie konvencijos prisijungė 1995 m. Tai, kaip valstybėje įgyvendinama konvencija, rodo vaiko reikšmę visuomenėje. Vaiko teisės – tai reikšmingas žmogaus teisių elementas, todėl „tai, kaip valstybėje įgyvendinamos ir plėtojamos vaiko teisės, koks yra visuomenės požiūris į vaiko apsaugą, rodo ir žmogaus teisių vystymosi procesą“ (Dudaitė, Kairienė, 2017, p. 77). Viena iš vaiko teisių – dalyvauti sprendimų priėmime. Vaiko teisė dalyvauti sprendimų priėmime yra įtvirtinta Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (1995) 12 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad „valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio. Todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka“. Vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinimas, anot A. Franklin ir P. Sloper (2009), tapo politiniu prioritetu. Atkreiptinas dėmesys, kad ir patys vaikai „entuziastingai rodo norą būti įtrauktais“ (Hurd, 2011, p. 321).

Nepaisant pastangų užtikrinti vaikų teisę dalyvauti sprendimų priėmime, kai kuriose srityse vaikų įtraukimo į sprendimų priėmimą pasiekti sekasi itin sunkiai. Tą akcentuoja K. Herbots ir J. Put (2015, p. 154), nurodydami, kad „vaikų dalyvavimo teisė yra vis dar interpretacijų ir diskusijų objektas“. Nesutarimus dėl aktyvaus vaikų dalyvavimo svarbos išryškino ir A. J. Hurd (2011, p. 28), teigdama, kad „nepaisant plintančių aktyvaus jaunimo dalyvavimo idėjų, vaikų ir jaunų žmonių padėtis šiuo klausimu visuomenėje vis dar išlieka labai prieštaringa“. Susiduriama ir su praktinėmis vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemomis. Problemų kyla, kai vaikų teisę dalyvauti sprendimų priėmime siekiama įgyvendinti ne namų aplinkoje. Pavyzdžiui, „sveikatos sritis laikytina itin problemine, kadangi vaikai yra retai įtraukiami į sprendimų priėmimo procesą, jiems dažnais atvejais tenka labai silpna pozicija sveikatos priežiūros įstaigose“ (Coyne, 2008, p. 273). Vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime teisė ne visuomet įgyvendinama ir teismuose. Kaip nurodyta LR Vaiko

teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų ataskaitoje (2020, p. 78), „vaiko nuomonė ne visada yra išklausoma ir teismuose: ne visada naudojamos galimybės išklausti vaiką teisme; nesiremiam vaiko nuomone, išsakyta vaikui bendraujant su vaiko teisių apsaugos institucijų darbuotojais; teismų procesiniuose sprendimuose nėra nurodomos vaiko nuomonės neišklausymo priežastys, todėl aukštesniosios instancijos teismo pripažįstama, jog visumos pozityviųjų valstybės pareigų, susijusių su tinkamo paties vaiko įtraukimu į bylos nagrinėjimo procesą, nevykdymas pažeidžia procesinį teisingumą bei byla perduodama nagrinėti iš naujo“. Anot S. Bessell (2011, p. 498), „ne namų aplinkoje dauguma paauglių jaučiasi taip, kad jie visiškai neturi jokių galimybių dalyvauti svarbių sprendimų, susijusių su jų gyvenimu, priėmimu. Nors paaugliams sudaromos sąlygos dalyvauti susitikimuose, kuriuose sprendimai aptariami, dalyvavimas pagal tikrąją šios teisės reikšmę – neužtikrinamas. Tikėtina, kad su šia problema susiduriama ir vaikų dienos centruose, siekiant geriausių vaiko interesų. Siekiant nustatyti problemos mastus ir koregavimo galimybes, būtini teoriniai ir empiriniai šios srities tyrinėjimai.

Vaiko dalyvavimas gali skirtis nuo informacijos suteikimo iki įtakos sprendimams darymo. Pastebima, kad susitikimuose su socialiniais darbuotojais vaikai yra retai įvardijami kaip dalyvaujantys veikėjai (Hultman ir kt., 2019). Kaip pažymi M. Heimer ir kt. (2018), vaiko įtraukimas į sprendimų priėmimą yra stipriausias pradinėse darbo su šeima stadijose, vėliau – silpnėja. Silpniausias vaiko įtraukimas į sprendimų priėmimą būna socialinių paslaugų teikimo etape, šiame etape tėvų dalyvavimas – priešingai – yra labai intensyvus (Heimer ir kt., 2018).

A. J. Hurd (2011, p. 28) teigimu, „aktyvaus vaikų dalyvavimo darančiose jiems įtaką ir jų veikiamose aplinkose idėja, kuomet vaikų balsas išgirstamas ir vaikų dalyvavimas yra laikomas svarbiu, vis dar laikomas iš esmės nauju požiūriu“. Tą patvirtina ir įvairiose pasaulio valstybėse atliktų tyrimų rezultatai (Coyne, 2008; Bessell, 2011; Herbots, Put, 2015; Hultman ir kt., 2019). Tad analizei pasirinktos temos nagrinėjimo aktualumą ir savalaikiškumą pagrindžia faktinio vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime spragos, egzistuojančios įvairiose pasaulio valstybėse. Tikimasi, kad gerųjų praktikų užsienio šalyse analizė sudarytų prielaidas sukurti naujas, moksliniais tyrimais pagrįstas žinias, kurių pagrindu būtų galima parengti vaikų teisės dalyvauti sprendimų priėmimo realizavimo gerinimo kryptis, taikytinas Lietuvoje veikiančiuose dienos centruose, užtikrinant geriausius vaiko interesus.

Temos iširtumas. Vaiko teisių kontekste vis daugiau dėmesio nuo XX a. devintojo dešimtmečio skiriama vaiko dalyvavimo sprendimų priėmimo teisei (Hultman ir kt., 2019). Šiai teisei dėmesio skyrė užsienio šalių mokslininkai. Tyrinėtas vaikų dalyvavimo efektyvumas (Kennan ir kt., 2018), pačių vaikų (Kosher, Ben-Arieh, 2020a), vaikų gerovės ir įtraukimo (Laevers, Declercq, 2018) vaidmuo teisės realizavime, manipuliacija ir prievarta šeimoje, kaip

vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą ribojantys veiksniai (Morrison ir kt., 2020). Vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė nagrinėta vertinant politikos formuotojų (Bessell, 2009), paslaugų teikėjų (Bessell, 2009; Barry, 2014; Coyne ir kt., 2014; Hultman ir kt., 2019; Rap, 2019; Kosher, Ben-Arieh, 2020b), vaikų (Cashmore, Parkinson, 2008; Barry, 2014; Coyne ir kt., 2014), tėvų (Cashmore, Parkinson, 2008; Coyne ir kt., 2014) patirtis. Išskirtinio dėmesio sulaukė neįgalių vaikų (Franklin, Sloper, 2009; Hultman ir kt., 2019), pažeidžiamų vaikų (Franklin, Sloper, 2009) teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo iššūkiai. Užsienio šalyse atlikti moksliniai tyrimai koncentruoti į įvairias aplinkas, sistemas: šeimą (Caashmore, Parkinson, 2008; Heimer ir kt., 2018), sveikatos priežiūros (Runeson ir kt., 2001; Coyne, 2008; Barry, 2014; Coyne, 2014; Coyne ir kt., 2014; Yamaji ir kt., 2020), institucinės globos (Bessell, 2011; Brummelaar ir kt., 2018; Vosz ir kt., 2020), švietimo (Laevens, Declercq, 2018). Šeimos aplinkoje nagrinėti vaikų dalyvavimo sprendimų klausimai tėvų skyrybų atveju (Caashmore, Parkinson, 2008). Švedijos sveikatos priežiūros sektoriuje atliktų vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės tyrimų, įvertinusių sveikatos priežiūros specialistų požiūrį, rezultatai (Runeson ir kt., 2001) išryškino veiksnius, kurie lemia vaikų dalyvavimą sprendimų priėmimo. Šiuos veiksnius autoriai suskirstė į šešias grupes: vaiko protestas, vaiko amžius ir branda, tėvų vaidmuo, darbuotojų požiūris, laikas, alternatyvių problemos sprendimų galimybės. Minėto tyrimo duomenimis, „kai kuriais atvejais vaikai gali daryti įtakos savo situacijai, tačiau vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė labai dažnai ir pažeidžiama“ (Runeson ir kt., 2001, p. 70). Sveikatos priežiūros srityje, kaip rodo Airijoje atliktų tyrimų rezultatai dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo problemos neišvengiamai paliečia vaikus, paauglius, tėvus, sveikatos priežiūros specialistus (Coyne, 2014). Švietimo sistemoje taip pat kyla vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo iššūkių. Belgijos patirtis rodo, kad šie iššūkiai kyla dėl poreikio siekti vaikų gerovės ir įtraukimo, įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę (Laevens, Delercq, 2018).

Lietuvoje vaikų ir paauglių teisė dalyvauti sprendimų priėmimo iki šiol nagrinėta kitų – platesnių – tyrimo objektų kontekste. B. Kairienė ir R. Žiemienė (2007, p. 47), tyrinėdamos vaiko teisių įgyvendinimo ypatumus Lietuvos šeimose, akcentavo pagarbos vaiko pažiūroms principą, kuris apibrėžiamas kaip „vaiko aktyvumas dalyvaujant priimant sprendimus su juo susijusiais klausimais“. Vaiko dalyvavimo teisės svarba aktualizuota ir nagrinėjant vaiko teisinį statusą ir jo įgyvendinimo problemas (Kairienė, 2012). Minimaliai nagrinėtas ir vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas ikimokyklinio ugdymo institucijose (Glebuviene, Tarasonienė, 2003). V. Gudžinskienės ir kitų (2016) publikacijoje vaikų dienos centrai pristatyti kaip potenciali vaikų teisių įgyvendinimo aplinka, tačiau gilesnių įžvalgų dėl dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo pasigendama. Nepavyko rasti mokslinės

literatūros, kurioje dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė būtų koncentruota išimtinai į paauglius, kaip šios teisės subjektus ir specifinę šios paauglių teisės raiškos aplinką – vaikų dienos centrus. Užsienio šalių mokslininkų įdirbio paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės srityje taip pat nepavyko aptikti.

Tyrimo problema – nėra moksliskai pagrįstų duomenų, kaip realizuojama paauglių dalyvavimo teisė priimant su jais susijusius ir jiems svarbius sprendimus vaikų dienos centruose. Tikimasi, kad šios problemos sprendimas sudarys prielaidas mokslą praturtinti naujomis žiniomis apie vaiko dalyvavimu grįstą reiškinį ir jį lemiančius veiksnius. Bus papildytas mokslinis žinių apie vaiko aktyviu dalyvavimu grįstą ugdomosios sąveikos tarp ugdytojo plėtojimą vaikų dienos centruose, įgyvendinant vaiko teisę dalyvauti su vaiku susijusių sprendimų priėmimo, siekiant geriausių vaiko interesų, potencialas.

Tyrimo reikšmingumas Tyrimas pasitarnaus kuriant mokslo žinias apie vaiko dalyvavimo sprendimų priėmimo turinį, formas, sąveikas, kylančius iššūkius ir jų įveikos galimybes. Duomenimis ir įrodymais pagrįstas mokslinis tyrimas padės spręsti svarbią vaikų dienos centrus lankančių vaikų gerovės užtikrinimo aspektą – vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą. Empirinio tyrimo pagrindu bus suformuluotos rekomendacijos, skirtos įgyvendinti vaikų dienos centrus lankančių vaikų teisę dalyvauti, priimant geriausius vaiko interesus atitinkančius sprendimus.

Tyrimo objektas – paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimas vaikų dienos centruose, siekiant geriausių vaiko interesų.

Darbo tikslas – išanalizavus teorines vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo prielaidas, įvertinti praktinį šios teisės realizavimą, siekiant geriausių vaiko interesų.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti teorinius vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aspektus.
2. Išnagrinėti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbą, problemas ir pažangą.
3. Įvertinti šalyje veikiančius vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą, remiantis subjektyviu paauglių vertinimu.

Tyrimo hipotezės:

- H1: vaikų dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo suvokiama naudos svarba stiprėja iš ankstyvosios paauglystės vaikų dienos centrų lankytojams pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą.
- H2: vaikų dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo suvokiamos naudos patyrimas stiprėja iš ankstyvosios paauglystės vaikų dienos centrų lankytojams pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą.

- H3: vaikams pereinant į vidurinėsios ir vėlyvosios paauglystės raidos etapus, dalyvavimo teisės tikslų svarba intensyvėja.
- H4: didžiausia spraga tarp dalyvavimo teisės svarbos ir įgyvendinimo būdinga artimiausiai vaiko aplinkai – šeimai.
- H5: vaikų dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo skirtingose aplinkose svarba stiprėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą.
- H6: vaikų dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimas skirtingose aplinkose gerėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą.
- H7: paaugliai vaikų dienos centruose ir turi galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo, ir juose dalyvauja.
- H8: vaikų dienos centre dalyvavimo teisės įgyvendinimas svarbiausias ir geriausiai vertinamas yra vaiko išklauso lygyje.

Metodai. Teoriniams vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo aspektams išnagrinėti taikyti mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, apibendrinimo metodai. Šalyje veikiančius vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo įvertinimui taikyti duomenų surinkimo ir tyrimo duomenų analizės metodai. Tyrimo duomenų surinkimui taikytas anketinės apklausos metodas. Remiantis išanalizuota mokslinė literatūra apie paauglystės tarpsnio charakteristiką, vaikų dienos centrų veiklą, paauglių teisių įgyvendinimo situaciją ir problemas, paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo užtikrinimo poreikį, svarbą, šios teisės įgyvendinimą vaikų dienos centruose, geriausių vaiko interesų siekį, parengtas tyrimo instrumentas. Atlikus dienos centrus lankančių paauglių anketinę apklausą, išanalizuoti tyrimo duomenys. Tyrimo duomenų analizei taikyti aprašomosios statistikos, statistinės analizės metodai. Tyrimo hipotezių tikrinimui skaičiuotas respondentų pasiskirstymas, Pirsono, Spirmano koreliacijos koeficientai, atlikti chi kvadrato testai, skaičiuoti vidurkiai. Duomenų analizei atlikti naudojama SPSS 26 ir MS Excel 2017 programinė įranga.

1. VAIKŲ DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO TEORINIS PAGRINDAS

Teorinių vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo, siekiant geriausių vaiko interesų, aspektų analizė pradedama vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo konceptualizacija. Siekiant atskleisti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo konceptualųjį pagrindą, pirmiausia nagrinėjama vaikų dalyvavimo teisės samprata. Išanalizavus vaikų dalyvavimo teisės sampratą, pristatomas vaikų dalyvavimo teisės tikslas, kontekstas, suinteresuotos šalys ir realizavimo būdai.

1.1. Vaikų dalyvavimo teisės samprata

Vaiko teisė dalyvauti sprendimų priėmimo yra sudėtinė vaiko gerovės ir vaiko socialinių teisių dalis. K. Bačiulienė ir A. Zaborskis (2004, p. 718) pažymi, kad „labai svarbus yra vaikų dalyvavimas priimant sprendimus arba iškeliant aktualias problemas“. Nors vaiko dalyvavimo koncepcija yra gana dažnai vartojama, jos svarba aktualizuojama, tiksli koncepcijos reikšmė iki šiol nėra aiški.

Mokslinėje literatūroje dalyvavimo teisė apibrėžiama skirtingai. Apibrėžimų įvairovė pateikta 1 lentelėje. Tokią plačią apibrėžimų įvairovę suponavo tai, kad vaiko dalyvavimo koncepcijai būdingas tarpdiscipliniškas turinys ir ją svarbu „nagrinėti žvelgiant per įvairių mokslų prizmę“ (Herbots, Put, 2015, p. 155).

1 lentelė. Vaiko dalyvavimo apibrėžimai

Autorius(-iai)	Apibrėžimas
V. Glebuviene, A. Tarasonienė (2003, p. 63)	Dalyvavimas – tai „vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę ir būti išklausytam, taip pat jaustis svarbiu, pasitikinčiu, aktyviu įvairioje veikloje“
A. Franklin, P. Sloper (2009, p. 3)	Dalyvavimas – tai „nenutrūkstantis procesas, kurio metu vyksta įvairių tipų dalyvavimo veikla, atsižvelgiant į aplinkybes ir dalyvaujančius vaikus“
S. Bessell (2011, p. 497)	Dalyvavimas – tai daugialypis reiškinys, apimantis „1) pakankamą ir tinkamą vaiko ar paauglio informavimą apie jo galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procese; 2) galimybių vaikui ar paaugliui laisvai išreikšti savo požiūrį sudarymą; 3) vaiko ar paauglio požiūrį, darantį įtakos sprendimui“
J. Barry (2014, p. 4)	Dalyvavimas – tai „procesas, kurio metu institucijos įtraukia vaikus į sprendimų, tiesiogiai susijusių su jų gyvenimu, priėmimą“
D. Kennan ir kt. (2018)	Dalyvavimas – tai vaiko teisė išreikšti savo nuomonę klausimais, kurie jį tiesiogiai liečia, o esant poreikiui, elgiamasi taip, kaip pageidauja vaikas
M. Vosz ir kt. (2020)	Dalyvavimas – tai vaikų įtraukimo į institucijas ir sprendimus, tiesiogiai susijusių su jų gyvenimu, procesas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Franklin, Sloper, 2009; Bessell, 2011; Barry, 2014; Kennan ir kt., 2018; Vosz ir kt., 2020.

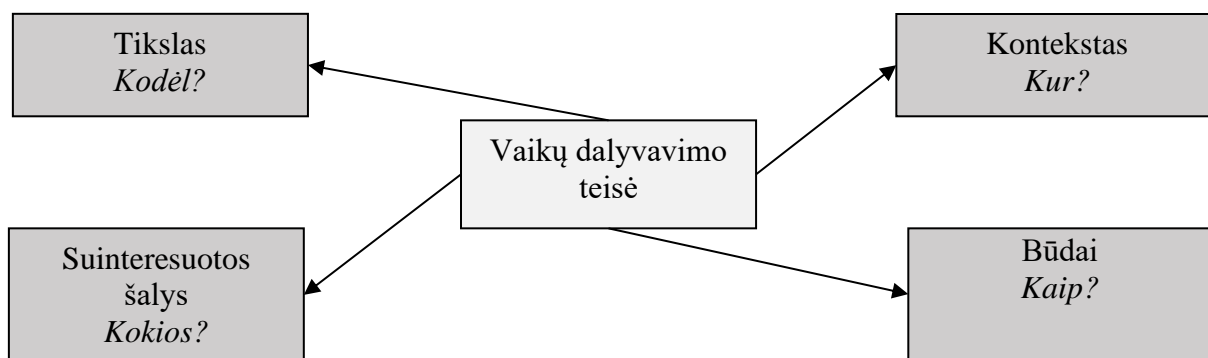
Mokslinėje literatūroje, apibrėžiant dalyvavimo reiškinį, akcentuojami skirtingi aspektai. V. Glebuviene ir A. Tarasonienė (2003) dalyvavimą aiškina kaip laisvą nuomonės išreiškimą ir išklausymą. Nuomonės išreiškimas ir išklausymas, anot autorių, sudaro prielaidas vaikams jaustis svarbiais, pasitikinčiais, aktyviais. A. Franklin ir P. Sloper (2009) pasiūlyta dalyvavimo samprata – labai abstrakti. Autoriai mini įvairių tipų dalyvavimo veiklą pagal aplinkybes ir pagal dalyvius, tačiau nepaaiškina, ką dalyvavimo veikla apima. Gana panašiai dalyvavimo reiškinį apibūdina J. Barry (2014), D. Kennan ir kt. (2018), M. Vosz ir kt. (2020). Minėti autoriai nurodo, kad tai vaikų įtraukimas į juos tiesiogiai liečiančius sprendimus. Turbūt išsamiausias turinio požiūriu laikytinas S. Bessell (2011) pateiktas vaiko dalyvavimo apibrėžimas. Autorius vaiko dalyvavimą sprendimų priėmimo apibūdina kaip daugialypį reiškinį ir nurodo, kad jis apima:

- 1) pakankamą ir tinkamą vaiko ar paauglio informavimą apie jo galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procese;
- 2) galimybių vaikui ar paaugliui laisvai išreikšti savo požiūrį sudarymą;
- 3) vaiko ar paauglio požiūrį, darantį įtakos sprendimui (Bessell, 2011).

V. Gudžinskienės ir kt. (2016, p. 2012) teigimu, „dalyvavimo teisės leidžia vaikams dalyvauti bendruomenės ar visuomenės veikloje, reikšti savo nuomonę, pasisakyti apie tai, kas svarbu jų gyvenime“. Tai reiškia, kad dalyvavimo teisės funkcionalumas atsiskleidžia per dalyvavimą bendruomeninėje, visuomeninėje veikloje, nuomonės išreiškimą.

Galimi atvejai, kai dalyvavimo teisė traktuojama kaip sudėtinė platesnio turinio teisės dalis. Tokiu požiūriu grindžiamas LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). Šio įstatymo 4 straipsnyje vaiko dalyvavimas apjungiamas su vaiko nuomonės išklausymu ir traktuojamas taip: „vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams“ (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, 4 str.).

Vaikų dalyvavimo teisės daugialypiškumą išryškino ir K. Herbots, J. Put (2015). Dėl šios priežasties vaikų dalyvavimo teisės turinį tampa sudėtinga atskleisti vienu aiškiu apibrėžimu, į vaikų dalyvavimo teisę autoriai siūlo žvelgti kaip į struktūrinį darinį. K. Herbots ir J. Put (2015, p. 156) mini tokius pagrindinius keturis vaikų dalyvavimo teisės elementus: „tikslą (kodėl?), kontekstą (kur?), suinteresuotas šalis (kokios?) ir būdus (kaip?)“ (žr. 1 pav.). Kiekvienas iš vaikų dalyvavimo teisės elementų detalizuojamas veiksniais.

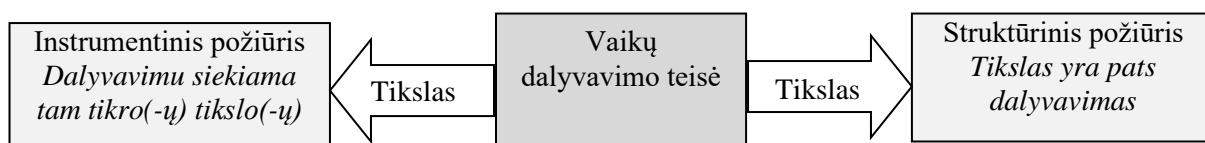
1 pav. Vaikų dalyvavimo teisės struktūra

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Herbots, Put, 2015.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko teisė dalyvauti sprendimų priėmimo – viena iš pamatinių vaiko teisių. Išanalizavus požiūrių į vaikų dalyvavimo teisės koncepciją įvairovę, nustatyta, kad dalyvavimas – tai žymiai daugiau nei tik įsitraukimas į tam tikrą veiklą. Vaikų dalyvavimo sampratos analizė sudarė prielaidas į vaikų dalyvavimo teisę žvelgti kaip į kompleksinį darinį. Nustatyta, kad vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimo – 1) pakankamas ir tinkamas vaikų ar paauglių informavimas apie jų galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procese; 2) galimybių vaikams ar paaugliams laisvai išreikšti savo požiūrį sudarymas; 3) vaikų ar paauglių požiūris, darantis įtakos sprendimui. Vaikų dalyvavimo teisė traktuotina kaip konstruktas, apimantis keturis pagrindinius elementus: tikslą, kontekstą, būdus ir suinteresuotas šalis. Pirmasis elementas – vaikų dalyvavimo teisės tikslas ar kelių tikslų kombinacija. Kontekstas – tai vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo vieta ir veiklos. Pagrindinės vaikų dalyvavimo teisės suinteresuotos šalys yra vaikai, tėvai ir kiti suaugusieji. Dalyvavimo būdai nusako, kaip vaikai dalyvauja. Vadovaujantis pasirinkta pozicija, toliau šiame darbe nagrinėjami visi vaikų dalyvavimo teisės elementai.

1.2. Vaikų dalyvavimo teisės tikslas

Vaikų dalyvavimo teisės tikslą svarbu identifikuoti, kadangi, priklausomai nuo keliamo tikslo, skirsis ir vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas ir įgyvendinimo vertinimas. K. Herbots ir J. Put (2015) išskiria du pagrindinius požiūrius į vaikų dalyvavimo teisės tikslą. Šie požiūriai išgryninti 2 paveiksle.

2 pav. Požiūriai į vaikų dalyvavimo tikslą

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Herbots, Put, 2015.

Vaikų dalyvavimas gali būti suvokiamas kaip procesas ar kaip rezultatas. Tai reiškia, kad į dalyvavimą galima žvelgti per instrumentinio ar struktūrinio požiūrio prizmę. Vadovaujantis **instrumentiniu požiūriu**, vaikų dalyvavimu siekiama tam tikro(-ų) tikslo(-ų). Tokiu atveju galima plati tikslų įvairovė – tai teisiniai, politiniai, socialiniai tikslai (Kang ir kt., 2014; Anaby ir kt., 2015; Herbots, Put, 2015). Šių skirtingų tipų tikslai detalizuoti 2 lentelėje.

2 lentelė. Vaikų dalyvavimo tikslų tipai ir jų detalizacija

Tipai	Detalizacija
Teisiniai tikslai	Vaikų teisių puoselėjimas, teisinių atsakomybių įgyvendinimas, žmogaus teisių skatinimas ir apsauga, vaikų įgalinimas, vaikų skatinimas rūpintis savo teisėmis
Politiniai tikslai	Demokratinų procesų skatinimas, sąmoningos demokratinės pilietybės skatinimas, socialinės įtraukties stiprinimas
Socialiniai tikslai	Socialinių paslaugų gerinimas, vaikų apsaugos stiprinimas, vaikų pasitikėjimo savimi stiprinimas ir skatinimas, vaikų statuso stiprinimas, lyginant su suaugusiaisiais, mokymosi skatinimas, gyvenimiškų įgūdžių formavimas, savisaugos stiprinimas, pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimas, asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas, vaiko gyvenimo kokybės gerinimas, vaiko sveikatos gerinimas, vaiko emocinės ir psichologinės gerovės gerinimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Kang ir kt., 2013; Anaby ir kt., 2015; Herbots, Put, 2015.

L. J. Kang ir kt. (2014), D. Anaby ir kt. (2015) akcentuoja socialinių tikslų svarbą. K. Herbots ir J. Put (2015) požiūriu, vaikų dalyvavimui dažniausiai keliami keli tarpusavyje derantys tikslai. Priimant globos ir apsaugos sprendimus, tikslinga būtų tarpusavyje derinti teisinius ir socialinius tikslus, kadangi „dalyvavimo funkcija yra vaiko pasitenkinimo stiprinimas, bendradarbiavimo su kitais paslaugų teikėjais gerinimas, poveikio sprendimams darymas, žinių apie vaiko požiūrį gavimas ir / ar vaiko gebėjimų supratimo gerinimas“ (Herbots, Put, 2015, p. 157).

Vadovaujantis instrumentiniu požiūriu į vaikų dalyvavimo tikslą, galimas ir geriausių vaiko interesų siekio realizavimas. Geriausių vaiko interesų siekis kelia reikalavimą visų pirma paisyti to, kas vaikui yra geriausia. Tai reiškia, jog į vaiko interesus yra būtina atsižvelgti vykdant bet kokius veiksmus. Geriausių vaiko interesų principui būdinga labai plati įgyvendinimo sritis (Kairienė, 2012). Anot G. Sagačio (2003), siekiant geriausių vaiko interesų, kyla poreikis nustatyti veiksmingą ir teisingą balansą tarp įvairių interesų. Tą patvirtina ir J. Crowe, L. Toohey (2009), teigdami, jog pagal platųjį požiūrį į geriausius vaiko interesus, svarbu pripažinti, kad tėvų gerovė gali turėti įtakos vaikui ir jo gerovei.

B. Kairienė (2012), aptardama vaiko teisių užtikrinimo ribas, akcentuoja, kad geriausių vaiko interesų užtikrinimu pasirūpinti turi valstybė. Anot autorės, „nepaisant to, kad valstybė pripažįsta autonomišką šeimos funkcionavimą ir saugo nuo bet kokio nepagrįsto kišimosi ir

visuotinai sutariama, kad geriausia aplinka vaikui augti ir vystytis yra šeimoje, o tėvams suteikta prioritetinga teisė prieš kitus asmenis auginti savo vaikus ir pareiga jais rūpintis, tačiau tėvams netinkamai įgyvendinant tėvų valdžią, t. y. pažeidžiant vaiko teises ar veikiant/neveikiant vaiko interesais, valstybės kišimasis į šeimą ne tik galimas, bet ir būtinas“ (Kairienė, 2012, p. 1446). Svarbų valstybės vaidmenį, siekiant geriausių vaiko interesų akcentuoja ir L. Dromantienė, R. Šalaševičiūtė (2016). Tokios mokslininkų išvalgos sudaro prielaidas išryškinti valstybės vaidmenį, siekiant geriausių vaiko interesų vaiko dalyvavimo teisės užtikrinimu.

Formuluojant vaiko dalyvavimo teisės tikslus, atkreiptinas dėmesys, kad geriausių vaiko interesų siekis gali būti realizuojamas taikant skirtingas strategijas. J. Crowe, L. Toohey (2009), B. Kairienė (2012) išskiria kietąją ir švelniąją vaiko interesų pirmenybės principo realizavimo strategijas (žr. 3 pav.).

3 pav. Vaiko interesų pirmenybės principo realizavimo strategijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Crowe, Toohey, 2009; Kairienė, 2012.

Vadovaujantis kietąja strategija svarbūs tik vaiko interesai. Jie yra viršesni už kitas svarbias prielaidas ar kitus interesus, nepriklausomai nuo jų reikšmingumo (Crowe, Toohey, 2009). B. Kairienė (2012) pažymi, kad tokiu atveju nenagrinėjami tėvų interesai, kadangi vaiko interesams visais atvejais teikiamas prioritetas prieš tėvų interesus. Tėvams tarsi siūloma savo interesų nepaisyti. Pagal šį požiūrį vaiko interesai yra laikomi aukštesniais nei kitų grupių interesai, todėl pasirinkimas vadovautis kietąja strategija turi būti gerai pagrįstas. Kai sprendimo priėmimas yra grindžiamas tik vadovaujantis vaiko interesais, iškyla grėsmė, kad bus sumenkintos tėvų ir kitų šeimos narių teisės. J. Crowe ir L. Toohey (2009) nurodo, jog vadovaujantis švelniąja strategija geriausi vaiko interesai yra dominuojantis veiksnys, tačiau galimi atvejai, kai viršenybė suteikiama kitoms svarbioms prielaidoms ar interesams. Anot B. Kairienės (2012), pagal švelniąją strategiją pagrindu tampa lygių teisių ir interesų principas. Tai reiškia, kad jei neegzistuoja ypatingos aplinkybės, tuomet vienodai reikšmingais yra laikomi visų asmenų interesai. Visų suinteresuotų asmenų interesus reikia išnagrinėti, įvertinti ir tik tuomet priimti sprendimą. Pagal šį požiūrį egzistuoja galimybė vertinti vaiko interesus kaip turinčius išskirtinės reikšmės, tačiau nesudaroma pirmenybės vaiko interesams galimybė. Vadovaujantis švelniąja strategija, atliekant vaiko ir kitų asmenų interesų nustatymą, yra įvertinami galimi interesų realizavimo padariniai. Keliamas tikslas, kad vienu asmenų interesų

realizavimas nesudarytų prielaidų reikšmingai suprastinti kitų asmenų situacijos, nesutrikdytų šeimos tvarkos, funkcionavimo. Siekiama interesų įgyvendinimo pusiausvyros, kuri laikoma kaip vaiko, o ir drauge visos šeimos gerovę lemiantis veiksnys (Kairienė, 2012). R. Crisholm (2002) pažymi, kad švelniosios strategijos taikymas yra sudėtingesnis nei kietosios, kadangi: 1) nėra apibrėžta, kokius tarpusavyje konkuruojančius interesus reikėtų vertinti; 2) kokių mastu į šiuos interesus reikėtų atsižvelgti.

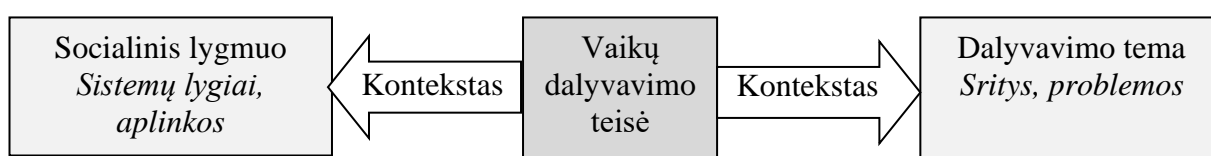
Pagal **struktūrinį požiūrį** pats dalyvavimas yra tikslas (Herbots, Put, 2015). Dėl dalyvavimo politinės svarbos faktinis dalyvavimas yra būtina politikos sąlyga. Dalyvavimo esmė, anot K. Herbots ir J. Put (2015, p. 158), „yra emancipacija ir išsivadavimas“. Dalyvavimą kaip patį tikslą savaime akcentuoja ir J. Barry (2014). Autorius, nagrinėjęs jaunimo dalyvavimą Airijos psichinės sveikatos priežiūroje, pažymėjo, kad vaikų ir jaunimo įtraukimas yra vienas iš šešių transformacinių nacionalinių tikslų.

Atkreiptinas dėmesys, kad abu požiūriai (instrumentinis ir struktūrinis) į vaikų dalyvavimo tikslą neprieštaruoja vienas kitam. Tai reiškia, kad instrumentinis ir struktūrinis požiūriai gali būti sėkmingai derinami drauge.

Atlikta vaikų dalyvavimo teisės tikslų analizė parodė, kad į tikslus galima žvelgti per instrumentinę ar struktūrinę poziciją. Vadovaujantis instrumentiniu požiūriu į vaikų dalyvavimo tikslą, siekiama teisinių, politinių, socialinių tikslų ar jų derinio. Galimas ir geriausių vaiko interesų sieki realizavimas. Geriausių vaiko interesų siekis – tai svarbiausias principas, taikomas įgyvendinant vaikų teises. Kadangi dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė – viena iš vaikų teisių, tai šis principas taikomas ir užtikrinant dalyvavimo teisės įgyvendinimą. Pagal struktūrinį požiūrį pats vaiko dalyvavimas yra laikomas tikslu. Tikėtina, kad tiek požiūrio į vaikų dalyvavimo tikslą, tiek konkrečiau tikslo pasirinkimą gali lemti vaikų dalyvavimo teisės kontekstas. Tad toliau šiame darbe atliekama vaikų dalyvavimo teisės konteksto analizė.

1.3. Vaikų dalyvavimo teisės kontekstas

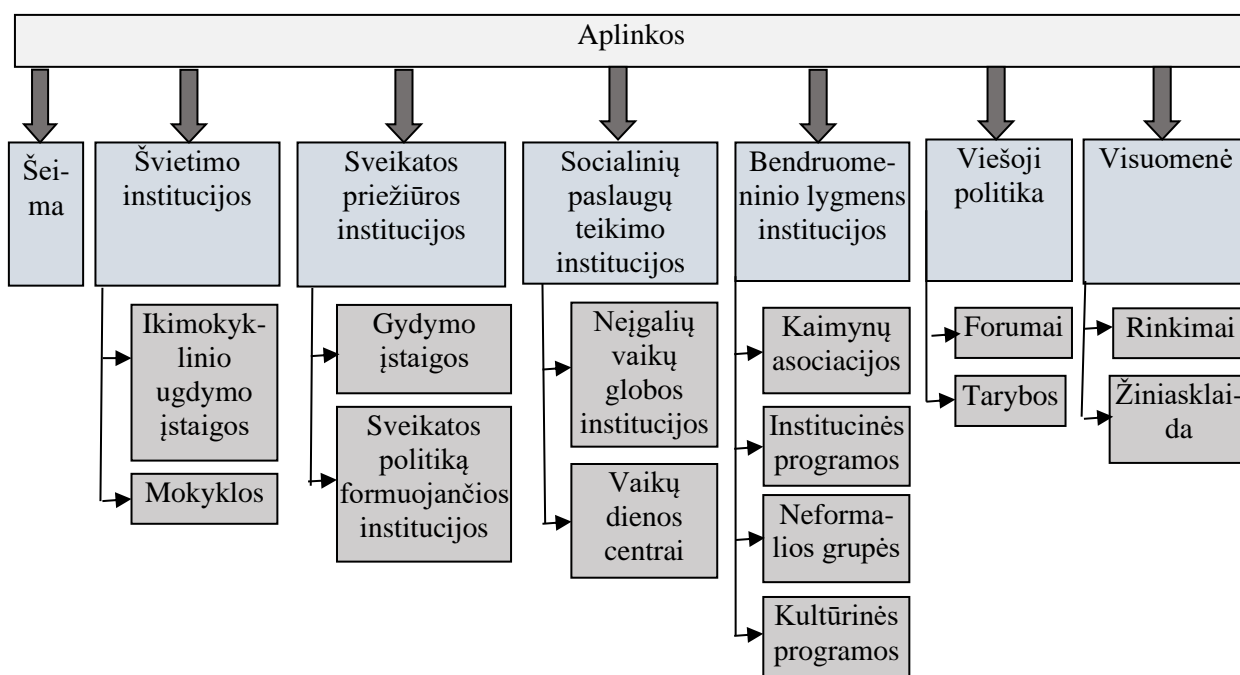
Vaikų dalyvavimas gali skirtis, priklausomai nuo konteksto. Konteksto analizė įveda aiškumo apie tai kur ir kokiose veiklose, situacijose, dalyvavimas yra įgyvendinamas. Nagrinėjant vaikų dalyvavimo teisės kontekstą, K. Herbots ir J. Put (2015) rekomenduoja nagrinėti du esminius aspektus: socialinį lygmenį ir dalyvavimo temą (žr. 4 pav.).

4 pav. Vaikų dalyvavimo teisės kontekstas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Herbots, Put, 2015.

Socialinis lygmuo dažniausiai nusakomas mikro, mezo ar makro sistemų lygiais. Mikrosistema – tai vaiko ryšiai su jo pačia artimiausia aplinka. Makrosistema funkcionuoja už individualių atvejų ribų ir žymi institucinę tvarką tam tikroje (sub)kultūroje. Tarp minėtų dviejų lygių yra mezo sistema (Herbots, Put, 2015). Socialinių lygių egzistavimą vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinime patvirtina ir Bendrasis komentaras Nr. 1 dėl švietimo tikslų (2001), kuriame išsakyta nuostata, jog vaikų teisės nėra izoliuotos ar atskirtos, jos egzistuoja tam tikrame kontekste – platesnėje etinėje sistemoje. Socialinio lygmens kontekste vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas gali vykti įvairiose aplinkose (žr. 5 pav.).

5 pav. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aplinkos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Runeson ir kt., 2001; Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Kairienė, Žiemienė, 2007; Cashmore, Parkinson, 2008; Coyne, 2008; Franklin, Sloper, 2009; Hurd, 2011; Kairienė, 2013; Coyne, 2014; Gudžinskienė ir kt., 2016; Žiobienė, 2017.

Vaikų dalyvavimo teisė gali būti realizuojama šeimoje (Kairienė, Žiemienė, 2007; Cashmore, Parkinson, 2008; Hurd, 2011; Kairienė, 2013; Žiobienė, 2017), švietimo institucijose (Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Hurd, 2011), sveikatos priežiūros institucijose (Runeson ir kt., 2001; Coyne, 2008; Barry, 2014; Coyne, 2014), socialines paslaugas teikiančiose institucijose (Franklin, Sloper, 2009), vaikų dienos centruose (Gudžinskienė ir kt., 2016). Vaikų dalyvavimas šiose aplinkose sulaukė gausaus būrio mokslininkų dėmesio, tad visos šios aplinkos nagrinėjamos detaliau. Be minėtų aplinkų vaikų dalyvavimas galimas ir bendruomeninio lygmens institucijose (pavyzdžiui, kaimynų asociacijose, institucinėse

programose, neformaliose grupėse, kultūrinėse grupėse), viešojoje politikoje (forumuose, tarybose), visuomenėje (rinkimuose, žiniasklaidoje) (Hurd, 2011). Mokslinėje literatūroje vaikų dalyvavimas bendruomeninio lygmens institucijose, viešojoje politikoje, visuomenėje minimas žymiai rečiau, tad šiame darbe išsamiai nenagrinėjamas, o susitelkiama į pagal mokslininkų dėmesio gausą dominuojančias aplinkas (šeimą, švietimo institucijas, sveikatos priežiūros institucijas, socialinių paslaugų teikimo institucijas).

Pagrindinė institucija, „kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą, yra šeima“ (Kairienė, Žiemienė, 2007, p. 43). Tad nekyla abejonių, kad pati svarbiausia vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aplinka yra šeima. Mokslininkai mini įvairias vaikų dalyvavimo teisės realizavimo šeimoje situacijas: skyrybų atvejus (Cashmore, Parkinson, 2008), formuojant šeimos kompetencijas (Hurd, 2011), vykdant prevencinę agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais veiklą (Kairienė, 2013).

Vaikų dalyvavimo teisė turi būti realizuojama ir *švietimo institucijose* (Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Hurd, 2011). A. J. Hurd (2011) teigimu, „svarbu skatinti, kad jauni žmonės taptų aktyviais savo švietimo dalyviais, o taip pat savo asmeninio mokymosi vertintojais“ (Hurd, 2011, p. 16). Švietimo sistemos institucijos apima įvairias išsilavinimo pakopas. Mokslinėje literatūroje akcentuojama vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarba atskirų pakopų institucijose. Iki šiol minimaliai nagrinėtas vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas ikimokyklinio ugdymo institucijose – siekta nustatyti dalyvavimo teisei taikomus elgesio modelius (Glebuviene, Tarasonienė, 2003). Dalyvavimo teisei pasirinktų elgesio modelių pasiskirstymas pateiktas 3 lentelėje.

3 lentelė. Auklėtojų pasirinktų elgesio modelių pobūdis

Teisė	Pasirinkimų skaičius	Teigiami modeliai, %	Kompromisiniai modeliai, %	Neigiami modeliai, %
Dalyvavimo teisė	4222	45,7	28,8	25,9
Egzistencijos teisė	3605	48,9	9,6	12
Vystymosi teisė	819	52,4	0	47,6
Apsaugos teisė	5969	49,1	13,3	18,3
Iš viso	14615	48,2	31,2	20,6

Šaltinis: Glebuviene, Tarasonienė, 2003, p. 66.

V. Glebuviene ir A. Tarasonienė (2003) tyrimo rezultatai parodė, kad, įgyvendinant dalyvavimo teisę, kaip ir kitas vaikų teises, dažniausiai pasirenkami teigiami elgesio modeliai. Jų dalis sudarė 45,7 proc. visų pasirinkimų, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad teigiamų modelių dalis dalyvavimo teisės atveju buvo mažiausia, lyginant su kitomis teisėmis. Minėtos autorės

nustatė, kad egzistuoja „statistiškai reikšminga koreliacija tarp dalyvavimo ir egzistencinės vaiko teisės ($r=0,122$, $p<0,01$) bei apsaugos vaiko teisės ($r=0,0154$, $p<0,01$) suvokimo. Tai leidžia daryti prielaidą, kad auklėtojos, suvokiančios vaiko teises per dalyvavimo teises, jas geriau suvokia ir per egzistencines ir per apsaugos teises“ (Glebuviene, Tarasonienė, 2003, p. 66). Reikšmingi ryšiai nustatyti ir tarp požiūrio į vaikų dalyvavimo teisę ir auklėtojų išsilavinimo ($r=0,138$; $p=0,01$). Tai reiškia, kad aukštesnį išsilavinimą įgijusios auklėtojos demonstruoja geresnį vaiko dalyvavimo teisės reikšmės suvokimą.

A. J. Hurd (2011, p. 62) analizuodama vaikų dalyvavimo teisės realizavimo galimybes mokyklose, pažymi, kad „socialinis mokyklos aplinkos konstruktas – tai kontroliuojami rėmai, kuriuose vyksta mokinių tyrinėjimas, savęs išreiškimas. Tokiu būdu mokiniai ateityje tampa racionaliais suaugusiais“. A. J. Hurd (2011) nuomone, būtina į vaikus ir jų nuomonę žvelgti pagarbiau, labiau juos vertinti, siekiant užtikrinti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą mokyklose. Mokykloje galimas vaikų dalyvavimas mokyklos tarybose, mokinių asociacijose, ugdymo planuose (Hurd, 2011). L. Eriksson ir kt. (2007) pažymi, kad mokyklos aplinkoje vaikai gali dalyvauti struktūrizuotose ar nestruktūrizuotose veiklose. Struktūrizuotų veiklų pavyzdžiai – pamokos, sporto užsiėmimai. Nestruktūrizuotos veiklos – tai tokios, kurių neformuoja suaugusieji, pavyzdžiui – pertraukos. Ž. Jonynienė (2009) mini žymiai platesnį dalyvavimo teisės turinį. Anot autorės, dalyvavimas apima tokius aspektus, kaip įtakos darymą, dalyvavimą / prisijungimą, sprendimą ir atsakomybės prisiėmimą. Teisė turėti įtakos realizuojama per poveikį mokymo procesui, savo situacijai, atskirų dalykų mokymosi būdams, savo pasiekimams. Dalyvavimas / prisijungimas apima teisę dalyvauti planuojant mokymą, mokyklos darbo organizavimą, siūlant mokymo plano pakeitimus. Sprendimas ir atsakomybės prisiėmimas – tai laisvas apsisprendimas ir atsakomybė už save, buvimas nepriklausomu. Anot L. Eriksson ir kt. (2007) svarbu skatinti vaikų dalyvavimą mokykloje, kadangi stipresnė dalyvavimo šioje aplinkoje raiška siejama su stipresniu įsitraukimu į socialines veiklas ankstyvajame suaugusiojo amžiuje.

Kita svarbi vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aplinka yra *sveikatos priežiūros institucijos* (Runeson ir kt., 2001; Coyne, 2008; Barry, 2014; Coyne, 2014). Įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę šiose institucijose kyla problemų – neretais atvejais tai atliekama nepakankamu mastu (Runeson ir kt., 2001; Coyne ir kt., 2014). I. Coyne ir kt. (2014), atlikę vaikų dalyvavimo teisės realizavimo sveikatos priežiūros institucijose tyrimus, kuriuose dalyvavo 7–16 metų amžiaus vaikai, jų tėvai ir sveikatos priežiūros specialistai, pažymi, kad „vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime mastą sveikatos priežiūros institucijose labai stipriai koreguoja ligos rimtumas“ (Coyne ir kt., 2014, p. 273). Sveikatos priežiūros institucijų kontekste aktualus Bendrasis komentaras Nr. 3 dėl ŽIV / AIDS ir vaiko teisių (2003). Minėtame

komentare nurodyta, kad vaikai “turi teisę dalyvauti informavimo kampanijose ir kalbėti apie ŽIV / AIDS jų gyvenimui, taip pat ŽIV / AIDS politikų ir programų kūrimo procese”. Atsižvelgiant į tai, svarbu skatinti vaikų dalyvavimą sveikatos priežiūros institucijose ir su sveikata susijusiose veiklose už minėtų institucijų ribų.

Dar viena svarbi vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aplinka yra *socialinių paslaugų teikimo institucijos* (neįgalių vaikų globos institucijos, vaikų dienos centrai ir kt.). A. J. Hurd (2011, p. 16) teigimu, „vaikus būtina skatinti dalyvauti paslaugų kūrime, diegime ir gerinime, siekiant, kad paslaugos labiau atitiktų didesnės dalies vaikų poreikius“. Tokiu būdu vaikų dalyvavimas sudarytų prielaidas ne tik tobulinti asmeniškai tam vaikui teikiamas paslaugas, bet ir teiktų bendruomeninės naudos. Abejonių dėl vaikų dalyvavimo socialinių paslaugų teikimo institucijose nekyla, tačiau įgyvendinant tai praktiškai susiduriama su kliūtimis – iš esmės pati socialinių paslaugų teikimo institucijų aplinka nėra pritaikyta tiesioginiam vaikų dalyvavimui (Sanders, Mace, 2006).

Mokslinėje literatūroje (Franklin, Sloper, 2009) akcentuojamas ir neįgalių vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo būtinumas socialinių paslaugų teikimo institucijose. Šios tikslinės grupės vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą Lietuvoje įtvirtina LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). Įstatymo 19 straipsnyje įtvirtintos vaikų su negalia „visaverčio dalyvavimo visose visuomenės gyvenimo srityse galimybės“.

Vaikų dienos centruose taip pat turi būti užtikrinamos vaikų teisės. Kaip pažymi V. Gudžinskienė ir kt. (2016, p. 210), „vaikų dienos centrus dažniausiai lanko vaikai iš socialinės rizikos šeimų, kuriose dažnai pažeidžiamos vaikų teisės. Vienas iš vaikų dienos centrų veiklos tikslų, teikiant pagalbą vaikui ir jo šeimai, – užtikrinti vaiko teises“. Vaikų dienos centruose didžiausias dėmesys yra skiriamas mokyklinio amžiaus vaikams, augantiems nedarniose, tinkamų gyvenimo sąlygų stokojančiose šeimose (Indrašienė, Šlapelienė, 2007; Gudžinskienė ir kt., 2017). Tai reiškia, kad vaikų dienos centruose koncentruojamasi būtent į minėtos vaikų grupės teisių įgyvendinimą. Kadangi vaikų dalyvavimo teisė yra viena iš vaikų teisių, tai reiškia, kad minėtoji teisė vaikų dienos centruose turi potencialą būti įgyvendinama. Kaip pažymi T. Venninen ir kt. (2014), dalyvavimą skatinanti aplinka vaikų dienos centruose reikšmingai prisideda prie vaikų teisių įgyvendinimo.

Vaikų dienos centrai – tai viena iš institucinės pagalbos galimybių vaikams, augantiems socialinę riziką patiriančiose šeimose (Gudžinskienė ir kt., 2016). V. Targamadžė (2017, p. 6) pažymi, kad „vaikų dienos centruose teikiamos socialinės ir ugdymo paslaugos vaikams“. Dienos centruose vaikams kuriama aplinka, sudaranti prielaidas vaikų socialinių pažintinių įgūdžių plėtrai (Legendre, 2003). Vaikų dienos centrai laikomi vaiko gerovės užtikrinimo ir vaiko teisių ir jo visaverčio gyvenimo apsaugos prielaida. Vaikų dienos centruose vaikams yra

teikiama kompleksinė pagalba. Šioms institucijoms keliamas tikslas – „organizuoti tinkamą vaikų užimtumą po pamokų, atitraukti vaikus nuo neigiamos socialinės aplinkos ir ugdyti jų atsparumą socialinės rizikos veiksniams, tenkinti esminius vaiko poreikius ir sudaryti galimybes šeimai gauti socioeducacines paslaugas, siekiant stiprinti šeimos funkcionavimą, jos įgalinimą, užtikrinti vaiko gerovę, tinkamą ugdymą(si) bei įgyvendinti vaikų teises“ (Gudžinskienė ir kt., 2016, p. 210).

Svarbu, kad vaikų dalyvavimo teisė vaikų dienos centre būtų įgyvendinama įvairiomis veiklomis. Anot Venninen ir kt. (2014), vaikų dienos centruose veiklas inicijuoja darbuotojai. Vaikų dienos centruose vykdomos edukacinė, sociokultūrinė ir materialinė pagalbų veiklos. Edukacinė veikla apima maisto ruošimo įgūdžių ugdymą, pamokų ruošą, darbinį ir meninį ugdymą. Sociokultūrinė veikla – tai išvykų, ekskursijų, švenčių, teminių renginių organizavimas, stovyklavimas, lankymasis teatre. Materialinė pagalba apima aprūpinimą kasdieninėmis reikalingomis priemonėmis, nemokamą maitinimą (Gudžinskienė ir kt., 2016). Vaikų dalyvavimo teisė turėtų būti realizuojama visose minėtose vaikų dienos centro veiklose. Vaikų dienos centro veiklas svarbu įgyvendinti per įgalinimo prizmę. Įgalinimas, anot I. Liepinskaitės ir R. Motiečienės (2017), – būtina dalyvavimo laimės jausmo sąlyga, stiprinanti savivertę ir savo pasirinkimų išsakymą. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimui skirtingose veiklose ar perspektyvose svarbūs ir baziniai vaikų dienos centrų organizavimo principai: prieinamumo, atvirumo, interesų ir gerovės pirmumo, bendradarbiavimo, šeimos įgalinimo ir bendruomeniškumo (Gudžinskienė ir kt., 2017).

Nėra aišku, ar dienos centro aplinkoje paauglių dalyvavimo teisės yra įgyvendinamos. 2016 m. atlikto tyrimo duomenimis, „dienos centrai, organizuodami edukacines ir sociokultūrinės veiklas, prisideda prie vaikų teisės į švietimą ir ugdymą(si), teisės į laisvalaikį, teisės į kultūrinę veiklą, teisės į poilsį bei teisės būti nediskriminuojamam įgyvendinimo“ (Gudžinskienė ir kt., 2016, p. 209). Nors kitos teisės yra minimos, dalyvavimo teisė šiame kontekste neminima. Anot I. Eskytės (2008), socialinės rizikos šeimų vaikai, kurie lanko dienos centrus, neretais atvejais neturi galimybių dalyvauti. T. Venninen ir kt. (2014), atlikę mokslinės literatūros analizę, patvirtina, kad ugdantysis personalas į vaikų dalyvavimo teisę žvelgia nepakankamai rimtai, neskatina jų įsitraukti į sprendimų priėmimą. V. Indrašienės ir E. Šlapelienės (2007) atlikto tyrimo rezultatai pateikia minimalių įrodymų apie dalyvavimo teisės įgyvendinimą vaikų dienos centruose. Autorės, remdamosi vaikų požiūriu į jų lankomus vaikų dienos centrus tyrimo rezultatais, pažymi, kad 92 proc. vaikų yra tikri, kad vaikų dienos centruose auklėtojos juos išklauso. Tokie tyrimo rezultatai sudaro prielaidas tikėtis, kad vaikų dienos centruose realizuojamas bent jau pradinis dalyvavimo teisės lygmuo. Apžvelgus mokslinę literatūrą, tampa aišku, kad siekiant nustatyti, kaip vaikų dienos centruose

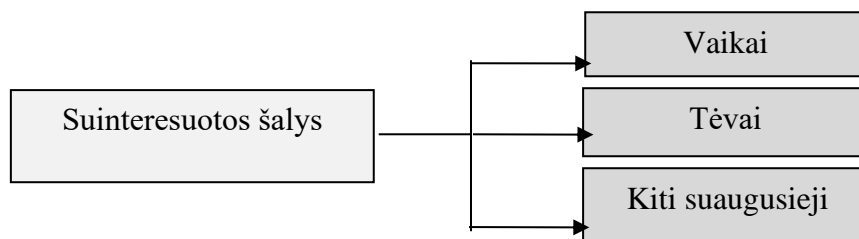
realizuojama paauglių teisė dalyvauti sprendimų priėmimo, ypač aukštesniuose dalyvavimo lygmenyse, būtini papildomi empiriniai tyrimai.

Dalyvavimo tema – tai pagrindinės problemos ar sritys, kuriose vyksta dalyvavimas. Vaikų dalyvavimas gali paliesti šeimos, mokyklos, sveikatos, vaikų globos, paauglių teisingumo ir kitus klausimus. Anot K. Herbots ir J. Put (2015, p. 159), pagal reikšmę dalyvavimo temos gali paliesti dalyvavimą nuo kasdieninių pasirinkimų iki žymiai svarbesnių sprendimų ar nuo *status quo* sprendimų iki žymiai daugiau lemiančių“. Kaip parodė S. Bessell (2011) atlikto jaunimo dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo ne namų aplinkoje tyrimo rezultatai, paaugliai nori dalyvauti labai įvairiuose sprendimuose, tiesiogiai liečiančiuose jų gyvenimą. Minėti gana platūs kontekstai – bendroji švietimo sistema, dalykai, kurių mokomasi mokyklose, bendruomeninės paslaugos, gyvenamoji vieta ir net miesto planavimas. Šis platusis kontekstas yra svarbus, kadangi tai reiškia, jog paaugliai nori išreikšti savo poziciją. M. Vosz ir kt. (2020), nagrinėję jaunimo dalyvavimo priimant su jų globa susijusius sprendimus, mini tokias dalyvavimo temas: globos inicijavimas, sprendimų priėmimas teisme, atvejo planavimas ir peržiūra, mokyklos parinkimas, kontaktavimas su šeima ir broliais, seserimis, kultūrinės veiklos planavimas, globos pasibaigimas.

Atlikta vaikų dalyvavimo teisės konteksto analizė parodė, kad kontekstą tikslinga nagrinėti įvertinant socialinį lygmenį ir dalyvavimo temą. Socialinis lygmuo – tai sistemų lygiai, aplinkos. Socialinio lygmens kontekste vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas gali vykti mikro, mezo ar makro lygiuose funkcionuojančiose institucijose: šeimoje, švietimo institucijose (ikimokyklinio ugdymo institucijose, mokyklose), sveikatos priežiūros institucijose (gydymo įstaigose, sveikatos politiką formuojančiose institucijose), socialinių paslaugų teikimo institucijose (neįgalių vaikų globos institucijose, vaikų dienos centruose), bendruomeninio lygmens institucijose (kaimynų asociacijose, institucinėse programose, neformaliose grupėse, kultūrinėse programose), viešojoje politikoje (forumuose, tarybose), visuomenėje (rinkimuose, žiniasklaidoje). Priklausomai nuo vaikų dalyvavimo teisės aplinkos galimos skirtingos dalyvavimo temos, kurias detalizuoja sritys, problemos, kylančios dėl kasdieninių pasirinkimų ar žymiai didesnio svorio vaikui turinčių sprendimų. Atskiromis dalyvavimo temomis gali būti suinteresuotos skirtingos šalys.

1.4. Vaikų dalyvavimo teise suinteresuotos šalys ir jų specifika

Būtina vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo sąlyga yra supratimas, kas yra pagrindinės šia teise suinteresuotos šalys. Įprastai skiriamos trys suinteresuotos šalys (žr. 6 pav.). Suinteresuotų šalių analizė parodo, kad dalyvavimas yra nukreiptas, o ne į kairę.

6 pav. Vaikų dalyvavimo teise suinteresuotos šalys
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Herbots, Put, 2015.

Vaikai. LR Vaiko teisių apsaugos įstatymo (1996) 2 straipsnio 11 dalyje vaikas apibrėžiamas kaip „žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta kitaip“. Anot E. Žiobienės (2017), vaikų dalyvavimo teisė turėtų būti ginama atskirai nuo suaugusiųjų, kadangi vaikai pasižymi tam tikrais tik jiems būdingais poreikiais, specifinėmis charakteristikomis. Atsižvelgiant į atliktą vaikų dalyvavimo teisės konteksto analizę, galima teigti, kad vaikų dalyvavimo teise disponuoja įvairioms tikslinėms grupės priklausantys vaikai – tai besiskiriančių tėvų vaikai (Cashmore, Parkinson, 2008), vaikai, švietimo institucijose besimokantys vaikai (Glebuviienė, Tarasonienė, 2003), gydymo laukiantys vaikai (Runeson ir kt., 2001; Coyne, 2008; Coyne, 2014), neįgalūs vaikai (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996; Franklin, Sloper, 2009), dienos centrus lankantys vaikai (Gudžinskienė ir kt., 2016) ir kt.

Nagrinėjant vaikus, kaip suinteresuotą šalį, K. Herbots ir J. Put (2015, p. 160) siūlo nagrinėti „tokius dalyvavimą koreguojančius veiksnus, kaip vaikystės įvaizdis, mažumos ir kitos vaikams būdingos charakteristikos“. Išsamesnė mokslinės literatūros analizė leidžia identifikuoti ir kitų veiksnių svarbą: gyvenimo sąlygų, patirčių (Cashmore, Parkinson, 2008), ligų (Coyne ir kt., 2014), negalios (Franklin, Sloper, 2009), amžiaus (Runeson ir kt., 2001; Cashmore, Parkinson, 2008).

Galimi vaikų dalyvavimo teisės realizavimo skirtumai ir priklausomai nuo *gyvenimo sąlygų, patirčių šeimoje*. J. Cashmore ir P. Parkinson (2008, p. 91) mini, kad „labiau išreikštą dalyvavimo teisės įgyvendinimo poreikį demonstruoja tie vaikai, kuriems teko patirti smurtą, išnaudojimą, kuriems teko atsidurti intensyvių tarp tėvų vykusių konfliktų centre“ (Cashmore, Parkinson, 2008, p. 91). Tais atvejais, kai vaikų dalyvavimo teisė yra įgyvendinama sveikatos priežiūros institucijoje, skirtumai galimi ir priklausomai nuo *vaiko ligos rimtumo*. I. Coyne ir kt. (2014) mini, kad vėžio, kaip gyvybei pavojų keliančios ligos, atveju vaikų įtraukimas į sprendimų priėmimą yra labai silpnas. Įprasta praktika vaikus įtraukti tik į neesminius sprendimus, siekiant bendradarbiauti su vaikais. Vertindami dalyvavimo teisės realizavimą *negalios* aspektu, A. Franklin ir P. Sloper (2009) pažymi, kad neįgalūs vaikai, lyginant su negalios neturinčiais, į sprendimų priėmimą įtraukiami žymiai silpniau.

Vaikų dalyvavimo teisės realizavimas gali skirtis priklausomai nuo *vaikų amžiaus* (Runeson ir kt., 2001; Cashmore, Parkinson, 2008). Jauną vaikų amžių I. Runeson ir kt. (2001) įvardija kaip vaikų neįtraukimo į juos liečiančių sprendimų priėmimą sveikatos priežiūros institucijose priežastį. Šiame darbe jau minėto J. Cashmore ir P. Parkinson (2008) vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo skyrybų situacijose esančiose šeimose tyrimo rezultatai išryškino stipresnę vyresnių vaikų įtaką tiek pačių skyrybų metu, tiek po skyrybų fakto konstatavimo. Atsižvelgiant į tai, kad vaikų amžius gali tapti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą reguliuojančiu veiksniu, galima daryti prielaidą, kad skirtingais vaiko raidos etapais dalyvavimo teisės įgyvendinimo mastai bus skirtingi. Vienas iš vaikų raidos etapų yra paauglystė. Kadangi šio darbo tyrimo objektas yra būtent paauglių teisė dalyvauti sprendimų priėmime, tikslinga paauglystės tarpsnį nagrinėti išsamiau.

Mokslinėje literatūroje paauglystės tarpsnis apibrėžiamas labai įvairiai. R. Oželis ir R. Valiūnaitė (2016) paauglystę įvardija kaip perėjimo iš vaikystės į jaunystę fazę. M. Žemaitienė (2017, p. 12) pažymi, kad paauglystė – tai „žmogaus gyvenimo periodas, trunkantis nuo vaikystės iki virsmo suaugusiu žmogumi“. Šiuo laikotarpiu išmokstama svarbių socialinių ryšių pamokų (Kromerova, 2016). Apibendrinant mokslininkų pozicijas paauglystės sampratos klausimu, galima teigti, kad paauglystė – tai asmens gyvenimo laikotarpis, trunkantis nuo vaikystės iki virsmo suaugusiu žmogumi, išmokstant svarbių socialinių ryšių pamokų.

Paauglystę sudaro tam tikri etapai. Pagal JAV pediatrų draugijos siūlomą paauglystės tarpsnio detalizavimą, paauglystė gali būti ankstyvoji (11–14 m.), vidurinioji (15–17 m.) ir vėlyvoji (18–21 m.) (Žemaitienė, 2017). Ankstyvoji paauglystė – tai “perėjimas iš jaunesniojo mokyklinio amžiaus į paauglystę” (Petruolytė, 2007, p. 16). R. Oželis ir R. Valiūnaitė (2016) mini vėlyvosios paauglystės tarpsnį. Į šį tarpsnį patenka asmenys nuo 18 iki 21 metų.

Kaip minėta aiškinant paauglystės sampratą, paauglystės laikotarpiu asmuo išmoksta svarbių socialinių ryšių pamokų. Paauglystė, kaip pažymi E. Kromerova (2016), pasižymi socialinių ryšių plėtra. Anot autorės, paauglystės tarpsnio pradžioje draugystės yra grindžiamos emociniu pagrindu. Vėliau svarbiu darosi intymumas, individualumas, santykius imama grįsti tarpusavio ištikimybe. M. Žemaitienės (2017, p. 12) teigimu, “paauglystės laikotarpiu vyksta fizinis, intelektinis, emocinis ir socialinis asmenybės vystymasis”. Paauglystėje neišvengiama mąstymo raida. Jei vaikystėje atsižvelgiama į tėvų nuostatas, norus, tai paauglystėje stiprėja suvokimas, kad egzistuoja galimybės priimti sprendimą pačiam, stengiamasi praeitį, dabartį ir ateitį susieti su aiškesniu saviįvaizdžiu (Oželis, Valiūnaitė, 2016). Paauglystės tarpsnyje būdingas “hipotetinis dedukcinis ir propozicinis (teorinis) mąstymas, jau gebama visapusiškai apmąstyti problemas, išryškėja kombinaciniai gebėjimai” (Petruolytė, 2007, p. 16). Paauglystės metu kyla specifinių iššūkių, kurių sprendimai neišvengiamai keičia asmens gyvenimą.

Tėvai. Tėvus K. Herbots ir J. Put (2015) įvardijo siaurąja prasme, tačiau realiai ši suinteresuotoji šalis turėtų apimti ir kitus asmenis ar institucijas, atstovaujančias vaiką pagal įstatymą. Kaip apibrėžiama LR Vaiko teisių apsaugos įstatymo (1996) 2 straipsnio 12 dalis, „vaiko atstovai pagal įstatymą – vaiko tėvai, vaiką įvaikinus, – tėviai, nustačius globą ar rūpybą, – globėjai ar rūpintojai, įstatymų nustatytais atvejais – valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija“.

B. Kairienė (2013) pažymi, kad vaiko ir tėvų santykius nusako kraujo ar įvaikinimo ryšys. Ryšiui būdingas artumas, kilmės bendrumas, tarpusavio priklausomybė. J. Cashmore ir P. Parkinson (2008) atlikto interviu su tėvais, esančiais skyrybų situacijoje, rezultatai parodė, kad „daugumos tėvų požiūriu, vaikų nuomonę išklausti yra būtina“ (Cashmore, Parkinson, 2008, p. 91).

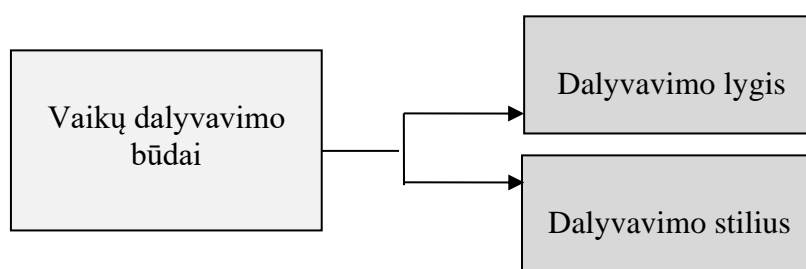
Kiti suaugusieji. Kitais vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimu suinteresuotais suaugusiais galima įvardinti teisės įgyvendinime dalyvaujančių institucijų darbuotojus. E. Žiobienė (2017, p. 271) pabrėžia „valstybės pareigą įkurti efektyvią nepriklausomą vaiko teises ginančią ombudsmeno instituciją, skatinančią valstybės valdžios institucijas ir kitas institucijas gerbti vaiko teises ir užtikrinti geriausių vaiko interesų apsaugą“. Bendrajame komentare Nr. 2 dėl nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų vaidmens, skatinant ir saugant vaiko teises (2002) nurodyta, kad nacionalinės žmogaus teisių institucijos „privalo atlikti pagrindinį vaidmenį, skatindamos valdžios institucijų ir visuomenės pagarbą vaikų pažiūroms visais su jais susijusiais klausimais <...> šis bendrasis principas turėtų būti taikomas nacionalinių žmogaus teisių steigimo, organizavimo ir veiklos procesuose. Institucijos privalo užtikrinti, kad jos turėtų tiesioginį ryšį su vaikais, o vaikai būtų atitinkamai įtraukti ir konsultuojami“. Minėtame bendrajame komentare numatyta, kad nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų pareiga yra specialiai pritaikytų konsultavimo programų ir kūrybingų bendravimo strategijų kūrimas. Tokiu būdu būtų galima pasiekti visiško vaiko teisės dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimo. Taip pat svarbu, kad būtų nustatyti skirtingi vaikų bendravimo su institucija būdai. Be kitų savo funkcijų, nepriklausoma nacionalinė žmogaus teisių institucija turėtų, atsižvelgdama į 12 straipsnį, „užtikrinti, kad vaikai galėtų išreikšti savo pažiūras ir būtų išklausti su žmogaus teisėmis susijusiais klausimais ir nustatant su jų teisėmis susijusias problemas“ (Bendrasis komentaras Nr. 2 dėl nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų vaidmens, skatinant ir saugant vaiko teises, 2002). Tai reiškia, kad vaikų dalyvavimo teisės realizavimo srityje dirbančių institucijų darbuotojų funkcija ir yra vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas.

Kitų suaugusiųjų suinteresuotumą dalyvauti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime gali koreguoti suaugusiųjų skepticizmo lygmuo. Skepticizmas, nulemiantis, kokio lygmens dalyvavimas bus užtikrinamas, ypač būdingas mokyklose (Hurd, 2011).

Apibendrinant dalyvavimo teisę suinteresuotų šalių ir jų specifikos analizę, galima teigti, kad pagrindinės suinteresuotos šalys yra vaikai, tėvai ir kiti suaugusieji. Vaikų dalyvavimo teisės realizavimas gali reikšmingai skirtis priklausomai nuo gyvenimo sąlygų, patirčių, ligų, negalios. Labai svarbus dalyvavimo teisės įgyvendinimo praktikas diferencijuojantis kriterijus yra ir amžius, kuris sudaro prielaidas teigti, kad skirtingais vaiko raidos etapais vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimas taip pat gali skirtis. Vienas iš išskirtine specifika pasižyminčių raidos etapų yra paauglystė, kurios metu vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo ypatumus lemia socialinių ryšių plėtra, vykstantis fizinis, intelektinis, emocinis ir socialinis asmenybės vystymasis, kintantis mąstymas, kylantys iššūkiai. Paauglių dalyvavimo teisė gali būti realizuojama įvairiais būdais, kurie toliau ir nagrinėjami šiame darbe.

1.5. Vaikų dalyvavimo teisės realizavimo būdai

Požiūriai į dalyvavimo teisę gali skirtis priklausomai nuo vaikų dalyvavimo būdų. Vaikų dalyvavimo būdus apibūdina dalyvavimo lygis ir dalyvavimo stilius (žr. 7 pav.).

7 pav. Vaikų dalyvavimo būdų charakteristikos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Herbots, Put, 2015.

Dalyvavimo lygis. Užsienio šalių mokslinėje literatūroje (Shier, 2001; Franklin, Sloper, 2009; Bessell, 2011) minimi 3–6 dalyvavimo teisės būdai pagal vaikų dalyvavimo lygius. H. Shier (2001) išskyrė tokius vaikų dalyvavimo lygius:

- 1) vaikai išklausomi;
- 2) vaikams išreiškiamas palaikymas, jiems išsakant savo požiūrius;
- 3) į vaikų požiūrius atsižvelgiama;

- 4) vaikai įtraukiami į sprendimų priėmimo procesą;
- 5) vaikams suteikiamos galios ir atsakomybės už sprendimų priėmimą.

Galimas ir žymiai apibendrintesnis požiūris į vaikų dalyvavimo lygius. A. Franklin ir P. Sloper (2009) teigimu, vaikų dalyvavimas galimas tokiais lygiais:

- 1) informavimo,
- 2) požiūrio išreiškimo,
- 3) įtakos sprendimų priėmimo procesui darymo ir pagrindinio sprendimų priėmėjo pozicijos prisiėmimo.

S. Bessell (2011) vaikų dalyvavimo lygius išskyrė pagal tai, ar vaikas konsultuojamas, ar jis supranta, ar vaikas gauna informaciją, ar jam suteikiama galimybė išsakyti savo poziciją, požiūrį, ar dalyvauja sprendimų priėmime, ar sprendimus vaikas gali priimti savarankiškai, ar vaikas įžvelgia problemą. Autoriaus teigimu, galimi šeši hierarchiniai vaikų dalyvavimo lygiai:

- 1) vaikas konsultuojamas, tačiau jis nesupranta;
- 2) vaikui suteikiama informacija be galimybės išsakyti savo poziciją;
- 3) vaikas išsako savo požiūrį, tačiau nedalyvauja sprendimų priėmime;
- 4) vaikas dalyvauja sprendimų priėmime, tačiau savarankiškai sprendimų nepriima;
- 5) vaikas priima sprendimus savarankiškai, tačiau neįžvelgia problemos;
- 6) vaikas įžvelgia problemą ir priima sprendimą.

Anot S. Bessell (2011), tikrasis dalyvavimas prasideda nuo trečiojo lygio, kuomet vaikas daro bent kažkokio poveikio sprendimų priėmimui. Tai reiškia, kad tikrasis dalyvavimas galimas trijuose lygiuose.

Įvardijus mokslininkų (Shier, 2001; Franklin, Sloper, 2009; Bessell, 2011) išskiriamus vaikų dalyvavimo lygius, matyti, kad požiūriai šiuo klausimu labai skiriasi. Skiriasi ne tik vaikų dalyvavimo lygių skaičius ir turinys, bet apskritai, ir vaikų dalyvavimo pradžios momentas. Vienais atvejais vaiko dalyvavimu laikomas vaiko išklausymas (Shier, 2001), kitu – informavimas (Franklin, Sloper, 2009), trečiu – vaiko konsultavimas. Dėl stipriausio vaiko dalyvavimo lygio mokslininkai (Shier, 2001; Franklin, Sloper, 2009; Bessell, 2011) sutaria – stipriausias vaiko dalyvavimas yra tuomet, kai vaikas pats priima sprendimą.

Dalyvavimo stilius. Dalyvavimas gali vykti skirtingais stiliais. K. Herbots ir J. Put (2015), M. Vosz ir kt. (2020) dalyvavimo stilius siūlo klasifikuoti į individualius ir kolektyvinius. Individualus dalyvavimas apima dalyvavimą prieš konkretų asmenų (lot. – *in personam*) su pagalba iš šalies ar per atstovą. Kolektyvinis dalyvavimas – tai dalyvavimas drauge su grupe vaikų. Galima dalyvavimo stilių klasifikacija ir į aktyvius ir pasyvius (Kirby ir kt., 2003; Herbots, Put, 2015). Aktyvaus dalyvavimo atveju vaikas inicijuoja ir kontroliuoja savo dalyvavimą pats ar drauge su suaugusiaisiais, turėdamas įsitikinimą, kad jo įsitraukimas

turės reikšmės. Aktyviam dalyvavimui būdinga refleksija, dialogas, suvokiama konfliktų galimybė. Pasyviai dalyvaujama dažniausiai veiklose, kurias inicijuoja, numato kiti. Pasyvaus dalyvavimo atveju nėra garantijų, kad vaiko balsas, idėjos, pasiūlymai taps sprendimų priėmimo proceso dalimi (Kirby ir kt., 2003). Galima dalyvavimo stilių klasifikacija ir į formalius bei neformalius, vidinius ir išorinius, tiesioginius ir per tarpininkus. Autoriai pažymi, kad „minėtieji stiliai neturėtų būti traktuojami kaip vieninteliai, tarp jų galimos įvairios tarpinės stilių formos ir kombinacijos“ (Herbots, Put, 2015, p. 166).

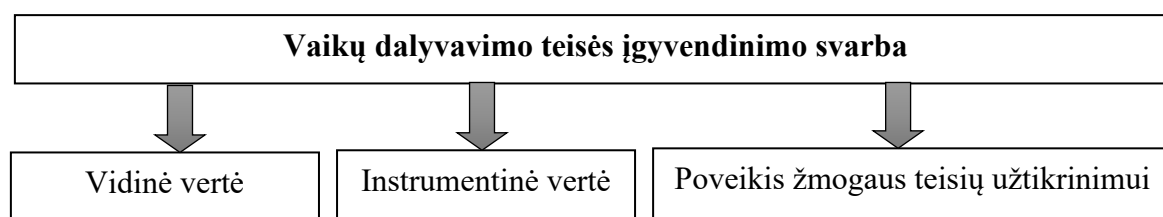
Atlikta vaiko teisės dalyvauti sprendimų priėmime būdų analizė parodė, kad šios teisės realizavimą nusako dalyvavimo lygio ir stiliaus charakteristikos. Dalyvavimas gali prasidėti net ir minimaliomis teise įgyvendinančių subjektų pastangomis – išklausymu, informavimu, konsultavimu, kai tuo tarpu stipriausiai teisė realizuojama tuomet, kai vaikas pats priima sprendimą ir prisiima už jį atsakomybę. Tarpiniai vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime lygiai – palaikymo vaikams išreiškimas, atsižvelgimas į vaikų požiūrius, įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą. Vaiko dalyvavimas bet kuriame lygmenyje gali būti individualus ar kolektyvinis, aktyvus ar pasyvus.

2. VAIKŲ DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO SVARBA, PROBLEMOS IR PAŽANGA

Šiame skyriuje aktualizuojama vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarba, problemos ir pažanga, išryškinant nagrinėjamos teisės įgyvendinimo motyvus, vertes, identifikuojant esmines vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime kylančias ir teisės įgyvendinimą ribojančias problemas, o taip pat pristatant užsienio šalių situaciją vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo srityje.

2.1. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarba

Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas dėl įvairių kliuvinių ne visuomet vyksta sklandžiai (Coyne, 2008; Bessell, 2011; Hurd, 2011; Herbots, Put, 2015; Hultman ir kt., 2019), tačiau sklandaus įgyvendinimo problemos nenuneigia šios teisės įgyvendinimo svarbos. Mokslinėje literatūroje (Bessell, 2011) minimi trys vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbos aspektai. Jie pateikti 8 paveiksle.

8 pav. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbos aspektai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Bessell, 2011.

Visų pirma, dalyvavimas yra svarbus dėl jo **vidinės vertės**. Vidinę dalyvavimo vertę apskritai paaiškina žymiai platesnio objekto – susitarimo – vidinė vertė (Prachi, 2020). Susitarimas reiškia visoms susitarimo pusėms tinkamą sąžiningą sprendimą, o „sąžiningumas yra sietinas su vidine verte“ (Zaki, Mitchell, 2011, p. 19673). Kaip pažymi I. Runeson ir kt. (2002, p. 584), „vidinė vertė kuria vertę tik iki tol, kol ji nesikerta su tuo, kas geriausia vaikui“. Vidinė dalyvavimo vertė atsiskleidžia „ne per aiškiai matomus rezultatus, tokius kaip mokymosi pažangumą, priešinimąsi tikrosioms vertybėms, teisinius pažeidimus, nėštumą paauglystėje ar kitus, o per dalyvavimo svarbą paauglių orumui ir savivertei“ (Bessell, 2011, p. 497). A. J. Hurd (2011, p. 309) akcentuoja, kad dalyvavimas stiprina pasitikėjimą savimi, savivertę, savigarbą“. Teigiamą dalyvavimo įtaką pasitikėjimui savimi išryškino ir J. Barry

(2014). M. Vosz ir kt. (2020) akcentuoja emocinio saugumo stiprinimą ir emocijų kontrolės gebėjimų gerėjimą.

Antrasis vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbą aktualizuojantis aspektas yra teikiama **instrumentinė vertė**. Anot S. Bessell (2011, p. 497), instrumentinė vertė „skatina labiau poreikius atliepančios politikos kūrimą ir geresnių rezultatų kiekvienam paaugliui ir bendruomenei siekimą“. I. Runeson ir kt. (2002, p. 584) teigimu, „instrumentinė vertė – svarbi vaiko tobulėjimo prielaida“. Anot A. J. Hurd (2011) vaikų dalyvavimas stiprina socialinę įtrauktį.

Viena iš sričių, kuriose mokslininkai akcentuoja vaikų dalyvavimo teisės instrumentinę vertę yra socialinių paslaugų teikimas. Vaiko įtraukimas į sprendimų priėmimą yra būtina sąlyga, siekiant socialinių paslaugų kokybės (Brummelaar ir kt., 2018; Heimer ir kt., 2018). Kaip nustatė M. Heimer ir kt. (2018), kuomet vaikams nesuteikiama teisė dalyvauti sprendimų priėmime, t.y. nesudaromos sąlygos vaikui išreikšti nuomonės apie problemą, vaiko teisių apsauga ir socialinių paslaugų teikimas retai dera su faktine problema, užfiksuota vaiko tyrimo dokumentuose. Pažymėtina, kad sudarius sąlygas vaikui dalyvauti sprendimų priėmime, parinktos socialinės paslaugos ir jų kokybė labiau dera su vaiko poreikiais. J. Aldgate ir J. Stratham (2001, p. 7) teigimu, „vaikų dalyvavimo teisės realizavimas sudaro prielaidas siekti ir socialinių paslaugų efektyvumo“.

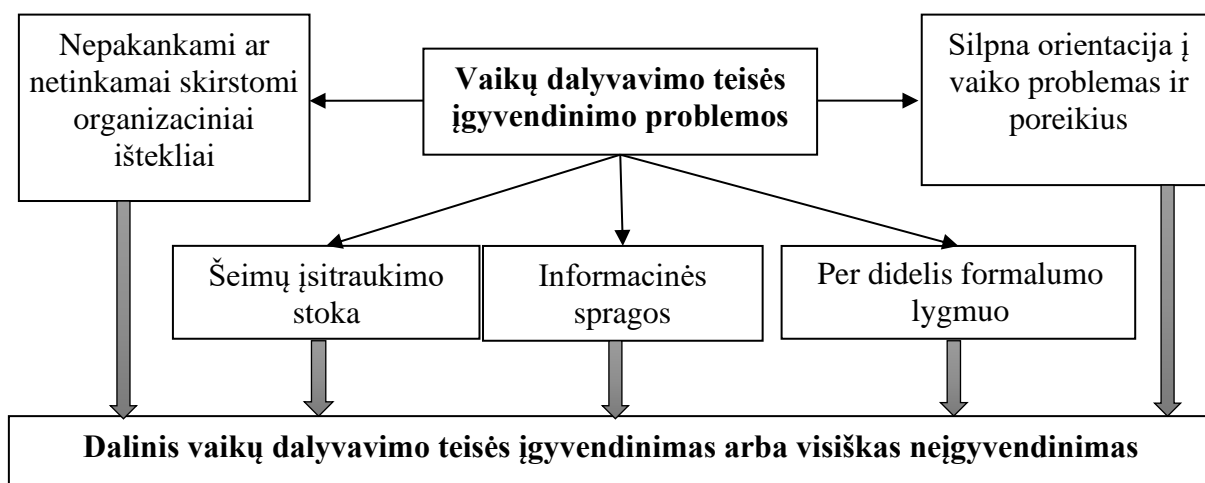
Instrumentinė vertė atsiskleidžia ir per etinių principų laikymosi stiprėjimą. Kaip pažymi J. Cashmore ir P. Parkinson (2008), šeimos politikos plėtotei būtinas etinių principų laikymasis. Tokiame kontekste etinė vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo reikšmė tampa ypatingai didelė. J. Cashmore ir P. Parkinson (2007, p. 91) akcentuodami vaiko dalyvavimo sprendimų, priimamų šeimos aplinkoje svarbą, teigia, kad „etiniu požiūriu vaikų poziciją labai svarbu įtraukti į šeimos politiką“. Etinį vaiko dalyvavimo teisės realizavimo svarbos aspektą akcentuoja ir M. Dixon-Woods, D. Heney (1999), kurie pažymi, kad siekiant vaiko gerovės, būtinybe tampa etinių principų, tokių kaip autonomija, laisva valia, laisvas pasirinkimas, palyginimo galimybė, paisymas.

Trečiasis svarbą atskleidžiantis aspektas yra tas, kad dalyvavimo **teisė yra laikoma kaip daranti itin svaraus poveikio apskritai paauglių žmogaus teisių užtikrinimui**. Nuo JT Vaiko teisių konvencijos (1995) priėmimo praėjus daugiau nei 30 metų, dalyvavimas sprendimų, susijusių su paauglių gyvenimu, priėmime yra pozicionuojamas kaip „teisė, kuri priklauso absoliučiai visiems paaugliams“ (Bessell, 2011, p. 497). Tad vaikų dalyvavimo teisė neretais atvejais įvardijama kaip kitų teisių pagrindas (Bessell, 2011). A. J. Hurd (2011) nurodo, kad vaikų dalyvavimo teisės realizavimas gilina žinias ir supratimą apie vaikų teises.

Apibendrinant atliktą vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbos analizę, galima teigti, kad šios teisės realizavimas gerina vaiko vidinę vertę. Vidinė vertė sudaro prielaidas stiprinti paauglių orumą, savivertę. Instrumentinė vertė, kaip parodė mokslinės literatūros analizė, skatina politikos, labiau orientuotos į vaikų poreikius, kūrimą ir geresnių rezultatų tiek individualiai kiekvienam vaikui, tiek bendruomenei siekimą. Instrumentinė vertė gerina teikiamų socialinių paslaugų kokybę, skatina vaikų dalyvavimo teise suinteresuotas šalis laikytis etinių principų. Be jau minėtų vidinės ir instrumentinės vertės, vaikų dalyvavimo teisės svarbą išryškina svarus jos poveikis bendrųjų žmogaus teisių užtikrinimui. Nors vaikų dalyvavimo teisės svarba nekelia abejonių, praktikoje ne visuomet pavyksta sklandžiai užtikrinti šios teisės įgyvendinimą. Minėtoje srityje kylančios problemos nagrinėjamos toliau šiame darbe.

2.2. Problemos ir iššūkiai, kylantys įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę

Įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę kyla įvairių problemų. Mokslinės literatūros analizė (Bessel, 2009; Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Glebuviene, Tarasonienė, 2013; Barry, 2014; Herbots, Put, 2015; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014; Tamutienė, 2018; Rap ir kt., 2019) išryškino gana platų problemų spektrą, ribojantį vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą (žr. 9 pav.).

9 pav. Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Bessel, 2009; Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Glebuviene, Tarasonienė, 2013; Barry, 2014; Herbots, Put, 2015; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014; Tamutienė, 2018; Rap ir kt., 2019.

Neretais atvejais vaiko teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą riboja **nepakankami ar netinkamai skirstomi organizaciniai ištekliai** (Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Barry, 2014; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014). A. J. Hurd (2011, p. 329) teigimu, „organizacinis išteklių (darbuotojų laiko, kvalifikacijos tobulinimo, paramos vaikams ir paaugliams) paskirstymas nėra tinkamas, neretais atvejais disponuojamų išteklių nepakanka tikslų ir uždavinių įgyvendinimui“. A. Petrauskienė ir V. Zabelienė (2011) akcentuoja nepakankamus žmogiškuosius ir materialinius išteklius, darbo organizavimo sunkumus, kompetencijų stoką (Petrauskienė, Zabelienė, 2011). Tikėtina, kad nepakankami žmogiškieji ir materialiniai ištekliai, darbo organizavimo sunkumai, kompetencijų stoka trūkumai riboja ir teisės įgyvendinimą vaikų dienos centre. Vieną iš minėtų sunkumų – netinkamą darbo organizavimą – akcentuoja ir R. Stremauskienė ir G. Žibėnienė (2014). Autorės, atlikusios socialinių darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas, patiriamų sunkumų tyrimą, pažymi, kad socialinių darbuotojų darbo krūvis yra per didelis, jiems stinga konfidencialumo, stokojama automobilių (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014). J. Barry (2014), atlikęs jaunimo dalyvavimo psichinės sveikatos priežiūros srityje tyrimą, taip pat išryškino su organizaciniais ištekliais sietinus trūkumus. Anot autoriaus, „kyla iššūkių dėl nepakankamo kvalifikacijos tobulinimo“ (Barry, 2014, p. 4). Įvardinti sunkumai neabejotinai daro neigiamo poveikio vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimui.

Dar viena svarbi vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo kliūtis yra ta, kad „praktinės apsaugos procese **nėra į vaiko problemas ir poreikius nukreipto požiūrio**, nes daugiausia dėmesio skiriama tik tėvų problemoms“ (Tamutienė, 2018, p. 24). Autorė atkreipia dėmesį, kad „vaikai nėra pakankamai įgalinti dalyvauti savo pačių apsaugos procesuose. Dėl vaikų neišklausymo ir jų patirčių ignoravimo susidaro aplinkybės, jog nepriežiūrą ir smurtą patiriantiems vaikams pagalba nepradedama teikti, nors su šeima „dirba“ kelių institucijų specialistai. Socialinio darbo su vaiku fragmentų randama tik klausantis vaikų dienos centrus lankančių vaikų patirčių. Galima drąsiai teigti, kad yra akivaizdus paslaugų vaikams trūkumas. Todėl būtina stiprinti vaikų dienos centrus, rasti galimybes finansuoti socialinius darbuotojus, psichologus dirbti su vaikais, nes tik į šeimą (suaugusiuosius) nukreipta apsauga nėra veiksminga“ (Tamutienė, 2018, p. 24). Netinkamą požiūrį akcentuoja ir K. Herbots, J. Put (2015, p. 154), nurodydami, kad neretais atvejais „požiūris į vaikų dalyvavimo teisę yra kazuistinis ir fragmentiškas“. Atkreiptinas dėmesys ir į vaikų dalyvavimo teisę įgyvendinančių subjektų požiūrių skirtumus. S. Bessel (2009) atliko vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimą Filipinuose. Autorės atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad socialinių paslaugų politikos rengėjų ir paslaugų teikėjų požiūriai į vaikų dalyvavimą sprendimų priėmimo yra heterogeniški, skirtingi ir sudėtingi. S. Bessel (2009) nurodo, kad suaugusiųjų požiūris į vaikų dalyvavimą

sprendimų priėmimo neretai tampa reikšmingu barjeru. Tai reiškia, kad palankaus suaugusiųjų požiūrio stoka į vaikų dalyvavimą sprendimų priėmimo ne tik apsunkina patį vaikų įtraukimą, bet gali tapti ir svaria socialinių paslaugų kokybės užtikrinimo kliūtimi. Požiūriu skirtumus patvirtino ir S. Rap ir kt. (2019) atlikto paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo Olandijoje tyrimo rezultatai. Autorė pažymi, kad Olandijoje nuo 2015 m. vaikų ir paauglių teisių apsaugos organizavimas perduotas vietos savivaldybėms. Pakitus funkcijų paskirstymui, vaiko teisių pažeidimai tapo dar geriau matomi.

Sunkumų kyla ir dėl **šeimų nenoro įsitraukti į vaikų teisių įgyvendinimą**. R. Stremauskienė ir G. Žibėnienė (2014), atlikusios socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriamų sunkumų tyrimą, nurodo, kad nereta yra socialinės rizikos šeimų narių agresija. Agresija socialiniams darbuotojams kelia nerimo, ypač tais atvejais, kai šeimas tenka lankyti po vieną. Autorės pažymi, kad nereti atvejai, kai tenka susidurti su apsvaigusiais, agresyviais, sergančiais, pagalbos prasmės, tikslų nesuprantančiais asmenimis, kas darbuotojams kelia nesaugumo jausmą. Dalies šeimų požiūris į socialinius darbuotojus yra neigiamas, kai kuriose šeimose nepripažįstamos problemos, stinga motyvacijos keistis (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014). Šeimų noro įsitraukti į vaikų teisių įgyvendinimą problema neabejotinai daro neigiamo poveikio ir vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimui.

Vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą riboja ir **informacinės spragos**. V. Glebuviene ir A. Tarasonienė (2013), atlikusios darželio auklėtojų požiūrio į vaikų teises tyrimą, nurodo, kad vaiko dalyvavimo teises gerai žino tik 14,2 proc. ikimokyklinio ugdymo įstaigose dirbančių auklėtojų. Palyginimui, žinios kitose vaikų teisių grupėse yra išsamesnės. 38,2 proc. auklėtojų gerai žino egzistencines vaikų teises, 25,7 proc. – apskritai vaiko apsaugos teises.

Atkreiptinas dėmesys ir į **per didelį formalumo lygį**, įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę. Kaip nurodyta LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaitoje (2020, p. 76–77), „vaiko teisė būti išklaustam nėra visuomet (tinkamai) įgyvendinama, į ją žiūrima formaliai, nesudaromos sąlygos vaikui pasinaudoti šia teise. Pavyzdžiui, netgi sprendžiant vaiko globos (globėjo parinkimo) klausimą vaikas neišklausomas, su juo nėra tariamasi ir (ar) į jo nuomonę nėra atsižvelgiama“. Tokia praktika neabejotinai turi neigiamos įtakos. Minėtoje ataskaitoje pažymima, kad „formalus požiūris į šią vaiko teisę, jos ignoravimas neretai turi neigiamas pasekmes vaiko elgesiui, jo santykiams su asmenimis, atsakingais už jo priežiūrą, globą ar pan.“ (LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaita, 2020, p. 77).

Problemų ir iššūkių, kylančių vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime analizė sudarė prielaidas išryškinti gana plačią problemų įvairovę. Nustatyta, kad viena iš vaikų dalyvavimo

teisės įgyvendinimo problemų – tai organizacinių išteklių nepakankamumas ar netinkamas jų paskirstymas. Teisės įgyvendinimą riboja ir silpna orientacija į vaiko problemas ir poreikius, daugiausia dėmesio skiriant tik tėvų problemoms. Vaikų dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinime susiduriama su iššūkiais ir dėl šeimų ištraukimo stokos, informacinių spragų, per didelio formalumo lygmenis. Minėtos problemos lemia, kad vaikų dalyvavimo teisė įgyvendinama tik iš dalies arba visiškai neįgyvendinama. Tikėtina, kad vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemų ir iššūkių raiškos mastai gali būti skirtingi atskirose valstybėse, tad tikslinga tampa užsienio šalių pažangos vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime analizė.

2.3. Užsienio šalių situacija įgyvendinant vaikų dalyvavimo teisę

Šiame darbo poskyriuje nesiekama atlikti išsamios užsienio šalių pažangos vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime analizės, kadangi tokiai analizei būtų galima skirti atskirą studiją, o tik atskleisti teisės įgyvendinimo situaciją atskirose valstybėse. Valstybės atrinktos remiantis patogumo principu – nagrinėjama situacija tose valstybėse, kuriose buvo atlikti mokslinėje literatūroje anglų kalba pristatomi tyrimai. Šios valstybės – tai Švedija, Airija, Jungtinė Karalystė, Australija.

Mokslinėje literatūroje (Runeson ir kt., 2001) nagrinėtas vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas **Švedijoje**. I. Runeson ir kt. (2001), nagrinėję Švedijos sveikatos priežiūros institucijų atvejį, padarė išvadą, kad vaikų teisės sveikatos priežiūros institucijose yra pažeidžiamos kasdien. Vaikai į sprendimų priėmimo procesą neįtraukiami dėl jų amžiaus ar brandos. Autoriai pažymi, kad „vaikų dalyvavimo teisė pažeidžiama, pavyzdžiui, tuomet, kai sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojai neišklauso vaikų ar jų pasisakymus laiko nereikšmingais“ (Runeson ir kt., 2001, p. 71).

Nagrinėta ir **Airijos** patirtis vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo užtikrinime (Coyne, 2008; Barry, 2014; Coyne ir kt., 2014). J. Barry (2014, p. 4), nagrinėdamas jaunimo dalyvavimą Airijos psichinės sveikatos priežiūros sistemoje, dalyvavimo teisę apibūdino kaip „teisę, įtvirtintą JT Vaiko teisių konvencijoje 1989 m., Airijoje ratifikuotoje 1992 m. Teisė sudaro galimybes jaunimui praktikuoti savo, kaip piliečių teises“. Įvertinus jaunimo dalyvavimą „Jigsaw“ projekte, skirtame stiprinti jaunimo psichinę sveikatą, nustatyta, kad „projektui būdingas teigiamas ir progresyvus etosas, organizacinė kultūra nukreipta į jaunimo dalyvavimą. Projektą įgyvendinančios institucijos „Headstrong“ išipareigojimą jaunimo dalyvavimo teisės realizavimui rodo organizacijoje formuojamos jaunimo patariamosios grupės, žmogiškųjų išteklių paskirstymas darbui šiose grupėse. Jaunimas skiria nemažai savo laiko ir yra stipriai

įsitraukęs į projekto „Jigsaw“ kūrimą ir inicijavimą, tačiau jaunimo vaidmuo nėra iki galo aiškus projekto įgyvendinimo ir vertinimo etapuose“ (Barry, 2014, p. 45).

I. Coyne (2008), I. Coyne ir kt. (2014) nagrinėja, kaip vaikų dalyvavimo teisė įgyvendinama kitose Airijos sveikatos priežiūros institucijose. Remiantis vėžiu sergančių vaikų tyrimo rezultatais, nustatyta, kad „vaikai nebuvo įtraukiami į didžiąją dalį su gydymu susijusių sprendimų. Tai reiškia, kad patys vaikai neturėjo galimybės atsisakyti gydymo. Į ne esminius sprendimus, susijusius su sveikatos priežiūros paslaugų teikimo ypatumais, vaikai buvo įtraukti. Tokiu įtraukimu siekta vaikų bendradarbiavimo, padaryti gydymo patirtį vaikams malonesne, suteikti vaikams kontrolės jausmą ir stiprinti pasitikėjimu grįstus santykius. Kai kurie tyrime dalyvavę paaugliai pažymėjo, kad ne esminiai sprendimai iš tiesų nebuvo sprendimai, kadangi jiems nebuvo suteikta galimybės atsisakyti ar išsakyti savo sumišimo jausmus (Coyne ir kt., 2014, p. 273).

Jungtinėje Karalystėje, kaip nurodo A. J. Hurd (2011, p. 14), „šalies valdžia deda didžiules pastangas į jaunų gyventojų skatinimą dalyvauti sprendimų priėmime“. Šalyje siekiama aktyvaus jaunų žmonių dalyvavimo sprendimų priėmime. Dalyvavimas traktuojamas kaip vertybė. Nepaisant didelių pastangų jaunų gyventojų dalyvavimo skatinimo srityje, Jungtinės Karalystės patirtis liudija vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo spragas (Franklin, Sloper, 2009). Tai ypač aiškiai matyti nagrinėjant neįgalių vaikų atvejį: negalią turintys vaikai rečiau įtraukiami į sprendimų priėmimą nei tokių negalių neturintys vaikai. Įtraukimą riboja nepakankami neįgalių vaikų gebėjimai, ypač pažintiniai gebėjimai suprasti pačią sprendimų priėmimo koncepciją, apsvarstyti alternatyvas, pasirinkti tinkamiausią jų, įvertinti laiką. Be to, neretai sudėtinga įvertinti, ar vaikas visiškai suprato procesą ir jam keliamus klausimus. Dažniausiai sunkumų kyla tuomet, kai socialinis darbuotojas neturi ankstesnės darbo su konkrečiu vaiku patirties, menkai vaiką pažįsta (Franklin, Sloper, 2009). T. Burke (2010) taip pat atskleidžia problemišką vaikų dalyvavimo situaciją Jungtinėje Karalystėje. Atlikęs tyrimus, autorius akcentuoja, kad vaikų dalyvavimas yra nepakankamas tokiose srityse, kaip globos procedūros ir vaikų apsaugos bylos. Jaunimas retai įtraukiamas į asmeniškiausių sprendimų priėmimą (Burke, 2010).

Australijoje atliktų empirinių tyrimų rezultatai (Bessell, 2011; Vosz ir kt., 2020) parodė, kad vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinime taip pat susiduriama su problemomis. Ne namų aplinkose vaikų dalyvavimo teisė realizuojama ne visuomet. S. Bessell (2011), atlikęs kokybinį tyrimą su 28 paaugliais, nustatė, kad laikas, praleistas ne namų aplinkoje, apibūdinamas kaip neapimantis dalyvavimo sprendimuose, tiesiogiai susijusiuose su paauglių gyvenimu. Paaugliai jaučia, kad jie yra retai konsultuojami, o net ir konsultacijų atveju paaugliai jaučia, kad į jų požiūrį nebūtinai yra atsižvelgiama. Nei vienas iš tyrime dalyvavusių

paauglių negalėjo patvirtinti, kad jų galimybės išsakyti savo poziciją yra pakankamos ir nuoseklios. Daugiau nei pusė paauglių nurodė, kad jiems yra sudaromos galimybės išsakyti savo pozicijas kai kuriais atvejais, bet tokie atvejai labiau sietini su tam tikrais darbuotojais, o ne su sisteminė ar organizacine kultūra. Nustatyta, kad paaugliai labai vertina tuos darbuotojus, kurie paauglius išklauso ir atsižvelgia į paauglių nuomones. M. Vosz ir kt. (2020, p. 6), tyrinėję globos situacijoje esančių vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą, nustatė, kad „įprastai vaikai neištraukiami į globos sprendimų priėmimą“.

Užsienio šalių pažangos vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo srityje analizė parodė, kad visose nagrinėtose valstybėse (Švedijoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Australijoje) egzistuoja spragos, ypač sveikatos priežiūros, vaikų globos srityse. Vaikų dalyvavimo teisė daugumoje sričių įgyvendinama nepakankamai. Nereti atvejai, kai vaikai neišklausomi, o jei ir išklausomi – jų pasisakymai laikomi nereikšmingais. Esama atvejų kai vaikai įtraukiami tik į ne esminius sprendimus. Pažangi patirtis demonstruojama projektinėse veiklose, kurių metu kuriama į vaikų dalyvavimą orientuota organizacinė kultūra.

3. VAIKŲ DIENOS CENTRUS LANKANČIŲ PAAUGLIŲ TEISĖS DALYVAUTI SPRENDIMŲ PRIĖMIME ĮGYVENDINIMO, SIEKIANT GERIAUSIŲ VAIKO INTERESŲ, EMPIRINIS TYRIMAS

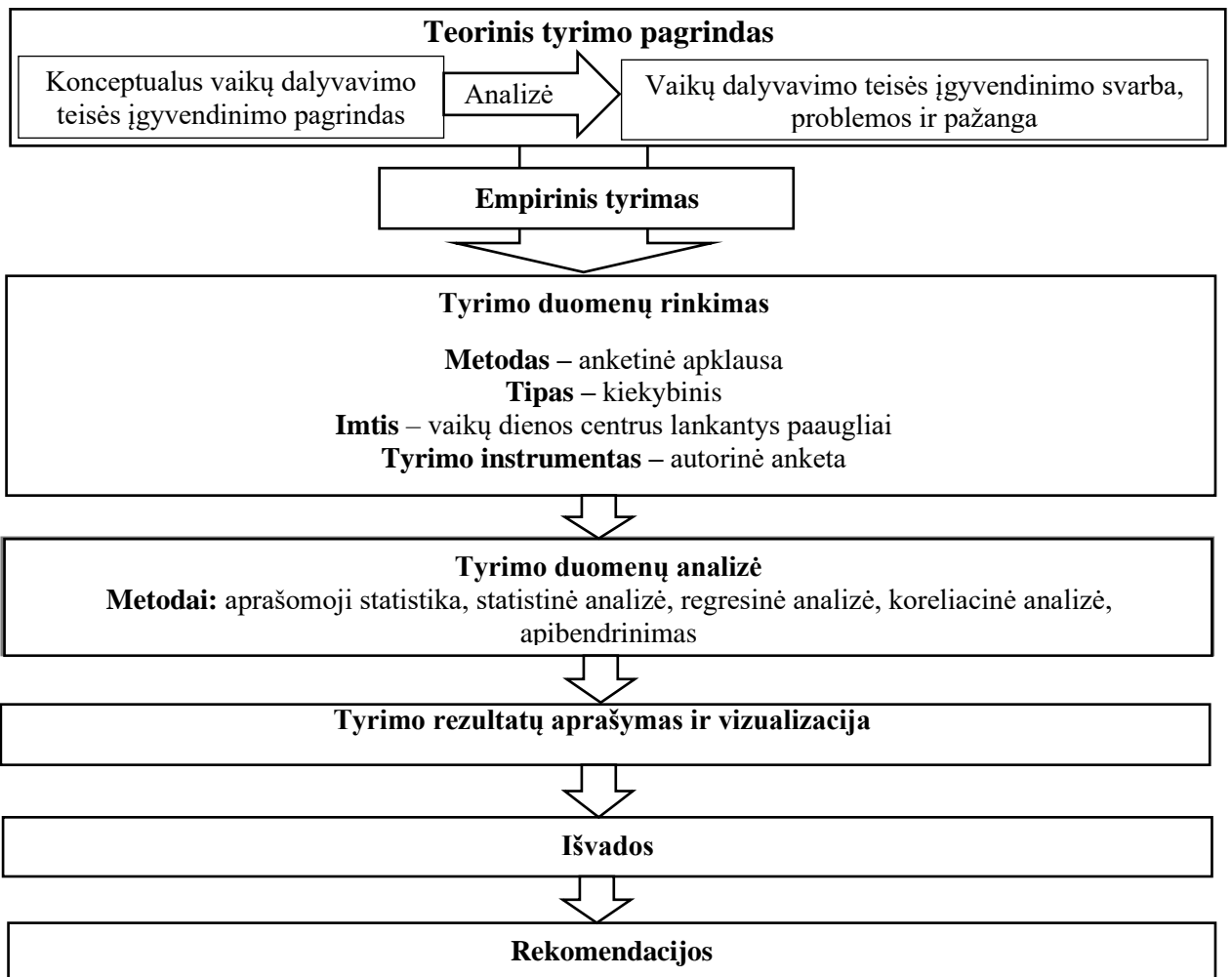
Šiame darbo skyriuje pristatoma vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo metodika. Parengus tyrimo metodiką, atliktas empirinis tyrimas, kurio rezultatai analizuojami šiame darbo skyriuje. Išnagrinėjus empirinio tyrimo rezultatus, pereinama prie vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, gerinimo krypties formulavimo.

3.1. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo metodika

Šiame darbo poskyryje pristatoma vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo metodika, parenkant ir pagrindžiant tyrimo tipą, logiką, metodą, parenkant tyrimo imtį, pagrindžiant tyrimo instrumentą, pristatant tyrimo etiką ir surinktų duomenų analizės būdus ir technikas.

Tyrimo tipas ir logika. Atliekamu empiriniu tyrimu siekiama įvertinti vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą, siekiant geriausių vaiko interesų. Šiam tikslui įgyvendinti pasirinkta taikyti kiekybinę tyrimo strategiją. Loginė tyrimo schema pateikta 10 paveiksle.

Kryptingam, tikslingam ir aktualiam empiriniam tyrimui atlikti būtina teorinė analizė. Tokia analizė, aprėpianti konceptualų vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo pagrindą ir vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbos, problemų ir pažangos įvertinimą, atlikta pirmoje ir antroje šio baigiamojo darbo dalyse. Išanalizavus teorines prielaidas, tapo aišku, kad tyrimo tikslo įgyvendinimui tinkamiausiu laikytinas kiekybinis tyrimas. Kiekybinių tyrimų tikslas, anot T. Bilevičienės ir S. Jonušausko (2011), yra kiekybinės informacijos apie didelį tyrimo objektų skaičių gavimas. Šiame kiekybiniame tyrimo siekiama surinkti kiekybinę informaciją apie vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą, siekiant geriausių vaiko interesų. Kiekybinis tyrimas, kaip pažymi I. Gaižauskaitė ir S. Mikėnė (2014, p. 13), sudaro prielaidas „kiekybiškai aprašyti požymių reikšmių pasiskirstymą tiriamoje populiacijoje“. Šiuo atveju tiriama populiacija – vaikų dienos centrus lankantys paaugliai.

10 pav. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo loginė schema

Tyrimo duomenų rinkimo metodas. Tyrimo duomenų surinkimui pasirinkta taikyti anketinės apklausos metodą. Anketinės apklausos pasirinkimą lėmė šio metodo privalumai: operatyvus ir nebrangus informacijos gavimas, nesudėtingas naudojimas, metodo patikimumas, galimybė pasiekti geografiškai nutolusius tyrimo dalyvius, pasitelkiant informacines technologijas. Dalyvavimas anketinėje apklausoje ir tyrimo dalyviams neužima daug laiko (Dabravalskytė, Vveinhardt, 2015). Anketinės apklausos pranašumai ir paskatino tyrėją empiriniam vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimui pasirinkti būtent šį kiekybinį metodą.

Tyrimo instrumentas. Empiriniam tyrimui atlikti parengta autorinė anketa. Anketa sudaryta remiantis teorinėje darbo dalyje analizuotais mokslininkų (Runeson ir kt., 2001; Shier, 2001; Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Kairienė, Žiemienė, 2007; Cashmore, Parkinson, 2008; Coyne, 2008; Franklin, Sloper, 2009; Bessell, 2011; Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Barry, 2014; Coyne, 2014; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014; Herbots, Put, 2015; Gudžinskienė ir kt., 2016; Tamutienė, 2018; Rap ir kt., 2019) atliktais tyrimais vaikų teisės

dalyvauti sprendimų priėmimo srityje (4 lentelė). Anketos struktūra dera su teorinėje darbo dalyje pristatyta vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo koncepcija.

Tyrimo anketa sudaryta iš demografinių ir diagnostinių klausimų (žr. 1 priedą). Tyrimo instrumentu surinkti duomenys apie tokias paauglių demografines charakteristikas: lytį, amžių, dienos centro lankymo laiką, dažnumą (1–5 klausimai). Diagnostiniai klausimai suskirstyti į du blokus. Pirmojo bloko klausimai (6–10) buvo skirti dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbai įvertinti. Šio bloko klausimais siekta atskleisti dalyvavimo naudą, tikslų, dalyvavimo skirtingose aplinkose, skirtinguose lygiuose reikšmę. Antrasis tyrimo anketos blokas (11–16 klausimai) skirtas dalyvavimo sprendimų priėmimo vertinimui, nagrinėjant faktinę dalyvavimo naudą, dalyvavimo skirtingose aplinkose, lygiuose situaciją, dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemas, tobulinimo galimybes. Parengto diagnostinio bloko pagrindimas pateiktas 4 lentelėje.

4 lentelė. Diagnostinio bloko pagrindimas

Struktūrinės dalys	Klausimų nr.	Vertinami aspektai	Analogiškus aspektus tyrinėję autoriai
Dalyvavimo sprendimų priėmimo svarba	6	Dalyvavimo naudų reikšmė	A. Franklin, P. Sloper (2009), S. Bessell (2011), A. J. Hurd (2011)
	7	Dalyvavimo tikslų reikšmė	J. Barry (2014), K. Herbots, J. Put (2015)
	8, 9	Dalyvavimo skirtingose aplinkose reikšmė	I. Runeson ir kt. (2001), V. Glebuviene, A. Tarasonienė (2003), B. Kairienė, R. Žiemienė (2007), J. Cashmore, P. Parkinson (2008), I. Coyne (2008), A. Franklin, P. Sloper (2009), A. J. Hurd (2011), I. Coyne (2014), V. Gudžinskienė ir kt. (2016)
	10	Dalyvavimo pagal lygius svarba	H. Shier (2001), Vosz ir kt. (2020)
Dalyvavimo sprendimų priėmimo vertinimas	11	Patiriama dalyvavimo nauda	A. Franklin, P. Sloper (2009), S. Bessell (2011), A. J. Hurd (2011)
	12, 13	Dalyvavimas skirtingose aplinkose	S. Bessell (2011), A. J. Hurd (2011), I. Coyne ir kt. (2014)
	14	Dalyvavimas pagal lygius	H. Shier (2001), A. Franklin ir P. Sloper (2009), S. Bessell (2011)
	15, 16	Dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemos vaikų dienos centre, dalyvavimo stiprinimas	S. Bessell (2001), A. J. Hurd (2011), A. Petrauskienė, V. Zabelienė (2011), V. Glebuviene, A. Tarasonienė (2013), J. Barry (2014), K. Herbots, J. Put (2015), R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014), I. Tamutienė (2018), S. Rap ir kt. (2019)

Tyrimo anketoje dominavo uždaro tipo klausimai. Pildydami anketas, tyrimo dalyviai, priklausomai nuo klausimo, galėjo pasirinkti vieną ar daugiau tinkamiausią(-ių) atsakymo variantą(-ų). Siekiant nustatyti paauglių vaikų dalyvavimo vaikų dienos centre stiprinimo galimybes ir kryptis, buvo suformuluotas atviras klausimas. Dalis tyrimo klausimų (6–14) suformuluoti panaudojant Likerto skalę.

Tyrimo imtis. Atliekant empirinius tyrimus, labai svarbu tikslingai ir pagrįstai pasirinkti tyrimo imtį. Tyrimo imtis – dienos centrus lankantys paaugliai. Imties būdas – netikimybinė imtis. Atliekant tyrimą naudota tikslinė atranka, tyrimo dalyviams taikyti šie atrankos kriterijai:

- 1) visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centro Lietuvoje lankymas;
- 2) dienos centro lankymas ne trumpiau nei 1 metus;
- 3) dienos centro lankymas ilgiau nei valandą per dieną;
- 4) amžius nuo 12 iki 18 metų.

Pildymui tyrimo anketos pateiktos tik visus keturis kriterijus atitinkantiems paaugliams.

Pirmasis kriterijus apriboja tyrimo imtį organizaciniu aspektu. Į anketinę apklausą pasirinkta įtraukti šalies vaikų dienos centrus lankančius paauglius, lankančius 46 visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ Lietuvoje veikiančiuose vaikų dienos centruose. Šios organizacijos vaikų dienos centrai pasirinkti, kadangi ši visuomeninė organizacija yra darbo autorės darbovietė. Su dauguma šio tinklo dienos centrų darbo autorė tiesiogiai kontaktuoja. Užmegztas ryšys sudaro prielaidas tikėtis didesnio tyrimo dalyvių įsitraukimo COVID-19 sąlygomis.

Numatyta į tyrimą įtraukti tik tuos paauglius, kurie dienos centrus lanko ne trumpesni nei vienerių metų laikotarpį. Tikėtina, kad trumpesnės patirties vaikui gali nepakakti objektyviam savo dalyvavimo teisės realizavimo subjektyviam įvertinimui.

Siekiant, kad į tyrimo imtį nepatektų atsitiktinai dienos centre apsilankę vaikai arba vaikai, kurie dienos centre praleidžia labai nedaug laiko (pavyzdžiui, ateina tik pavalgyti), buvo suformuluotas ir trečiasis kriterijus. Juo numatyta į tyrimą įtraukti vaikus, kurie dienos centre praleidžia ne trumpiau nei valandą per dieną.

Į tyrimą dalyviai įtraukti ne tik pagal vaikų dienos centro lankymo, bet ir amžiaus kriterijų. Anketas paprašyta užpildyti tik tų vaikų dienos centrų lankytojų, kurių amžius pateko į intervalą nuo 12 iki 18 metų.

Generalinė aibė – visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centrus lankantys 12–18 metų amžiaus paaugliai. Šios amžiaus grupės vaikai lanko 20 visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centrų; likusiuose 26 dienos centruose pasirinkto amžiaus vaikai nesilanko. Į tyrimą įtrauktų 20 vaikų dienos centrų duomenimis, dienos centrus

lanko 169 vaikų, kurių amžius yra nuo 12 iki 18 metų (vidiniai visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ duomenys). Žinant tyrimo visumą, galima nustatyti minimalų tyrimo dalyvių skaičių, kuris reikalingas statistiškai pagrįstų, generalinės visumos požymius atitinkančių išvadų formulavimui. Minimalios tyrimo imties nustatymui pasitelkta Panioto formulė:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

čia: n – imties dydis; Δ - imties paklaida; N – generalinės visumos dydis (Dabravalskytė, Vveinhardt, 2015).

Pagal šią formulę apskaičiuota, kad reprezentatyvi tyrimo imtis būtų 118 tyrimo dalyvių. Tai reiškia, kad reikia apklausti ne mažiau nei 118 vaikų dienos centrus lankančių paauglių.

Tyrimo organizavimas. Tyrimas atliktas 2021 m. sausio ir vasario mėn. 20 visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ Lietuvoje veikiančių vaikų dienos centrų. Pilotinis tyrimas atliktas sausio 2–4 d. Teorinėje šio darbo dalyje minėta, kad paauglystė prasideda nuo 11 metų (Žemaitienė, 2017), tad pilotiniame tyrime dalyvavo ir keli vienuolikmečiai. Pilotinio tyrimo metu paaiškėjo, kad 11 metų amžiaus paaugliams anketa buvo per sudėtinga, jie negebėjo atsakyti į dalį anketos klausimų, todėl į tyrimą šio amžiaus paaugliai, lankantys vaikų dienos centrus, nebuvo įtraukti. Anketos platintos paaugliams, kurių amžius nuo 12 iki 18 metų. Prieš pradėdant platinti anketas, gautas organizacijos „Gelbėkit vaikus“ administracijos leidimas atlikti tyrimą dienos centruose. Siekiant pasiekti potencialius tyrimo dalyvius, buvo susisiepta su vaikų dienos centrais, su jais vadovaujančiu personalu buvo aptartos vaikų dienos centrus lankančių paauglių įtraukimo į tyrimą galimybės. Gavus vadovaujančio personalo pritarimą, sausio 5–10 dienomis buvo išsiųstos nuorodos į elektroninėje apklausų sistemoje www.apklausa.lt patalpintą tyrimo anketą. Pakartotiniai prašymai užpildyti anketas dienos centrams buvo išsiųsti sausio 20–25 dienomis. Anketa platinta tik internetu. Dėl COVID-19 sukeltos situacijos šalyje, atliekant tyrimą, visiškai atsisakyta tiesioginių kontaktų su tyrimo dalyviais. Į internetinę apklausų sistemą įkeltas klausimynas buvo uždaras. Tai reiškia, kad jis buvo pasiekiamas tik per specialią nuorodą, kuri vaikų dienos centrams vadovaujantiems asmenims buvo išsiųsta elektroniniu paštu. Tyrimo anketoje potencialiems tyrimo dalyviams trumpai buvo pristatytas tyrimo tikslas, garantuotas tyrimo dalyvių anonimiškumas, pateikti trumpi paaiškinimai, kaip pildyti klausimyną. Atsižvelgiant į tai, kad vaikų dalyvavimo teisė nėra itin dažnai aptariama šalies akademinėje plotmėje ar žiniasklaidoje, neatmestina prielaida, kad potencialiems tyrimo dalyviams gali stigti žinių apie šią teisę. Dėl šios grėsmės, esant poreikiui, anketų pildymo metu numatyta galimybė su tyrimo autore kontaktuoti „Zoom“ ar „Messenger“ programėlių pagalba. Iš viso tyrimo

anketas užpildė 131 tyrimo dalyvis. Vieno tyrimo dalyvio amžius buvo didesnis už šiame tyrime numatytą paauglių amžiaus ribą, tad šio tyrimo dalyvio atsakymai analizei nenaudoti.

Tyrimo duomenų analizės metodai. Atlikus anketinę apklausą, nagrinėjami surinkti duomenys. Tyrimo duomenų analizei taikomi aprašomosios statistikos, statistinės analizės, koreliacinės analizės, apibendrinimo metodai. Tyrimo rezultatų apdorojimui naudotos IBM SPSS Statistics 26 ir Microsoft Excel programos. Skaičiuotas procentinis duomenų pasiskirstymas. Tyrimo rezultatų pateikimui taikytas grafinis duomenų atvaizdavimas. Atsakymų į klausimus, suformuluotus Likerto skalėje (nr. 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14), vertinimas atliktas apskaičiuojant vidurkius. Vidurkiai apskaičiuoti kiekvienam atsakymo variantui priskiriant balus. Aukštesnė vertinimo tendencija tokiu atveju rodo stipresnę aspekto raišką ar stipriau išreikštą pritarimą teiginiui. Vidurkiai skaičiuoti ne tik atskiriems aspektams, teiginiams, bet ir atskiroms respondentų grupėms (pavyzdžiui, pagal amžių, pagal paauglystės etapus, pagal lytį ir kitas charakteristikas). Ryšių vertinimui skaičiuoti Pirsono, Spirmano koreliacijos koeficientai, Chi kvadratas. Šių rodiklių reikšmingumo lygmuo (p) – 0,05. Šie skaičiavimai būtini hipotezių testavimui. Atlikus tyrimo rezultatų analizę, formuluojamos išvados ir rekomendacijos.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą laikytasi etikos principų (Žydzžiūnaitė, 2011):

- geranoriškumo. Atliekant tyrimą naudoti tyrimo instrumentai, kuriais vengta pažeminti ar įžeisti tyrimo dalyvius. Siūlant dalyvauti tyrime potencialiems tyrimo dalyviams nebuvo keliamas fizinis, psichologinis ar finansinis spaudimas. Kiekvienas tyrimo dalyvis galėjo sutikti dalyvauti tyrime ar bet kuriuo metu atsisakyti tą daryti;
- pagarbos asmens orumui. Siekiant užtikrinti šio principo vykdymą, tyrimo dalyviams buvo pristatytas tyrimo tikslas. Visiems tyrimo dalyviams buvo įsipareigota užtikrinti anonimiškumą;
- teisingumo. Šis principas realizuotas tyrimo dalyviams pristatant kriterijus, pagal kuriuos jie buvo pasirinkti dalyvauti tyrime. Analizuojant tyrimo rezultatus, tyrimo dalyvių charakteristikos pristatomos bendrai, užtikrinant, kad nebūtų pateikiama asmeninės informacijos, kuri leistų atpažinti konkretų tyrimo dalyvį ar jo lankomą vaikų dienos centą. Tyrimo metu surinkti duomenys suvesti į autorės asmeniniame kompiuteryje sukurtą duomenų matricą. Užkoduoti visų tyrimo dalyvių duomenys prieinami tik šio darbo autorei;
- teisės gauti tikslią informaciją. Tyrimo dalyviams buvo pateikti atsakymai į visus juos dominančius klausimus. Buvo užtikrintas tyrimo dalyvių privatumas, suteikta informacija, kur bus panaudoti tyrimo rezultatai.

Tyrimo ribotumai. Tyrime dalyvavę paaugliai subjektyviai vertina savo dalyvavimo sprendimų priėmimo patirtį, todėl tyrimo rezultatai atspindi tik visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centrus lankančių paauglių nuomonę. Šių dienos centrų veikla vykdoma centralizuotai, vadovaujantis tam tikra ideologija, tad tikėtina, kad tyrimo pakartojimas kitomis sąlygomis, o tiksliau – kituose dienos centruose, galėtų duoti kiek kitokius tyrimo rezultatus. Tyrimo rezultatai atspindi tik 12–18 metų amžiaus paauglių subjektyvią nuomonę. Kadangi organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centrų nelanko vyresni nei 18 metų amžiaus asmenys, gali būti, kad atlikus tyrimą vyresnio amžiaus paauglių imtyje, tyrimo rezultatai reikšmingai skirtųsi.

3.2. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, tyrimo rezultatai

Šiame darbo poskyriuje pristatomi vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų, empirinio tyrimo rezultatai. Pirmiausia, pristatomos demografinės vaikų dienos centrus lankančių paauglių charakteristikos, tuomet pereinama prie dalyvavimo sprendimų priėmimo naudos, tikslų, konteksto, lygio ir gerinimo krypties subjektyviu paauglių vertinimu.

3.2.1. Demografinės vaikų dienos centrus lankančių paauglių charakteristikos

Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo, siekiant geriausių vaiko interesų tyrime dalyvavo 60,77 proc. merginų ir 39,23 proc. vaikų. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal amžių pateiktas 5 lentelėje.

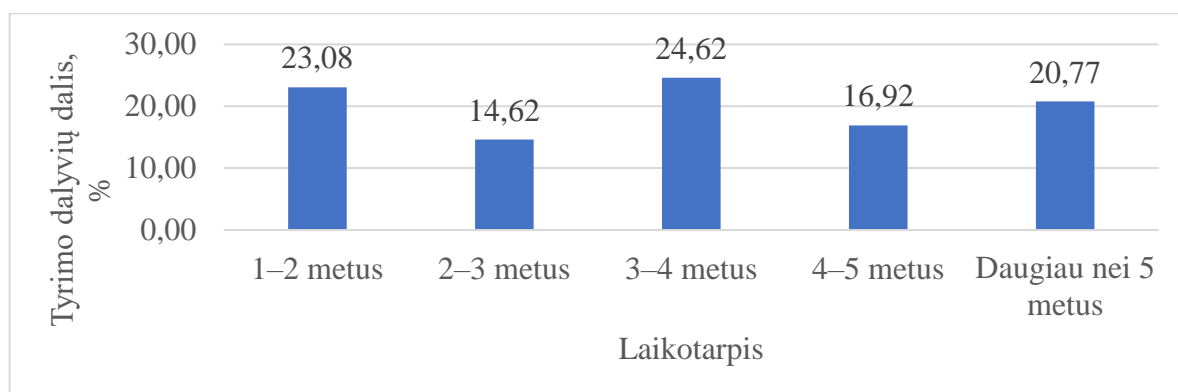
5 lentelė. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal amžių (N=130)

Paauglystės etapai	Amžius, metais	Tyrimo dalyvių sk.			Tyrimo dalyvių dalis, %		
		Iš viso	Merginos	Vaikinai	Iš viso	Merginos	Vaikinai
Ankstyvoji paauglystė	12	13	6	7	10,00	4,62	5,38
	13	25	10	15	19,23	7,69	11,54
	14	22	9	13	16,92	6,92	10,00
Vidurinioji paauglystė	15	34	15	19	26,15	11,54	14,62
	16	20	3	17	15,38	2,31	13,08
	17	13	7	6	10,00	5,38	4,62
Vėlyvoji paauglystė	18	3	1	2	2,31	0,77	1,54
Iš viso		130	51	79	100,00	39,23	60,77

Kaip matyti iš 5 lentelėje pateiktų duomenų, daugiausia vaikų dienos centrus lankančių paauglių tyrimo atlikimo metu buvo 15 metų amžiaus. Šios grupės tyrimo dalyvių dalis siekė daugiau nei ketvirtadalį – 26,15 proc. Kiek mažiau tiriamųjų (19,23 proc.) nurodė, jog jiems tyrimo metu buvo 13 metų. Tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis – 14,57 metų.

Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, paauglystės tarpsnį sudaro tam tikri etapai: ankstyvoji, vidurinioji ir vėlyvoji paauglystė (Žemaitienė, 2017). Vadovaujantis šia JAV pediatrių draugijos siūlomu paauglystės tarpsnio detalizavimu, nustatyta, kad daugiausia tyrimo dalyvių (51,53 proc.) yra vidurinėsios paauglystės etape. Ankstyvosios paauglystės etapui priskirtini 46,15 proc. tyrimo dalyvių. Likusieji 2,31 proc. tyrimo dalyvių, kurie tyrimo metu buvo sulaukę 18 metų amžiaus, priskirtini vėlyvajam paauglystės etapui.

Tyrimo dalyviai skiriasi pagal dienos centro lankymo laikotarpį. Darant prielaidą, kad vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimas gali skirtis priklausomai nuo dienos centro lankymo laikotarpio, į tyrimo anketą buvo įtrauktas klausimas, kuriuo ir siekta nustatyti tyrimo dalyvių pasiskirstymą pagal dienos centro lankymo laikotarpį. Šie duomenys pateikti 11 paveiksle.

11 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal vaikų dienos centro lankymo laikotarpį, proc. (N=130)

Stebimas gana tolygus tyrime dalyvavusių paauglių pasiskirstymas pagal vaikų dienos centro lankymo laikotarpį. Beveik ketvirtadalis tyrimo dalyvių (24,62 proc.) vaikų dienos centrus lanko nuo 3 iki 4 metų laikotarpį. Kiek mažesnė tyrimo dalyvių dalis (23,08 proc.) vaikų dienos centruose lankosi ne trumpiau nei metus, bet ir ne daugiau nei dvejus metus. Maždaug penktadalis tiriamųjų (20,77 proc.) yra ilgamečiai vaikų dienos centro lankytojai – juose jie lankosi ilgiau nei penkerius metus. Vidutinė tyrimo dalyvių lankymosi vaikų dienos centruose trukmė yra 3,5 metų.

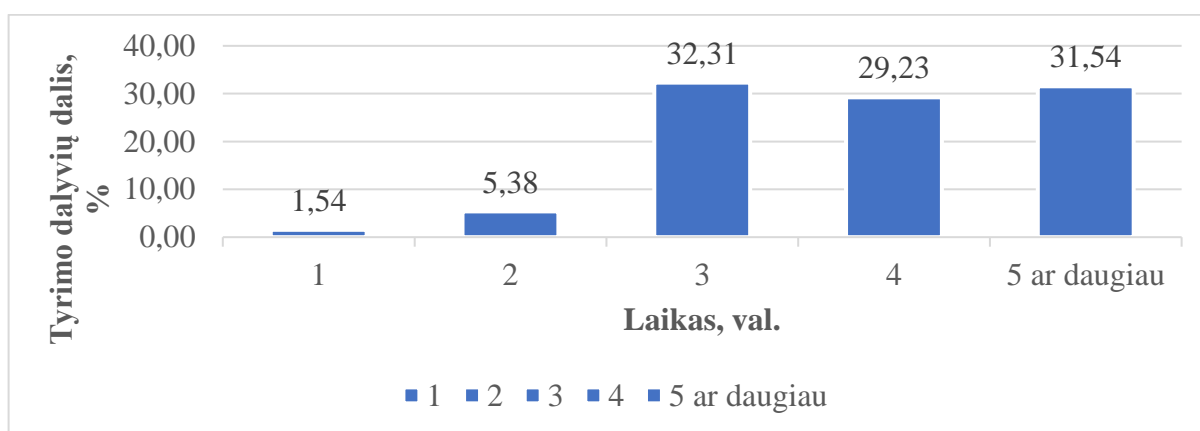
Kita svarbi tiriamųjų charakteristika – lankymosi dienos centre dažnumas. Tyrimo dalyviai nurodė, kiek kartų per savaitę jie lankosi dienos centre. Šie duomenys pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal lankymosi dienos centre dažnumą (N=130)

Lankymosi dažnumas, kartai per savaitę	Tyrimo dalyvių sk.	Tyrimo dalyvių dalis, %
1	2	1,54
2	13	10,00
3	27	20,77
4	30	23,08
5	58	44,62
Iš viso	130	100,00

Tyrimo dalyvavo paaugliai, kurie dienos centre lankosi dažnai. Net 44,62 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad dienos centre jie lankosi 5 kartus per savaitę. Kiek rečiau – 4 kartus – dienos centre lankosi 23,08 proc. tyrimo dalyvių. Likusieji 32,31 proc. tyrimo dalyvusių paauglių dienos centre lankosi ne dažniau nei 3 kartus per savaitę. Remiantis 6 lentelėje pateiktais duomenimis, apskaičiuota, jog paauglių lankymosi dienos centre vidurkis siekia 3,99 karto per savaitę.

Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti ir, kiek valandų per dieną jie įprastai praleidžia dienos centre. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal dienos centre praleidžiamą laiką pateiktas 12 paveiksle.

12 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal vaikų dienos centre įprastai praleidžiamą laiką, proc. (N=130)

Nustatyta, kad vaikų, įprastai praleidžiančių dienos centre 3, 4 ir 5 valandas dalys – labai panašios. Atitinkamai šie vaikai sudarė 32,31 proc., 29,23 proc. ir 31,54 proc. Likusieji 6,92 proc. vaikų dienos centre praleidžia ne daugiau 2 valandų. Vidutiniškai dienos centre vaikai praleidžia 3,84 valandos.

Apibendrinant demografinių vaikų dienos centrų lankančių paauglių charakteristikų analizę, galima teigti, kad tipinis apklausos dalyvio profilis yra toks: 13–15 metų amžiaus merginos ir vaikinai, dienos centrą 5 kartus per savaitę lankanti 3–4 metus, ir įprastai jame

praleidžiantys 3–5 valandas. Išnagrinėjus demografinius tyrimo dalyvių duomenis, toliau pereinama prie dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbos vertinimo.

3.2.2. Dalyvavimo sprendimų priėmimo naudos vertinimas subjektyviu paauglių požiūriu

Teorinėje šio darbo dalyje, aktualizavus vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbą, išryškinta, kad dalyvavimas sprendimų priėmime yra svarbus dėl vidinės vertės, instrumentinės vertės ir poveikio žmogaus teisių užtikrinimui (Bessell, 2011; Hurd, 2011; Prachi, 2020; Vosz ir kt., 2020). Siekiant įvertinti dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbą ir jų patyrimą, tyrime dalyvavusių paauglių teirautasi, ar, jų subjektyviu vertinimu, dalyvavimas juos liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus jų orumui, savivertei, pasitikėjimui savimi, emociniam saugumui, emocijų kontrolės užtikrinimui, socialinių paslaugų kokybės gerinimui, etinių principų laikymosi stiprinimui, paauglių žmogaus teisių užtikrinimui ir, ar visų šių verčių padeda pasiekti. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal pritarimą teiginiams apie vidinę, instrumentinę vertes ir poveikį žmogaus teisių užtikrinimui pateiktas 7 lentelėje. Siekiant palyginti atskirų dalyvavimo aspektų svarbą ir vertinimą, skaičiuoti pritarimo teiginiams vidurkiai. Tai atlikta atsakymo variantams priskiriant įverčius balais (“tikrai ne” – 1 balas, “ne” – 2 balai, “iš dalies” – 3 balai, “taip” – 4 balai, “tikrai taip” – 5 balai, “nežinau” – 0 balų). Teiginių apie dalyvavimo paauglius liečiančių sprendimų priėmimo svarbos įverčiai patenka į intervalą nuo 3,44 iki 4,18 balų. Aukščiausiu vidutiniu balu įvertintas teiginys apie dalyvavimo sprendimų priėmimo įtaką pasitikėjimui savimi, kas įvardijama kaip vidinės vertės indikatorius (Hurd, 2011; Barry, 2014). Šio teiginio vidutinis įvertis siekė 4,18 balo iš 5,00 galimų. Kita svarbi dalyvavimo sprendimų priėmimo nauda yra pozityvus poveikis savivertei. Šis teiginys įvertintas vidutiniškai 3,95 balo. Tik kiek mažesniu balu ($M=3,91$) įvertinta dalyvavimo sprendimų priėmimo įtakos emocinio saugumo garantavimui svarba. Visi svarbiausiais paauglių laikomi aspektai reprezentuoja vidinę vertę. Tai reiškia, kad dalyvavimas sprendimų priėmime paaugliams yra svarbiausias dėl įtakos vidinės vertės aspektams. Tarpusavyje lyginant svarbiausiomis laikomų naudų svarbą su patirties vertinimu (t.y. faktine situacija), matyti, kad faktinis dalyvavimo poveikis pasitikėjimui savimi, savivertei ir emociniam saugumui viršija šių naudų svarbą. Spraga tarp svarbos ir faktinės situacijos vertinimų nėra didelė. Pasitikėjimo savimi atveju ji yra lygi 0,04 balo, savivertės – 0,12 balo, o emocinio saugumo – 0,10. Tokie tyrimo rezultatai reiškia, kad vaikų dalyvavimas sprendimų priėmime vaikų dienos centruose yra įgyvendinamas geriau nei paaugliai to tikisi suteikiamos vidinės vertės požiūriu.

7 lentelė. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal pritarimą teiginiams apie dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo svarbą ir patyrimą, proc.

(N=130)

Teiginiai	Svarba								Patyrimas							
	Tyrimo dalyvių dalis, %						M	SD	Tyrimo dalyvių dalis, %						M	SD
	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau			Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau		
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano orumui / stiprina mano orumą	0,77	3,08	15,38	37,69	35,38	7,69	3,81	1,38	0,77	1,54	15,38	37,69	37,69	6,92	3,89	1,33
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano savivertei / stiprina mano savivertę	0,00	3,08	15,38	38,46	37,69	5,38	3,95	1,23	2,31	0,00	13,08	38,46	42,31	3,85	4,07	1,18
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano pasitikėjimui savimi / stiprina mano pasitikėjimą savimi	0,00	0,77	12,31	43,08	41,54	2,31	4,18	0,95	0,77	0,00	8,46	46,15	42,31	2,31	4,22	0,95
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus kaip mano emocinio saugumo garantas / užtikrina mano emocinį saugumą	0,77	0,77	16,15	36,92	38,46	6,92	3,91	1,33	0,77	0,77	13,85	39,23	40,00	5,38	4,01	1,23
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano emocijų kontrolės užtikrinimui / prisideda prie geresnės mano emocijų kontrolės	2,31	3,85	14,62	35,38	36,15	7,69	3,76	1,43	0,77	2,31	11,54	39,23	33,85	12,31	3,66	1,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda gerinti / gerina socialinių paslaugų kokybę	0,00	2,31	12,31	36,15	36,92	12,31	3,71	1,58	0,77	2,31	12,31	36,92	33,08	14,62	3,55	1,67
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda stiprinti / stiprina etinių principų laikymąsi	0,00	3,08	13,08	32,31	33,85	17,69	3,44	1,77	0,77	2,31	10,77	33,08	33,08	20,00	3,35	1,85
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda užtikrinti / užtikrina paauglių žmogaus teises	0,00	0,77	8,46	34,62	41,54	14,62	3,73	1,68	0,77	2,31	8,46	33,85	35,38	19,23	3,43	1,84

Silpniausiai įvertintos dalyvavimo sprendimų priėmimo sąsajos su etiniais principais, kaip dalyvavimo svarbą aktualizuojantis aspektas ($M=3,44$). Tai instrumentinę vertę rodantis aspektas (Cashmore, Parkinson, 2007). Tik kiek aukštesniu vidutiniu balu įvertintas kitas instrumentinę vertę nusakantis teiginys apie dalyvavimo paauglius liečiančių sprendimų priėmimo indėlį į socialinių paslaugų kokybės gerinimą svarbą. Šio teiginio svarba įvertinta 3,71 balo, o įgyvendinimo situacija – 3,55 balo iš 5 galimų. Gana prastai įvertinta ir paauglių žmogaus teisių užtikrinimo svarba (3,73 balo). Žemiausiais vidutiniais balais įvertinti teiginiai, nusakantys naudą, galimo vertinimo intervalo (nuo 0 iki 5 balų) kontekste laikytini gana aukštais, kadangi jie palyginti nedaug nutolę nuo galimo maksimalaus įverčio. Tokie tyrimo rezultatai reiškia, kad, subjektyviu paauglių vertinimu, iš esmės dalyvavimas sprendimų priėmime yra svarbus, kaip vidinę vertės, instrumentinę vertę ir poveikį žmogaus teisių užtikrinimui darantis aspektas.

Nagrinėjant faktiškai realizuojamas vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmime naudas, matyti, kad palankiausiai vertinamas dalyvavimo indėlis į paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimą. Nustaćius, kad šios naudos realizavimas vaikų dienos centruose vertinamas 4,22 balo iš 5,00 galimų, akivaizdu, kad indėlis į paauglių pasitikėjimo stiprinimą yra stipriausiai pasireiškianti nauda vaikų dienos centruose. Prasčiausiai įvertinta situacija dalyvavimo poveikio etinių principų laikymosi aspektu. Šią instrumentinę vertę apibūdinantis teiginys patirties aspektu įvertintas 3,35 balo iš 5,00 galimų. Bendrame kontekste prastai įvertintas ir vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmime poveikis paauglių žmogaus teisių užtikrinimui ($M=3,43$). Tai tik iš dalies patvirtina teorinėje dalyje išsakytą prielaidą, kad vaikų dalyvavimo teisė neretais atvejais padeda pagrindą kitų teisių įgyvendinimui (Bessell, 2011).

Atkreiptinas dėmesys į tuos dalyvavimo sprendimų priėmimo naudos aspektus, tarp kurių svarbos ir patyrimo egzistuoja spragos. Spragos nustatytos sprendimų priėmimo indėliui į geresnę emocijų kontrolę, socialinių paslaugų kokybės gerinimą, etinių principų laikymąsi ir paauglių žmogaus teisių užtikrinimą.

Tikėtina, kad pritarimas teiginiams apie dalyvavimo paauglius liečiančių sprendimų priėmimo svarbą ir faktiniai vertinimai gali būti susiję su paauglių amžiumi. Siekiant tą patvirtinti ar paneigti, atlikti Pirsono koreliacijos testai. Šių testų rezultatai pateikti 8 lentelėje. Koreliacinių ryšių matrica rodo, kad tarp didžiosios dalies dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbos aspektų ir amžiaus egzistuoja reikšmingi koreliaciniai ryšiai. Tokie ryšiai nustatyti tarp amžiaus ir dalyvavimo svarbos orumui ($r=0,191$; $p=0,029$), emocinio saugumo užtikrinimui ($r=0,254$; $p=0,004$), kontrolės užtikrinimui ($r=0,203$; $p=0,02$), socialinių paslaugų kokybės gerinimui ($r=0,282$; $p=0,001$), etinių principų laikymuisi ($r=0,285$; $p=0,001$), paauglių

žmogaus teisių užtikrinimui ($r=0,257$; $p=0,03$). Visi minėtieji ryšiai yra tiesioginiai. Tai reiškia, kad vyresni vaikai labiau aktualizuoja dalyvavimo svarbos aspektus. Tarp faktinio dalyvavimo sprendimų priėmimo indėlio į emocinio saugumo užtikrinimą ($r=0,184$; $p=0,036$), geresnę emocijų kontrolę ($r=0,177$; $p=0,045$), socialinių paslaugų kokybę ($r=0,257$; $p=0,003$), etinių principų laikymąsi ($r=0,191$; $p=0,030$), paauglių žmogaus teisių užtikrinimą ($r=0,249$; $p=0,004$) ir amžiaus taip pat nustatyti reikšmingi tiesioginiai ryšiai. Tai reiškia, kad vyresnių vaikų atveju dalyvavimas labiau prisideda prie visų minėtų naudų, kurios apima vidinės vertės, instrumentinės vertės ir indėlio į žmogaus teisių užtikrinimą.

8 lentelė. Koreliacijos tarp subjektyvaus teiginių apie dalyvavimo paauglius liečiančių sprendimų priėmimo svarbą, patyrimą vertinimo ir amžiaus matrica (N=130)

Teiginiai	Svarba		Patyrimas	
	r	p	r	p
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano orumui / stiprina mano orumą	0,191*	0,029	0,127	0,150
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano savivertei / stiprina mano savivertę	0,149	0,091	0,101	0,253
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano pasitikėjimui savimi / stiprina mano pasitikėjimą savimi	0,002	0,984	0,071	0,425
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus kaip mano emocinio saugumo garantas / užtikrina mano emocinį saugumą	0,254**	0,004	0,184*	0,036
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano emocijų kontrolės užtikrinimui / prisideda prie geresnės mano emocijų kontrolės	0,203*	0,02	0,177*	0,045
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda gerinti / gerina socialinių paslaugų kokybę	0,282**	0,001	0,257**	0,003
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda stiprinti / stiprina etinių principų laikymąsi	0,285**	0,001	0,191*	0,030
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda užtikrinti / užtikrina paauglių žmogaus teises	0,257**	0,003	0,249**	0,004

* $p<0,05$; ** $p<0,01$.

Nustačius, kad tarp amžiaus ir dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbos egzistuoja reikšmingi koreliaciniai ryšiai, galima tikėtis skirtumų ir atskirose tyrimo dalyvių grupėse, suklasifikuotose pagal paauglystės etapus. Atskiriems paauglystės etapams priklausančių tyrimo dalyvių vidutiniai pritarimo teiginiams apie dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbą įverčiai pateikti 9 lentelėje. Empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad didžiosios dalies dalyvavimo sprendimų priėmimo aspektų svarba didėja paauglystei pereinant iš ankstyvojo į vidurinį ir, galiausiai, į vėlyvąjį etapą. Dalyvavimo sprendimų priėmimo svarbą orumui, savivertei, pasitikėjimui savimi, socialinių paslaugų kokybės gerinimui, etinių principų laikymuisi ir paauglių žmogaus teisių užtikrinimui labiausiai aktualizuoja į vėlyvosios paauglystės etapą patenkantys tyrimo dalyviai.

9 lentelė. Atskiriems paauglystės etapams priklausančių tyrimo dalyvių vidutiniai pritarimo teiginiams apie dalyvavimo sprendimų priėmimo naudą svarbą ir patirtį aprašomoji statistika (N=130)

Teiginiai	Svarba									Patyrimas								
	Ankstyvoji paauglystė			Vidurinioji paauglystė			Vėlyvoji paauglystė			Ankstyvoji paauglystė			Vidurinioji paauglystė			Vėlyvoji paauglystė		
	M	N	SD	M	N	SD	M	N	SD	M	N	SD	M	N	SD	M	N	SD
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano orumui / stiprina mano orumą	3,58	60	1,54	3,99	67	1,22	4,33	3	0,58	3,65	60	1,64	4,07	67	0,96	4,67	3	0,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano savivertei / stiprina mano savivertę	3,75	60	1,36	4,09	67	1,11	4,67	3	0,58	3,93	60	1,29	4,15	67	1,08	5,00	3	0,00
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano pasitikėjimui savimi / stiprina mano pasitikėjimą savimi	4,13	60	0,89	4,22	67	1,03	4,33	3	0,58	4,10	60	1,08	4,31	67	0,82	4,67	3	0,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus kaip mano emocinio saugumo garantas / užtikrina mano emocinį saugumą	3,52	60	1,64	4,25	67	0,82	4,00	3	1,73	3,77	60	1,51	4,19	67	0,89	4,67	3	0,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra svarbus mano emocijų kontrolės užtikrinimui / prisideda prie geresnės mano emocijų kontrolės	3,37	60	1,67	4,12	67	1,05	3,67	3	2,31	3,32	60	1,91	3,96	67	1,17	4,00	3	1,00
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda gerinti / gerina socialinių paslaugų kokybę	3,25	60	1,78	4,06	67	1,28	5,00	3	0,00	3,07	60	1,95	3,94	67	1,27	4,67	3	0,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda stiprinti / stiprina etinių principų laikymąsi	2,82	60	1,99	3,96	67	1,38	4,33	3	1,15	2,95	60	2,08	3,66	67	1,57	4,67	3	0,58
Dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime padeda užtikrinti / užtikrina paauglių žmogaus teises	3,27	60	1,92	4,09	67	1,35	5,00	3	0,00	2,90	60	2,07	3,87	67	1,51	4,33	3	0,58

Paauglių dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo svarba emocinio saugumo ir emocijų kontrolės užtikrinimui stipriausiai buvo subjektyviai išreikšta vidurinėsios paauglystės etapui priklausantiems tyrimo dalyviams. Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo naudą stiprėjimas pereinant iš ankstyvosios paauglystės į vėlyvosios paauglystės tarpsnius, vertinant patirtį, – dar stipresnis. Absoliučiai visas dalyvavimo sprendimų priėmimo naudas savo subjektyviu vertinimu kaip silpniausiai pasireiškiančias įvardijo ankstyvosios paauglystės etapui priklausantys tyrimo dalyviai, kai tuo tarpu stipriausią subjektyvią jų raišką nurodė vėlyvojoje paauglystėje esantys tyrimo dalyviai. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad tiek vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo suvokiama naudos svarba, tiek jos patyrimas subjektyviu vertinimu stiprėja iš ankstyvosios paauglystės vaikų dienos centrų lankytojams pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą. **Tokie tyrimo rezultatai patvirtina pirmąją ir antrąją tyrimo hipotezes.** Ankstyvojoje paauglystėje stipriausiai patiriamas pasitikėjimo savimi stiprinimas ($M=4,10$), kuris priskirtinas vidinei vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo vertei, o silpniausiai patiriama nauda šiame paauglystės raidos tarpsnyje, kaip parodė atliktos anketinės apklausos rezultatai, - paauglių žmogaus teisių užtikrinimas. Vėlyvosios paauglystės tarpsnyje subjektyviu vertinimu itin stipriai patiriama vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo nauda yra savivertės stiprinimas ($M=5,00$). Tokie tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad dalyvavimas sprendimų priėmimo vėlyvosios paauglystės tarpsnyje yra svarbi paauglių savivertės stiprinimo prielaida.

*Apibendrinant atliktą vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo naudų analizę, akcentuotina, kad vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimo vaikų dienos centruose yra įgyvendinamas geriau nei paaugliai to tikisi suteikiamos vidinės vertės požiūriu. Spragos tarp vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo svarbos ir patyrimo nustatytos sprendimų priėmimo indėliui į geresnę emocijų kontrolę, socialinių paslaugų kokybės gerinimą, etinių principų laikymąsi ir paauglių žmogaus teisių užtikrinimą. Teorinėje dalyje iškelta prielaida, kad vaikų dalyvavimo teisė juos liečiančių sprendimų priėmimo neretais atvejais padeda pagrindą kitų teisių įgyvendinimui, tyrimo rezultatai patvirtino tik iš dalies. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių anketinės apklausos rezultatai parodė, kad tiek dalyvavimo sprendimų priėmimo suvokiama naudos svarba, tiek jos patyrimas stiprėja iš ankstyvosios paauglystės vaikų dienos centrų lankytojams pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą. Tai reiškia, kad **pirmoji ir antroji tyrimo hipotezės pasitvirtino.** Neatmestina tikimybė, kad vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo naudų svarbą ir patirtį koreguoja dalyvavimo sprendime tikslai, jų svarbos suvokimas ir patyrimas.*

3.2.3. Paauglių, lankančių dienos centrus, subjektyvus dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų vertinimas

Teorinėje darbo dalyje aptarti vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo įgyvendinimo teisės tikslai. Mokslinės literatūros analizė sudarė prielaidas išgryninti instrumentinį ir struktūrinį požiūrius į vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisės tikslus (Herbots, Put, 2015). Atliekant tyrimą, vadovautasi indukcinio požiūriu į vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo tikslus. Tai reiškia, kad visi teorinėje dalyje išgryninti ir į tyrimo instrumentą integruoti instrumentiniai tikslai, kurie savo ruožtu gali būti teisiniai, politiniai ar socialiniai, veda į struktūrinio tikslo – paties dalyvavimo sprendimų priėmimo – realizavimą. Siekiant nustatyti kiekvieno instrumentinio vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo tikslo svarbą vaikų dienos centro aplinkoje, tyrimo anketoje tam buvo suformuluotas atskiras klausimas. Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo tikslų svarbos subjektyvių vertinimų aprašomoji statistika pateikta 10 lentelėje.

10 lentelė. Dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbos subjektyvių vertinimų aprašomoji statistika (N=130)

Tikslai	Rodikliai				
	N	Min	Max	M	SD
Vaikų teisių puoselėjimas	130	0	5	3,88	1,226
Teisinių atsakomybių įgyvendinimas	130	0	5	3,69	1,504
Žmogaus teisių skatinimas ir apsauga	130	0	5	3,74	1,417
Paauglių įgalinimas	130	0	5	3,69	1,419
Paauglių skatinimas rūpintis savo teisėmis	130	0	5	3,98	1,197
Demokratiškosios procesų skatinimas	130	0	5	3,40	1,607
Sąmoningosios demokratinės pilietybės skatinimas	130	0	5	3,40	1,607
Socialinės įtraukties stiprinimas	130	0	5	3,50	1,531
Socialinių paslaugų gerinimas	130	0	5	3,85	1,246
Paauglių apsaugos stiprinimas	130	0	5	3,90	1,317
Paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimas	130	0	5	4,18	1,007
Paauglių statuso, lyginant su suaugusiaisiais, stiprinimas	130	0	5	3,72	1,511
Mokymosi skatinimas	130	0	5	4,05	1,106
Gyvenimiškų įgūdžių formavimas	130	0	5	4,03	1,161
Savisaugos stiprinimas	130	0	5	3,91	1,297
Pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimas	130	0	5	3,75	1,427
Asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas	130	0	5	4,05	1,190

Kaip matyti iš 10 lentelėje pateiktų duomenų, visų dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbos vidutiniai įverčiai gana aukšti – jie siekia nuo 3,40 iki 4,05 balų iš 5,00 galimų. Kaip mažiausiai svarbius dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslus tyrimo dalyviai išryškino demokratinių procesų skatinimą ($M=3,40$), sąmoningos demokratinės pilietybės skatinimą ($M=3,40$) ir socialinės įtraukties stiprinimą ($M=3,50$). Visi šie tikslai teorinėje darbo dalyje buvo identifikuoti kaip politiniai (Kang ir kt., 2013; Anaby ir kt., 2015; Herbots, Put, 2015). Svarbiausiais tikslais tyrime dalyvavę vaikų dienos centrus lankantys paaugliai įvardijo mokymosi skatinimą, asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimą ($M=4,05$), o taip pat ir gyvenimiškų įgūdžių formavimą ($M=4,03$). Tai reiškia, kad siekiant didesnio paauglių įsitraukimo, vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisę tikslinga pozicionuoti kaip nukreiptą išimtinai į socialinius tikslus.

Siekiant nustatyti, ar dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarba skiriasi atskirose tyrimo dalyvių grupėse, skaičiuoti Pirsono ir Spirmano koreliacijos koeficientai. Spirmano koreliacijos koeficientas skaičiuotas tarp kiekvieno tikslo svarbos ir dienos centro lankymo laiko metais. Tarp tikslų svarbos ir kitų demografinių rodiklių skaičiuoti Pirsono koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumai. Koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumai pateikti 11 lentelėje. Reikšmingi koreliaciniai ryšiai nustatyti tarp amžiaus ir visų dalyvavimo tikslų svarbos. Šie ryšiai gana silpni, ryšių pobūdis – tiesioginis. Tai reiškia, kad vyresni paaugliai yra linkę stipriau aktualizuoti absoliučiai visų teisinių, politinių ir socialinių dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbą. Tyrimo rezultatai parodė, kad reikšmingų ryšių tarp dienos centro lankymo laiko, dažnumo ir dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbos – nėra. Tokie tyrimo rezultatai reiškia, kad siekiant dalyvavimo teisės tikslų įgyvendinimo, nėra tikslinga diferencijuoti tikslus, jų svarbą pagal skirtingą laikotarpį ir skirtingu dažnumu dienos centrus lankančių paauglių grupes.

Dienos centre praleidžiamo laiko trukmė susijusi su politinių ir socialinių dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarba. Socialinės įtraukties stiprinimo, socialinių paslaugų gerinimo, gyvenimiškų įgūdžių formavimo, savisaugos stiprinimo, pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimo, asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimo, kaip dalyvavimo teisės tikslų svarba su dienos centre praleidžiamo laiko trukme susijusi tiesioginiais, tačiau labai silpnais, ryšiais. Tai reiškia, kad ilgėjant dienos centre praleidžiamo laiko trukmei, stebimas minėtų politinių ir socialinių tikslų svarbos didėjimas. Tokie tyrimo rezultatai reiškia, kad, siekiant paaugliams aktualizuoti dalyvavimo teisės tikslų svarbą, tikslingas būtų jų skatinimas vaikų dienos centre praleisti daugiau laiko.

11 lentelė. Koreliacijos tarp dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbos ir demografinių charakteristikų matrica (N=130)

Tiksmai	Rodikliai	Demografinės charakteristikos			
		Amžius, metais	Dienos centro lankymo laikas, metais	Dienos centro lankymo dažnumas, kartais	Dienos centre praleidžiamo laiko trukmė, val.
Vaikų teisių puoselėjimas	<i>r</i>	0,272**	0,020	0,161	0,060
	<i>p</i>	0,002	0,818	0,068	0,495
Teisinių atsakomybių įgyvendinimas	<i>r</i>	0,280**	0,065	0,046	0,144
	<i>p</i>	0,001	0,459	0,607	0,102
Žmogaus teisių skatinimas ir apsauga	<i>r</i>	0,292**	0,043	0,103	,219*
	<i>p</i>	0,001	0,631	0,241	0,012
Paauglių įgalinimas	<i>r</i>	0,244**	-0,037	-0,041	0,119
	<i>p</i>	0,005	0,673	0,640	0,177
Paauglių skatinimas rūpintis savo teisėmis	<i>r</i>	0,310**	0,064	0,094	,181*
	<i>p</i>	0,000	0,467	0,286	0,040
Demokratinių procesų skatinimas	<i>r</i>	0,208*	-0,048	0,050	0,153
	<i>p</i>	0,017	0,590	0,571	0,081
Sąmoningos demokratinės pilietybės skatinimas	<i>r</i>	0,190*	-0,084	0,006	0,134
	<i>p</i>	0,030	0,340	0,945	0,129
Socialinės įtraukties stiprinimas	<i>r</i>	0,204*	-0,040	0,081	0,182*
	<i>p</i>	0,020	0,649	0,361	0,038
Socialinių paslaugų gerinimas	<i>r</i>	0,199*	0,011	0,039	0,201*
	<i>p</i>	0,023	0,899	0,660	0,022
Paauglių apsaugos stiprinimas	<i>r</i>	0,205*	0,001	0,042	0,143
	<i>p</i>	0,019	0,992	0,632	0,106
Paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimas	<i>r</i>	0,251**	0,101	0,043	0,123
	<i>p</i>	0,004	0,251	0,624	0,165
Paauglių statuso, lyginant su suaugusiais, stiprinimas	<i>r</i>	0,260**	-0,053	-0,029	0,172
	<i>p</i>	0,003	0,548	0,740	0,051
Mokymosi skatinimas	<i>r</i>	0,322**	0,125	0,103	0,156
	<i>p</i>	0,000	0,157	0,245	0,076
Gyvenimiškų įgūdžių formavimas	<i>r</i>	0,324**	0,034	0,018	0,180*
	<i>p</i>	0,000	0,703	0,835	0,040
Savisaugos stiprinimas	<i>r</i>	0,195*	0,000	0,010	0,218*
	<i>p</i>	0,026	0,998	0,906	0,013
Pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimas	<i>r</i>	0,184*	-0,032	-0,026	0,207*
	<i>p</i>	0,036	0,719	0,769	0,018
Asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas	<i>r</i>	0,192*	-0,009	-0,077	0,212*
	<i>p</i>	0,028	0,922	0,384	0,015

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Nustačius, kad visų – teisinių, politinių ir socialinių – dalyvavimo teisės tikslų svarba yra reikšmingai susijusi su paauglių amžiumi, tampa svarbu apskaičiuoti ir vidutinius tikslų svarbos vertinimus pagal atskirus paauglystės etapus. Šie įverčiai pateikti 12 lentelėje.

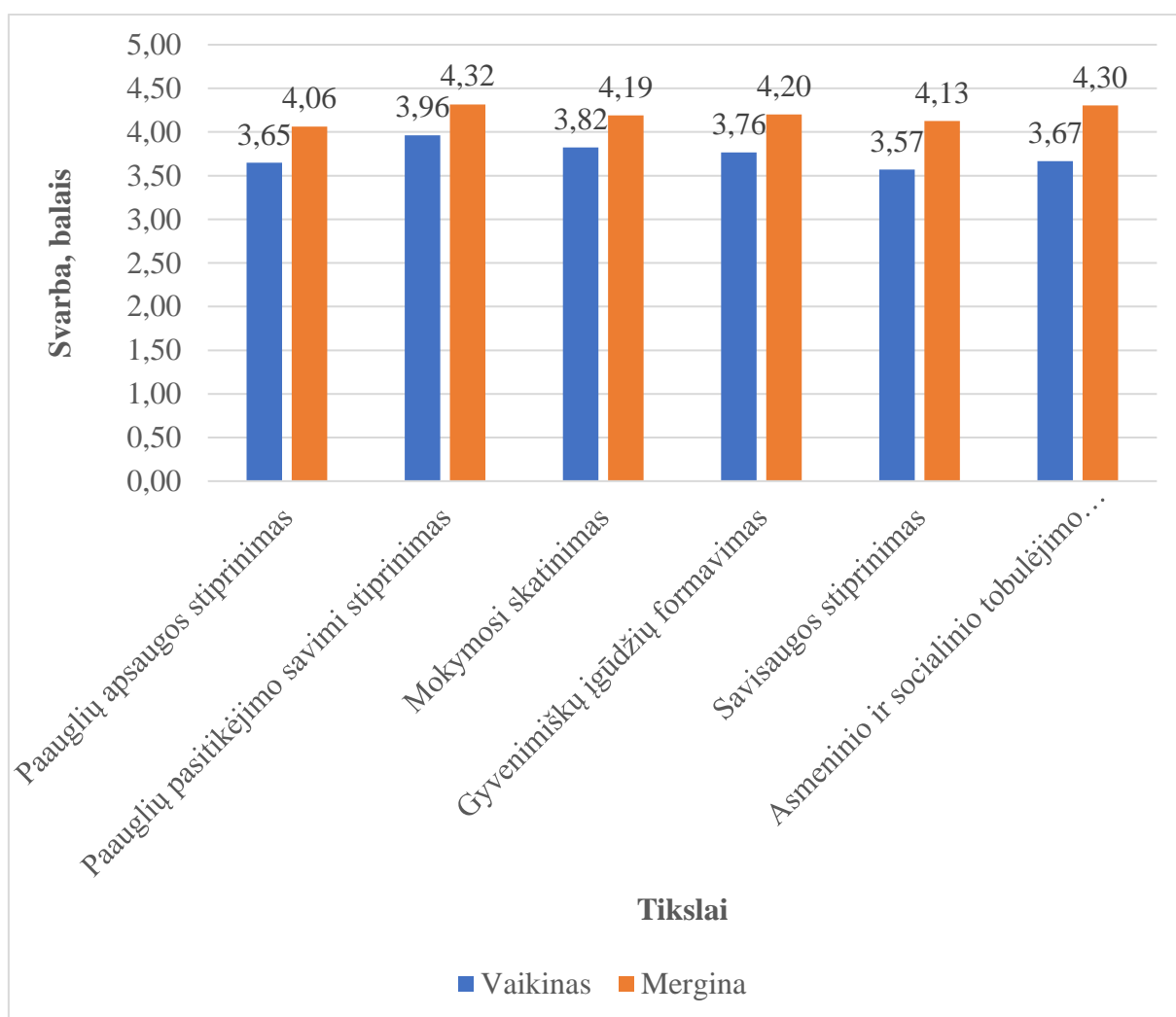
12 lentelė. Atskiriems paauglystės etapams priklausančių tyrimo dalyvių vidutiniai dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslų svarbos vertinimų aprašomoji statistika (N=130)

Tikslai	Etapai								
	Ankstyvoji paauglystė			Vidurinioji paauglystė			Vėlyvoji paauglystė		
	M	N	SD	M	N	SD	M	N	SD
Vaikų teisių puoselėjimas	3,60	60	1,405	4,07	67	1,005	5,00	3	0,000
Teisinių atsakomybių įgyvendinimas	3,32	60	1,732	3,99	67	1,212	4,67	3	0,577
Žmogaus teisių skatinimas ir apsauga	3,33	60	1,602	4,07	67	1,146	4,33	3	1,155
Paauglių įgalinimas	3,38	60	1,585	3,91	67	1,215	5,00	3	0,000
Paauglių skatinimas rūpintis savo teisėmis	3,55	60	1,512	4,33	67	0,660	4,67	3	0,577
Demokratiškosios paauglių skatinimas	3,10	60	1,734	3,63	67	1,465	4,33	3	1,155
Sąmoningos demokratinės pilietybės skatinimas	3,15	60	1,725	3,58	67	1,489	4,33	3	1,155
Socialinės įtraukties stiprinimas	3,22	60	1,718	3,72	67	1,324	4,33	3	1,155
Socialinių paslaugų gerinimas	3,62	60	1,439	4,03	67	1,029	4,67	3	0,577
Paauglių apsaugos stiprinimas	3,67	60	1,410	4,09	67	1,215	4,33	3	1,155
Paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimas	3,97	60	1,164	4,33	67	0,824	5,00	3	0,000
Paauglių statuso, lyginant su suaugusiaisiais, stiprinimas	3,40	60	1,649	3,94	67	1,347	5,00	3	0,000
Mokymosi skatinimas	3,75	60	1,336	4,27	67	0,790	5,00	3	0,000
Gyvenimiškų įgūdžių formavimas	3,75	60	1,336	4,24	67	0,939	5,00	3	0,000
Savisaugos stiprinimas	3,65	60	1,516	4,12	67	1,038	4,33	3	1,155
Pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimas	3,57	60	1,555	3,87	67	1,313	4,67	3	0,577
Asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas	3,90	60	1,258	4,15	67	1,132	5,00	3	0,000

Tyrimo rezultatai rodo, kad absoliučiai visi dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės tikslai subjektyviu paauglių vertinimu yra mažiausiai svarbūs ankstyvosios paauglystės raidos etape esantiems paaugliams. Šios grupės paaugliai, kaip ir viduriniajame ir vėlyvajame paauglystės raidos etape esantys paaugliai, kaip mažiausiai jiems svarbius įvardijo visus politinio pobūdžio tikslus. Be politinių tikslų vėlyvosios paauglystės raidos etapo paaugliai kaip mažiausiai svarbius tikslus įvardijo ir žmogaus teisių skatinimą ir apsaugą, paauglių apsaugos stiprinimą ir savisaugos stiprinimą (M=4,33). Svarbiausi ankstyviesiems paaugliams yra šie socialiniai tikslai: paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimas (M=3,97), asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas (M=3,90), mokymosi skatinimas (M=3,75), gyvenimiškų įgūdžių

formavimas ($M=3,75$). Paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimą ir mokymosi skatinimą svarbiausiais laiko ir kitų raidos etapų paaugliai. **Visus dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslus svarbiausiais laiko vėlyvosios paauglystės raidos etape esantys paaugliai. Tokie tyrimo rezultatai patvirtina trečiąją hipotezę.**

Siekiant nustatyti, ar reikšmingi dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės tikslų svarbos skirtumai subjektyviu paauglių vertinimu egzistuoja merginų ir vaikinų grupėse, skaičiuotas Chi kvadratas. Reikšmingi skirtumai merginų ir vaikinų grupėse nustatyti šių tikslų svarbos vertinimuose: paauglių apsaugos stiprinimo ($\chi^2=14,813$; $p=0,005$), paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimo ($\chi^2=12,572$; $p=0,014$), mokymosi skatinimo ($\chi^2=13,136$; $p=0,022$), gyvenimiškų įgūdžių formavimo ($\chi^2=11,393$; $p=0,044$), savisaugos stiprinimo ($\chi^2=11,323$; $p=0,023$), asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimo ($\chi^2=16,965$; $p=0,002$). Visi paminėti tikslai priklauso socialinių tikslų grupei. Minėtų socialinių tikslų svarbos subjektyvių vertinimų skirtumus iliustruoja 13 paveikslas.

13 pav. Socialinių tikslų svarbos subjektyvūs vertinimai vaikinų ir merginų grupėse, balais

($N=130$)

Tyrimo rezultatai rodo, kad merginos yra linkusios svarbiau vertinti socialinius dalyvavimo sprendimų priėmimo tikslus, lyginant su vaikiniais. Tokia tendencija nustatyta absoliučiai visiems minėtiems socialiniams tikslams. Tai reiškia, kad socialinių vaikų dalyvavimo teisės tikslų aktualizavimo veiksmus gali būti tikslinga diferencijuoti merginų ir vaikinų grupėms.

*Atlikta tyrimo duomenų analizė parodė, kad mažiausiai svarbūs paaugliams yra politiniai dalyvavimo teisės tikslai, o svarbiausi – socialiniai tikslai. Ši tendencija išvelgta visuose paauglystės raidos etapuose. Nustatyta, kad vaikams pereinant į vidurinėsios ir vėlyvosios paauglystės raidos etapus, visų dalyvavimo teisės tikslų svarba intensyvėja. Tai reiškia, kad **trečioji tyrimo hipotezė pasitvirtino**. Dalies socialinių tikslų (paauglių apsaugos stiprinimo, paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimo, mokymosi skatinimo, gyvenimiškų įgūdžių formavimo, savisaugos stiprinimo, asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimo) svarba reikšmingai skiriasi vaikinų ir merginų grupėse – merginos šiuos tikslus laiko svarbesniais. Vaikų dalyvavimo teisės tikslas, kaip vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo veiksmus suponuojantis, koreguojantis kriterijus, kelia poreikį paaugliams, kaip tikslinei grupei, parinkti tinkamiausius veiksmus, kurie gali būti skirtingi priklausomai nuo konteksto, kuriame dalyvavimo teisė įgyvendinama.*

3.2.4. Paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo konteksto subjektyvus vertinimas

Dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė įgyvendinama įvairiose aplinkose. Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės kontekstas apima socialinį lygmenį ir dalyvavimo temas (Herbots, Put, 2015). Empirinis tyrimas apėmė socialinį dalyvavimo sprendimų priėmimo lygmenį, kuris detalizuojamas sistemų lygiais, aplinkomis. Tyrime dalyvavusių paauglių buvo prašoma įvertinti, kiek jiems asmeniškai svarbus ir kaip patiriamas vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas skirtingose aplinkose: šeimoje, švietimo institucijose, sveikatos priežiūros institucijose, socialinių paslaugų teikimo institucijose, bendruomeninio lygmens institucijose, viešojoje politikoje ir visuomenėje (Runeson ir kt., 2001; Glebuviene, Tarasonienė, 2003; Kairienė, Žiemienė, 2007; Cashmore, Parkinson, 2008; Coyne, 2008; Franklin, Sloper, 2009; Hurd, 2011; Kairienė, 2013; Coyne, 2014; Gudžinskienė ir kt., 2016; Žiobienė, 2017). Dalyvavimo teisės įgyvendinimo minėtose aplinkose svarbos subjektyvaus paauglių vertinimo aprašomoji statistika pateikta 13 lentelėje.

13 lentelė. Dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimo skirtingose aplinkose svarbos ir patyrimo subjektyvaus paauglių vertinimo aprašomoji statistika (N=130)

Aplinkos	Svarba					Patyrimas				
	N	Min	Max	M	SD	N	Min	Max	M	SD
Šeima	130	0	5	4,41	0,860	130	0	4	1,68	0,747
Švietimo institucijos	130	0	5	3,87	1,164	130	0	4	2,22	0,934
Sveikatos priežiūros institucijos	130	0	5	3,58	1,451	130	0	5	2,20	1,088
Socialinių paslaugų teikimo institucijos	130	0	5	3,88	1,198	130	0	4	2,06	1,002
Bendruomeninio lygmens institucijos	130	0	5	3,60	1,333	130	0	4	2,02	1,107
Viešoji politika	130	0	5	3,38	1,496	130	0	5	2,15	1,283
Visuomenė	130	0	5	3,40	1,543	130	0	5	1,98	1,148

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad svarbiausiomis dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo aplinkomis paaugliai savo subjektyviu vertinimu laiko šeimą (M=4,41), socialinių paslaugų teikimo institucijas (M=3,88) ir švietimo institucijas (M=3,87). Dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė subjektyviu paauglių vertinimu geriausiai įgyvendinama švietimo institucijose (M=2,22), sveikatos priežiūros institucijose (M=2,20) ir viešojoje politikoje (M=2,15). Mažiausiai svarbios aplinkos yra viešoji politika (M=3,38), visuomenė (M=3,40) ir sveikatos priežiūros institucijos (M=3,58). Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisė silpniausiai įgyvendinama šeimoje (M=1,68) – aplinkoje, kurioje dalyvavimo teisės įgyvendinimas paaugliams yra svarbiausias iš visų aplinkų. **Tokie tyrimo rezultatai patvirtina ketvirtąją tyrimo hipotezę.** Šeimoje fiksuojama didžiausia spraga tarp dalyvavimo teisės svarbos ir įgyvendinimo. Kaip buvo minėta teorinėje darbo dalyje, šeima pagal savo struktūrą ir funkcionavimą turi potencialą vaiko teisių įgyvendinimą užtikrinti geriausiai (Kairienė, Žiemienė, 2007). Tarpusavyje lyginant dalyvavimo teisės įgyvendinimo ir kitose aplinkose svarbos ir patyrimo įverčius, matyti, kad spragos tarp svarbos ir patyrimo įverčių visose aplinkose yra didelės.

Tikėtina, kad dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimo skirtingose aplinkose svarba ir patyrimas skiriasi priklausomai nuo demografinių charakteristikų. Siekiant nustatyti, ar yra reikšmingų skirtumų merginų ir vaikinų grupėse, atlikti Chi kvadrato testai. Reikšmingų svarbos ir patyrimo skirtumų pagal paauglių lytis nenustatyta. Ryšių tarp amžiaus, dienos centro lankymo laiko, dažnumo ir praleidžiamo laiko dienos centre nustatymui atlikti koreliacijos testai. Jų rezultatai pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė. Koreliacijos tarp dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimo skirtingose aplinkose svarbos, patyrimo ir demografinių charakteristikų matrica (N=130)

Aplinkos	Rodikliai	Svarba				Patyrimas			
		Amžius, metais	Dienos centro lankymo laikas, metais	Dienos centro lankymo dažnumas, kartais	Dienos centre praleidžiamo laiko trukmė, val.	Amžius, metais	Dienos centro lankymo laikas, metais	Dienos centro lankymo dažnumas, kartais	Dienos centre praleidžiamo laiko trukmė, val.
Šeimoje	<i>r</i>	0,230**	-0,099	-0,021	-0,031	-0,144	0,014	-0,129	-0,049
	<i>p</i>	0,008	0,264	0,810	0,723	0,102	0,878	0,144	0,577
Švietimo institucijose	<i>r</i>	0,135	0,035	-0,171	-0,079	-0,029	0,067	0,158	0,102
	<i>p</i>	0,125	0,694	0,052	0,370	0,741	0,448	0,072	0,249
Sveikatos priežiūros institucijose	<i>r</i>	0,136	0,025	-0,163	-0,020	-0,022	-0,008	0,130	0,223*
	<i>p</i>	0,123	0,774	0,064	0,820	0,805	0,929	0,139	0,011
Socialinių paslaugų teikimo institucijose	<i>r</i>	0,197*	0,061	-0,113	0,063	0,096	0,039	0,115	0,206*
	<i>p</i>	0,025	0,491	0,201	0,478	0,275	0,663	0,193	0,019
Bendruomeninio lygmens institucijose	<i>r</i>	0,196*	0,044	-0,161	0,080	0,157	-0,021	0,092	0,182*
	<i>p</i>	0,025	0,621	0,067	0,365	0,075	0,811	0,296	0,038
Viešojoje politikoje	<i>r</i>	0,155	0,027	-0,135	0,084	0,032	-0,100	-0,009	0,168
	<i>p</i>	0,079	0,760	0,125	0,340	0,720	0,257	0,922	0,057
Visuomenėje	<i>r</i>	0,159	0,036	-0,113	0,109	0,122	0,023	0,084	0,139
	<i>p</i>	0,071	0,682	0,202	0,217	0,167	0,794	0,341	0,114

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Reikšmingi koreliaciniai ryšiai nustatyti tik tarp amžiaus ir šeimos, socialinių paslaugų teikimo institucijų ir bendruomeninio lygmens institucijų, kaip dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo aplinkų, svarbos. Šie ryšiai – silpni, pobūdis – tiesioginis. Tai reiškia, kad vyresni vaikai svarbesnėmis aplinkomis laiko šeimą, socialinių paslaugų teikimo institucijas ir bendruomeninio lygmens institucijas. Dienos centro lankymo laikas, dažnumas ir dienos centre praleidžiamo laiko trukmė su paauglių išreikštu dalyvavimo sprendimų priėmimo aplinkų svarbos vertinimu nėra susijęs. Sąsajų nenustatyta ir tarp amžiaus, dienos centro lankymo laiko ir dažnumo su dalyvavimo sprendimų priėmimo patirtimi atskirose aplinkose. Reikšmingais koreliaciniais ryšiais susijusi dienos centre praleidžiamo laiko trukmė su dalyvavimo teisės įgyvendinimu sveikatos priežiūros institucijose ($r=0,223$; $p=0,011$), socialinių paslaugų teikimo institucijose ($r=0,206$; $p=0,019$), bendruomeninio lygmens institucijose ($r=0,182$; $p=0,038$). Ryšių pobūdis – tiesioginis. Tai reiškia, kad daugiau laiko vaikų dienos centre praleidžiančių paauglių dalyvavimo teisė geriau įgyvendinama sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų teikimo ir bendruomeninio lygmens institucijose. Pažymėtina, kad minėti ryšiai gana silpni.

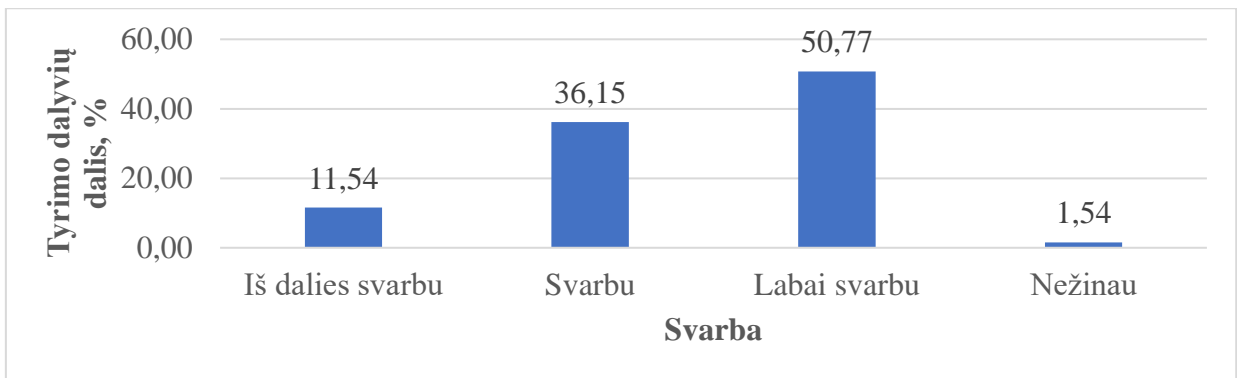
Nustačius, kad tarp vaikų dalyvavimo teisės realizavimo kai kuriose aplinkose svarbos ir amžiaus egzistuoja ryšiai, galima tikėtis išvelgti tam tikras svarbos kitimo tendencijas kintant paauglystės raidos tarpsniams. Siekiant tą patvirtinti ar paneigti, apskaičiuoti dalyvavimo teisės realizavimo svarbos vidurkiai atskiriems paauglystės etapams. Apskaičiuoti ir patyrimą nusakantys vidurkiai (žr. 15 lent.). Dalyvavimo sprendimų priėmimo aplinkų svarbos vertinimai pagal paauglystės etapus buvo labai tendencingi. Ankstyvosios paauglystės tarpsniui priskirtini tyrimo dalyviai absoliučiai visas aplinkas įvardijo kaip mažiau svarbias, lyginant su vidurinėsios ir vėlyvosios paauglystės tarpsniams priklausančiais paaugliais. **Vėlyvosios paauglystės etapui priklausantys tyrimo dalyviai visų aplinkų svarbą įvertino aukščiausiais vidutiniais balais. Tokie tyrimo rezultatai patvirtino penktąją hipotezę.**

Paauglių dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo patyrimo vertinimai nebuvo tokie tolygūs, kaip svarbos. Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisė šeimoje, švietimo institucijose, viešojoje politikoje ir visuomenėje geriausiai realizuojama ankstyvosios paauglystės tarpsnyje, socialinių paslaugų teikimo institucijose ir bendruomeninio lygmens institucijose – vidurinėsios paauglystės tarpsnyje, o sveikatos priežiūros institucijose – vėlyvosios paauglystės tarpsnyje. „Geriausio realizavimo“ sąvoka nagrinėjamame kontekste labai sąlyginė, kadangi vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimas visose aplinkose įvertintas gana žemais vidutiniais balais. **Tai reiškia, kad šeštoji tyrimo hipotezė patvirtinta tik iš dalies.**

15 lentelė. Atskiriems paauglystės etapams priklausančių tyrimo dalyvių vidutiniai dalyvavimo sprendimų priėmimo aplinkų svarbos ir patyrimo vertinimų aprašomoji statistika (N=130)

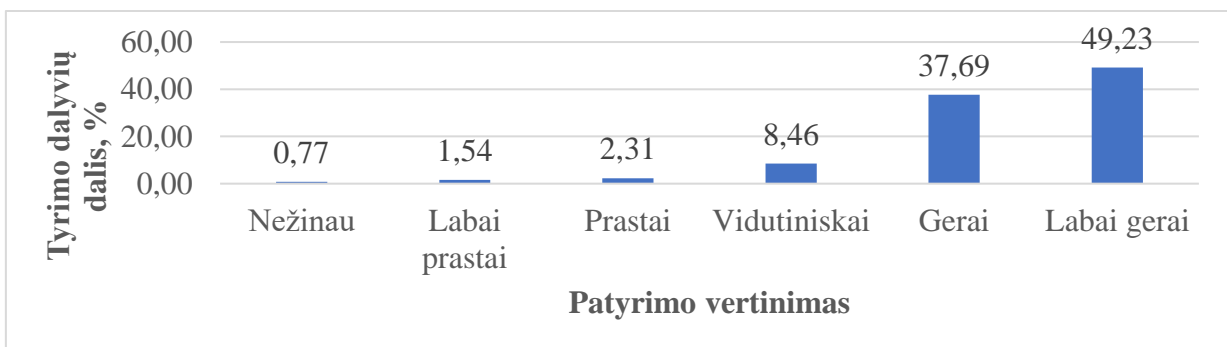
Vertinimas	Etapai	Rodikliai	Aplinkos						
			Šeima	Švietimo institucijos	Sveikatos priežiūros institucijos	Socialinių paslaugų teikimo institucijos	Bendruomeninio lygmens institucijos	Viešoji politika	Visuomenė
Svarba	Ankstyvoji paauglystė	M	4,22	3,77	3,47	3,72	3,35	3,27	3,23
		N	60	60	60	60	60	60	60
		SD	1,03	1,17	1,42	1,26	1,53	1,45	1,56
	Vidurinioji paauglystė	M	4,57	3,91	3,66	4,01	3,81	3,45	3,51
		N	67	67	67	67	67	67	67
		SD	0,66	1,16	1,5	1,15	1,12	1,56	1,55
	Vėlyvoji paauglystė	M	4,67	5,00	4,33	4,33	4,00	4,33	4,33
		N	3	3	3	3	3	3	3
		SD	0,58	0	0,58	0,58	1	0,58	0,58
Patyrimas	Ankstyvoji paauglystė	M	1,78	2,27	2,32	1,97	1,88	2,20	1,95
		N	60	60	60	60	60	60	60
		SD	0,8	0,94	1,17	1,1	1,18	1,33	1,14
	Vidurinioji paauglystė	M	1,60	2,21	2,09	2,18	2,13	2,10	2,04
		N	67	67	67	67	67	67	67
		SD	0,7	0,95	1,03	0,90	1,04	1,27	1,17
	Vėlyvoji paauglystė	M	1,67	1,67	2,33	1,33	2,00	2,00	1,33
		N	3	3	3	3	3	3	3
		SD	0,58	0,58	0,58	0,58	1	1	0,58

Viena iš socialinių paslaugų teikimo institucijų – vaikų dienos centrai. Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, vaikų dienos centruose didžiausias dėmesys yra skiriamas mokyklinio amžiaus vaikams, augantiems nedarniose, tinkamų gyvenimo sąlygų stokojančiose šeimose (Indrašienė, Šlapelienė, 2007; Gudžinskienė ir kt., 2017). Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti, kiek jiems asmeniškai svarbus jų dalyvavimo teisės įgyvendinimas vaikų dienos centre ir, kaip jie vertina teisės įgyvendinimo situaciją. Vaikų dienos centrus lankančių paauglių pasiskirstymas pagal minėtus aspektus pateiktas 14 ir 15 paveiksluose.

14 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo svarbos subjektyvius vertinimus vaikų dienos centre, proc.

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau nei pusės visų tyrimo dalyvių (50,77 proc.) subjektyviu vertinimu, dalyvavimo teisės įgyvendinimas vaikų dienos centre yra labai svarbus. Kiek daugiau nei trečdalis tyrimo dalyvių (36,15 proc.) dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimą laiko svarbiu. Toks tyrimo rezultatų pasiskirstymas neleidžia dvejoti dėl dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbos subjektyviu paauglių vertinimu vaikų dienos centre.

15 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo patyrimą subjektyviu vertinimu vaikų dienos centre, proc.

Dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimas socialinių paslaugų teikimo institucijose buvo įvertintas gana prastai ($M=2,06$), tačiau tyrimo dalyvių pasiteiravus apie teisės įgyvendinimą vienoje iš socialinių paslaugų teikimo institucijų – vaikų dienos centruose – matyti, kad beveik pusė tyrimo dalyvių (49,23 proc.) mano, jog jų, kaip paauglių, teisė dalyvauti sprendimų priėmimo realizuojama labai gerai. 37,69 proc. teisės įgyvendinimą vertina kaip gerą. Tokie tyrimo rezultatai nedera su teorinėje dalyje išsakytu teiginiu, kad socialinės rizikos šeimų vaikai, kurie lanko dienos centrus, neretais atvejais neturi galimybių dalyvauti (Eskytė, 2008). Atlikto empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad paaugliai vaikų dienos centruose

ir turi galimybes dalyvauti sprendimų priėmime, ir juose dalyvauja. **Tai reiškia, kad septintoji tyrimo hipotezė buvo patvirtinta.**

Siekiant išvelgti svarbos vertinimų skirtumus skirtingomis demografinėmis charakteristikomis pasižyminčiose tyrimo dalyvių grupėse, parengta 16 lentelė. Kaip rodo 16 lentelėje pateikti duomenys, kiek didesnę svarbą dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinimui vaikų dienos centre yra linkę priskirti vaikinai, lyginant su merginomis. Svarbą aktualizavo 17–18 metų amžiaus paaugliai. Išskirtinę svarbą priskiria ir lankantieji dienos centrus 4–5 metus, 4 kartus per savaitę ir dienos centre praleidžiantys 4 valandas. Dalyvavimo teisės realizavimo vaikų dienos centre svarbos vidurkiai pagal demografines charakteristikas atskleidžia tam tikras tendencijas, tačiau chi kvadrato ir koreliacijos testai nesudaro prielaidų išvelgti reikšmingų skirtumų atskirose tyrimo dalyvių grupėse. Vertinant dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinimo patirimą skirtingomis demografinėmis charakteristikomis pasižyminčių tyrimo dalyvių grupėse, matyti, kad reikšmingi skirtumai išvelgiami lyties aspektu ($\chi^2=13,636$; $p=0,018$). Nustatyta, kad vaikinai savo patirtį dalyvavimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centruose aspektu yra linkę vertinti geriau nei merginos. Apskaičiavus dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinimo vidurkius, matyti, kad geriausiai šios teisės įgyvendinimą vaikų dienos centruose yra linkę vertinti penkiolikmečiai, dienos centrą lankantieji ilgiau nei 5 metus, kartą per savaitę ir praleidžiantieji dienos centre 2 valandas. Lyginant dalyvavimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centre svarbos ir patirties vidurkius, matyti, kad visose tyrimo dalyvių grupėse egzistuoja didelės spragos.

Išnagrinėjus vaikų dienos centrus lankančių paauglių požiūrį į dalyvavimo sprendimų priėmime kontekstą, nustatyta, kad dalyvavimo sprendimų priėmime teisė silpniausiai įgyvendinama šeimoje – aplinkoje, kurioje dalyvavimo teisės įgyvendinimas paaugliams yra svarbiausias iš visų aplinkų, kas patvirtino ketvirtąją hipotezę. Tai reiškia, kad šeimoje fiksuojama didžiausia spraga tarp dalyvavimo teisės svarbos ir įgyvendinimo. Didelės spragos nustatytos ir palyginus dalyvavimo sprendimų priėmime teisės įgyvendinimo svarbą ir patirtį vaikų dienos centro aplinkoje. Tai reiškia, kad faktinis dalyvavimo teisės įgyvendinimas nesiekia paauglių lūkesčių. Vėlyvosios paauglystės etapui priklausantys tyrimo dalyviai visų aplinkų svarbą įvertino aukščiausiais vidutiniais balais. Tokie tyrimo rezultatai patvirtino penktąją hipotezę. Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmime teisės įgyvendinimas visose aplinkose įvertintas gana žemais vidutiniais balais. Tai reiškia, kad šeštoji tyrimo hipotezė patvirtinta tik iš dalies. Nelygindami vaikų dienos centro su kitomis aplinkomis, paaugliai savo galimybes ir faktinį dalyvavimą sprendimų priėmime vaikų dienos centre įvertino gana palankiai. Tokie tyrimo rezultatai patvirtino septintąją tyrimo hipotezę.

16 lentelė. Dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centre svarbos ir patyrimo vertinimai pagal demografines charakteristikas

Demografinės charakteristikos		Svarba					Patyrimas				
		χ^2	r	p	M	SD	χ^2	r	p	M	SD
Lytis	Vaikinai	0,119	-	0,989	4,31	0,927	13,636	-	0,018	2,00	1,058
	Merginos				4,34	0,846				1,46	0,616
Amžius	12	-	0,105	0,234	4,23	0,832	-	-0,038	0,667	1,38	0,506
	13				4,44	0,651				1,76	0,831
	14				3,95	1,174				1,68	0,894
	15				4,44	0,613				1,82	1,029
	16				4,15	1,226				1,65	0,671
	17				4,69	0,480				1,54	0,967
	18				5,00	0,000				1,00	0,000
Dienos centro lankymo laikas, metais	1-2	-	0,034	0,836	4,17	0,648	-	0,013	0,887	1,73	0,868
	2-3				4,58	1,216				1,58	0,838
	3-4				4,47	0,621				1,59	0,979
	4-5				4,05	1,214				1,68	0,568
	Daugiau nei 5				4,41	0,694				1,74	0,944
Dienos centro lankymo dažnumas, kartais	1	-	0,083	0,345	3,50	0,707	-	-0,110	0,213	3,00	0,000
	2				4,23	0,599				1,85	1,068
	3				4,30	0,775				1,56	0,801
	4				4,40	0,621				1,73	0,980
	5				4,36	1,071				1,60	0,748
Dienos centre praleidžiamo laiko trukmė, val	1	-	0,134	0,128	4,50	0,707	-	-0,109	0,215	1,00	0,000
	2				3,86	0,378				2,29	0,488
	3				4,14	0,926				1,69	0,897
	4				4,58	0,599				1,74	0,921
	5 ar daugiau				4,37	1,043				1,51	0,779

3.2.4. Paauglių, lankančių dienos centrus, dalyvavimo sprendimų priėmimo lygio subjektyvus vertinimas

Teorinėje šio darbo dalyje minėta, kad vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo būdus nusako dalyvavimo lygis ir dalyvavimo stilius (Herbots, Put, 2015). Atliekant empirinį tyrimą vaikų dienos centruose, į tyrimo instrumentą integruoti klausimai, kuriais nustatyta, kaip paaugliai vertina atskirų dalyvavimo lygių svarbą ir, kaip atskiri lygiai realizuojami vaikų dienos centro aplinkoje. Vaikų dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo svarbos ir patyrimo vertinimas atliktas šiuose penkiuose lygiuose: vaiko išklausymas, vaiko palaikymas, jam išreiškiant savo požiūrį, atsižvelgimas į vaiko požiūrį, vaiko įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą, sprendimų galios ir atsakomybės suteikimas (Shier, 2001; Vosz ir kt., 2020). Tyrime dalyvavusių paauglių dalyvavimo visuose minėtuose lygiuose svarbos ir patyrimo vertinimai pateikti 17 lentelėje.

17 lentelė. Dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimo lygių svarbos ir patyrimo aprašomoji statistika (N=130)

Lygiai	Svarba					Patyrimas				
	N	Min	Max	M	SD	N	Min	Max	M	SD
Vaiko išklausymas	130	0	5	3,93	1,00	130	1	5	4,30	0,78
Vaiko palaikymas, jam išreiškiant savo požiūrį	130	0	5	3,86	1,07	130	0	5	4,17	0,90
Atsižvelgimas į vaiko požiūrį	130	0	5	3,77	1,14	130	1	5	4,02	0,92
Vaiko įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą	130	0	5	3,47	1,52	130	0	5	3,85	1,31
Sprendimų priėmimo galios ir atsakomybės suteikimas	130	0	5	3,51	1,55	130	0	5	3,78	1,41

Kaip rodo 17 lentelėje pateikti duomenys, **vaiko dalyvavimo svarba didžiausia yra pirmajame – vaiko išklausymo – lygyje** (M=3,93). Vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo lygiams pereinant į aukštesnį, šios teisės svarba paaugliams nuosekliai mažėja. Mažiausiai svarbus dalyvavimas sprendimų priėmimo vaiko įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą lygyje (M=3,47). Dalyvavimo sprendimų priėmimo įgyvendinimas paskutiniajame – stipriausiame – lygmenyje tik nežymiai svarbesnis (M=3,51). Vertinant vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo patyrimą vaikų dienos centre, matyti, kad patyrimo vertinimai taip pat nuosekliai mažėja įgyvendinimo lygiams pereinant į aukštesnį. Nustatyta, kad **geriausiai dalyvavimo teisė įgyvendinama vaiko išklausymo lygyje** (M=4,30), o prasčiausiai – sprendimų priėmimo galios ir atsakomybės suteikimo lygyje (M=3,78). Lyginant paauglių

dalyvavimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centre svarbos ir patyrimo vertinimus, matyti, kad šiuo aspektu spragos nėra – vaikų dienos centruose paauglių dalyvavimo teisė visuose lygiuose viršija paauglių lūkesčius, keliamus šios teisės įgyvendinimui.

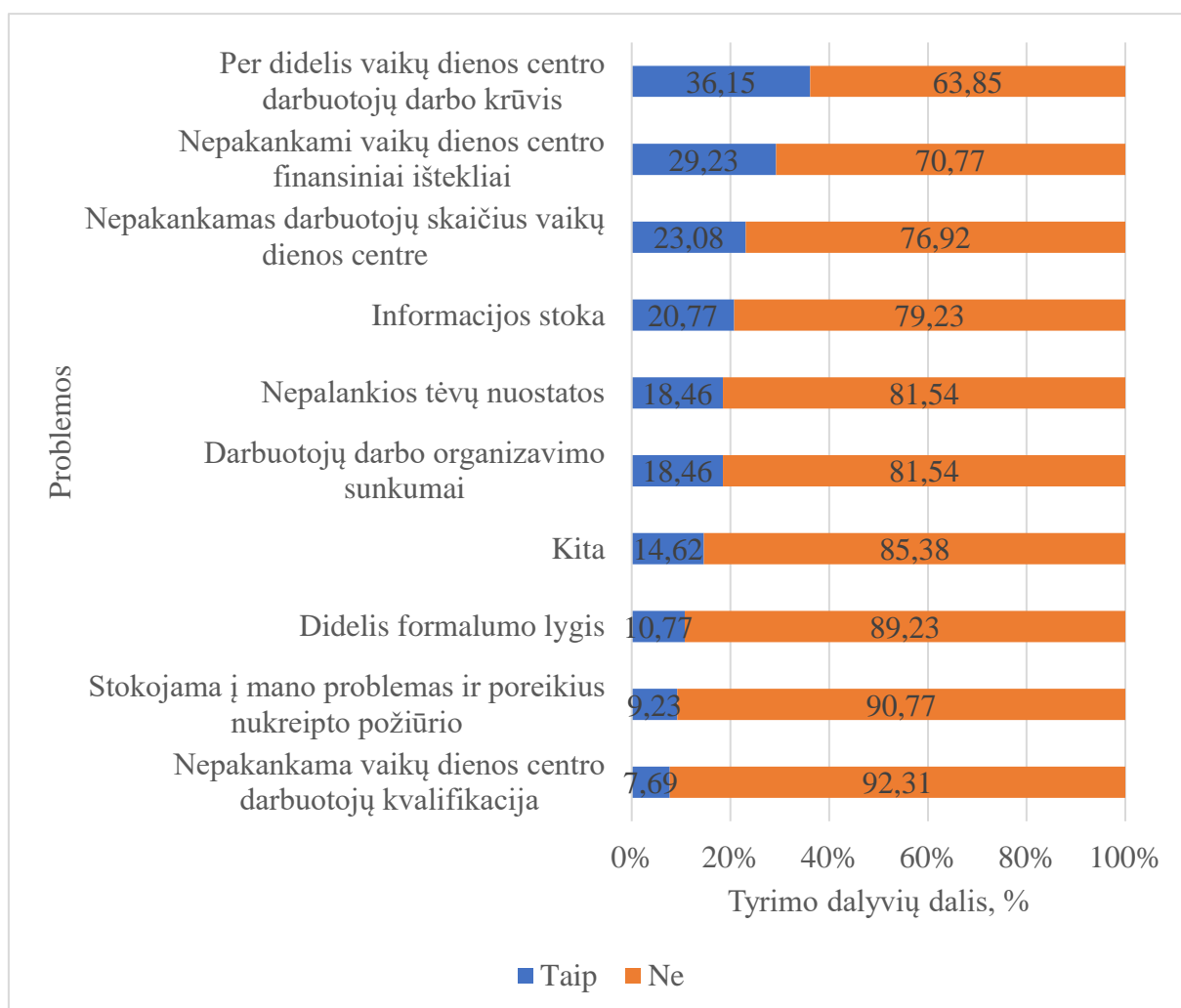
*Išanalizavus paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo lygių svarbą ir patirtį, nustatyta, kad vaikų dienos centre dalyvavimo teisės įgyvendinimas svarbiausias ir geriausiai vertinamas yra vaiko išklauso lygyje. Tai reiškia, kad **aštuntoji tyrimo hipotezė pasitvirtino**. Nustatyta, kad visuose lygiuose faktinis dalyvavimas sprendimų priėmimo viršija paauglių lūkesčius. Nepaisant tokių tyrimo rezultatų, egzistuoja didesnis paauglių dalyvavimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centruose potencialas, kuriam išnaudoti tikslinga imtis kryptingų ir savalaikių priemonių.*

3.2.4. Dienos centrus lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo gerinimo kryptys

Siekiant identifikuoti tikslingas ir pagrįstas paauglių dalyvavimo juos liečiančių sprendimų priėmimo kryptis, svarbu žinoti probleminius aspektus, kurie riboja dalyvavimo teisės įgyvendinimą. Mokslinės literatūros analizė (Bessel, 2009; Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Glebuviene, Tarasonienė, 2013; Barry, 2014; Herbots, Put, 2015; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014; Tamutienė, 2018; Rap ir kt., 2019) sudarė prielaidas išryškinti tokias problemas, ribojančias vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą: nepakankamus ar netinkamai skirstomus organizacinius išteklius, šeimų įsitraukimo stoką, informacines spragas, per didelį formalumo lygmenį ir silpną orientaciją į vaiko problemas ir poreikius.

16 paveiksle pateikti duomenys patvirtina mokslininkų (Hurd, 2011; Petrauskienė, Zabelienė, 2011; Barry, 2014; Stremauskienė, Žibėnienė, 2014) įžvalgą, kad paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą vaikų dienos centruose kliudo nepakankami ar netinkamai skirstomi organizaciniai ištekliai. Didžiausia dalis tyrime dalyvavusių paauglių (36,15 proc.) akcentavo per didelį darbuotojų darbo krūvį. Dažnais atvejais (29,23 proc.) minėti ir nepakankami vaikų dienos centro finansiniai ištekliai. Kiek daugiau nei penktadalis tyrimo dalyvių (23,08 proc.) išryškino nepakankamo darbuotojų skaičiaus vaikų dienos centre problemą. Paaugliai minėjo ir informacijos stoką. Informacijos apie vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimą stinga 20,77 proc. paauglių. Tokie tyrimo rezultatai patvirtina V. Glebuviene ir A. Tarasonienės (2013) studijų rezultatus, atskleidusius, kad vaikams nepakanka žinių apie jų teises. Teorinėje darbo dalyje buvo akcentuota į vaiko problemas ir poreikius nukreipto požiūrio stokos problema (Bessel, 2009; Herbots, Put, 2015; Tamutienė, 2018), tačiau paauglių

dalyvavimo teisės įgyvendinimo vaikų dienos centruose tyrimo rezultatai parodė, kad daugiau nei 90,00 proc. paauglių tam nepritaria. Itin retos ir dvejonės dėl darbuotojų kvalifikacijos pakankamumo.

16 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal pritarimą dėl dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimą ribojančių problemų egzistavimo vaikų dienos centre, proc.

Išgryninus paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimą ribojančias problemas, paauglių paprašyta įvardinti, kas sustiprintų jų dalyvavimą sprendimų priėmimo. Tyrimo rezultatai parodė, kad, didelės dalies paauglių subjektyviu vertinimu, dalyvavimas yra pakankamas („Aš neturiu dėl to problemų, mano nuomonės paklausia ir atsižvelgia į mano poreikius“, „Asmeniškai man, nieko netrūksta“, „Dalyvauju užtektinai“, „Dienos centre viskas gerai“, „Į mano nuomonę atsižvelgiama“, „Man atrodo kad darbuotojai pasitaria su vaikais, paklausia ir jų nuomonės, todėl nežinau, ar reikia kažką keisti“, „Man nieko netrūksta, nes esu pilnai visur dalyvaujanti paauglė, kuriai viskas patinka ir tinka“). Tyrimo dalyvių pateikti pasiūlymai suskirstyti į kategorijas ir subkategorijas (žr. 18 lent.).

18 lentelė. Paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo stiprinimo kryptys

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Vaikų lankančių dienos centrus, struktūros koregavimas	Vaikų skaičiaus didinimas	„Daugiau vaikų“, „Galėtų lankytis daugiau vaikų“
	Vaikų grupavimas pagal amžių	„Bendraamžiai“, „Manau, amžiaus skirtumas kartais trukdo išreikšti savo nuomonę“
Žmogiškųjų išteklių koregavimas	Darbuotojų skaičiaus didinimas	„Daugiau darbuotojų, nes vaikų lanko daug, o darbuotojų yra mažai ir darbuotojai ne visada spėja su visais pabendrauti“, „Daugiau kitos srities specialistų“, „Per didelis vaikų dienos centro darbuotojų darbo krūvis“
	Darbuotojų įvairovės didinimas	„Jaunesnių darbuotojų“, „Norėtusi jaunesnių darbuotojų centre“, „Vyresnių žmonių“
Psichologinis skatinimas	Komunikavimas	„Bendravimo“, „Bendravimo“, „Daugiau pokalbių“, „... bendraut kaip su savais, nenuvertinti“, „individualiu bendravimu“, „... susitikimai“, „... labiau kalbėtis ir aiškintis“, „Daugiau būtų klausiama mano nuomonės“
	Pasitikėjimo stiprinimas	„... skleisti pasitikėjimą“, „Didesnis pasitikėjimas“, „Pasitikėjimo“, „Pasitikėti savimi“, „... pasitikėjimas savimi“
	Sudominimas	„Jauną žmogų sudominti yra labai sunku, jis dalyvaus tik tada kai tema/sprendimas jam bus palankus ar įdomus“, „visapusiškai sudominti. Turi būti aktualios temos, sprendimai, kurie paskatintų domėtis ir dalyvauti“, „Trūksta <...> sudominimo“
	Padrąšinimas	„Kad vaikai daugiau sakytų ką galvoja. Ir kad aš daugiau sakyčiau, ko noriu veikti dienos centre ir t.t.“, „... bijau, kad kas mane gali klaidingai suprasti, tad dažnai pritariu arba ne, bet nenoriu būti išjuoktas, tad savo nuomonę nevisuomet išreiškiu“, „Mano drąsos, kad nebijočiau išreikšti savo nuomonės“
	Pačių vaikų iniciatyvumo skatinimas	„Gal reiktų daugiau domėtis ir tada kažką bandyti daryti, arba siūlyti pačiai ir aptarti su vadovėmis centro, o tada jau bandyt tą sprendimą įgyvendinti“, „Reikia, kad ne tik darbuotojai bet ir aš pati daugiau rodyčiau noro įsitraukti, nes kartais to neparodau“, „... manau, kad be mano noro niekas nesikeistų. Viskas priklauso nuo mano noro ir užsidegimo, jei noriu dalyvausiu, jei nenorėsiu nedalyvausiu“, „Didesnis visų noras“
Informatyvumo didinimas	Diskusijos	„Daugiau diskusijų“, „Daugiau šios temos aptarimų“
	Ugdymas	„Mokymai“, „Mokytojų“
	Informacinės sklaidos stiprinimas	„Žinių stoka“, „Daugiau informacijos“, „Supratimo“
Kitų aspektų koregavimas	Veiklų koregavimas	„Organizuojamų veiklų“, „Organizuotumo veiklose“, „Kad veiklos būtų derinamos kartu su vaikais“, „Veiklų“, „Daugiau pramogų“
	Finansinių išteklių didinimas	„Kad būtų daugiau pinigų maistui“, „Nepakankami vaikų dienos centro finansiniai ištekliai“

Kaip rodo tyrimo rezultatai, siekiant stiprinti paauglių dalyvavimą sprendimų priėmimo, tikslingi vaikų, lankančių dienos centrus, struktūros koregavimas, žmogiškųjų išteklių koregavimas, psichologinis skatinimas, informatyvumo didinimas, veiklų koregavimas, finansinių išteklių didinimas. Pavieniais atvejais paaugliai minėjo ir materialinės bazės gerinimą („... ir daug žaislų ir mums dovanų iš priemonių“), lygybės skatinimą („Lygybės tarp įvairaus amžiaus vaikų“), tvarkos užtikrinimą („Manychiau vaikų dienos centrui trūksta tvarkos, kas gal ir yra sunku įgyvendinti atsižvelgiant, kad taisyklių įdiegimas neypatingai veikia ,bet, manau, yra kitų būdų sukurti tvarką“), laiko skyrimą („Nepakankamai laiko“), draugystės tarp vaikų skatinimą („... draugai“), budėjimą („... budėjimas“), tyrimus („Apklausų“). Dalis pavieniais atvejais minėtų aspektų su dalyvavimo teisės įgyvendinimo stiprinimu susiję netiesiogiai.

Apibendrinant atliktą paauglių dalyvavimo teisės įgyvendinimą vaikų dienos centre ribojančių problemų analizę, nustatyta, kad paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimui vaikų dienos centruose subjektyviu požiūriu kliudo nepakankami ar netinkamai skirstomi organizaciniai ištekliai. Tą patvirtino ir išgryninti dalyvavimo teisės stiprinimo pasiūlymai, kurie išryškino poreikį stiprinti žmogiškuosius, informacinius išteklius. Be šių išteklių stiprinimo akcentuota ir psichologinio skatinimo, vaikų, lankančių dienos centrus, struktūros koregavimo svarba.

IŠVADOS

1. Teorinių vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo aspektų analizė parodė, kad vaikų dalyvavimo teisė – tai konstruktas, apimantis keturis pagrindinius elementus: tikslą, kontekstą, būdus ir suinteresuotas šalis.

- Į tikslus galima žvelgti per instrumentinę ar struktūrinę poziciją. Vadovaujantis instrumentiniu požiūriu į vaikų dalyvavimo tikslą, siekiama teisinių, politinių, socialinių tikslų ar jų derinio. Pagal struktūrinį požiūrį pats vaiko dalyvavimas yra laikomas tikslu.
- Kontekstas nagrinėtinas įvertinant socialinį lygmenį ir dalyvavimo temą. Socialinis lygmuo – tai sistemų lygiai, aplinkos. Socialinio lygmens kontekste vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas gali vykti mikro, mezo ar makro lygiuose funkcionuojančiose institucijose: šeimoje, švietimo institucijose, sveikatos priežiūros institucijose, socialinių paslaugų teikimo institucijose, bendruomeninio lygmens institucijose, viešojoje politikoje, visuomenėje. Dalyvavimo temos detalizuojamos sritimis, problemomis, kylančiomis dėl kasdieninių pasirinkimų ar žymiai didesnio svorio vaikui turinčių sprendimų.
- Pagrindinės suinteresuotos šalys yra vaikai, tėvai ir kiti suaugusieji. Vaikų dalyvavimo teisės realizavimas gali reikšmingai skirtis priklausomai nuo gyvenimo sąlygų, patirčių, ligų, negalios. Labai svarbus dalyvavimo teisės įgyvendinimo praktikas diferencijuojantis kriterijus yra ir amžius. Vienas iš išskirtine specifika pasižyminčių raidos etapų yra paauglystė, kurios metu vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo ypatumus lemia socialinių ryšių plėtra, vykstantis fizinis, intelektinis, emocinis ir socialinis asmenybės vystymasis, kintantis mąstymas, kylantys iššūkiai.
- Dalyvavimo teisės realizavimą nusako dalyvavimo lygio ir stiliaus charakteristikos. Dalyvavimas gali prasidėti net ir minimaliomis teise įgyvendinančių subjektų pastangomis – išklausymu, informavimu, konsultavimu, kai tuo tarpu stipriausiai teisė realizuojama, kai vaikas pats priima sprendimą ir prisiima už jį atsakomybę. Vaiko dalyvavimas bet kuriame lygmenyje gali būti individualus ar kolektyvinis, aktyvus ar pasyvus.

2. Vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimas svarbus dėl indėlio į vaiko vidinę vertę, stiprinant paauglių savivertę, orumą, ir dėl instrumentinės vertės, skatinančios politikos, labiau orientuotos į vaikų poreikius, kūrimą ir geresnių rezultatų tiek individualiai kiekvienam vaikui, tiek bendruomenei siekimą, socialinių paslaugų kokybės gerinimą, etinių principų laikymosi skatinimą. Šių naudų siekimą riboja organizacinių išteklių nepakankamumas ar netinkamas jų paskirstymas, silpna orientacija į vaiko problemas ir poreikius, šeimų įsitraukimo stoka,

informacinės spragos, per didelis formalumas. Užsienio šalių pažangos vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo srityje analizė parodė, kad Švedijoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Australijoje egzistuoja spragos, ypač sveikatos priežiūros, vaikų globos srityse. Vaikų dalyvavimo teisė daugumoje sričių įgyvendinama nepakankamai. Nereti atvejai, kai vaikai neišklausomi, o jei ir išklaunami – jų pasisakymai laikomi nereikšmingais. Esama atvejų kai vaikai įtraukiami tik į ne esminius sprendimus. Pažangi patirtis demonstruojama projektinėse veiklose, kurių metu kuriama į vaikų dalyvavimą orientuota organizacinė kultūra.

3. Empirinio vaikų dienos centrų lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo tyrimo rezultatai parodė, kad:

- vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimo vaikų dienos centruose yra įgyvendinamas geriau nei paaugliai to tikisi suteikiamos vidinės vertės požiūriu. Dalyvavimo sprendimų priėmimo suvokiama naudos svarba ir jos patyrimas stiprėja iš ankstyvosios paauglystės pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą, kas patvirtino pirmąją ir antrąją tyrimo hipotezes;
- visų raidos etapų paaugliams mažiausiai svarbūs yra politiniai dalyvavimo teisės tikslai, o svarbiausi – socialiniai tikslai;
- vaikams pereinant į vidurinėsios ir vėlyvosios paauglystės raidos etapus, visų dalyvavimo teisės tikslų svarba intensyvėja, kas patvirtino trečiąją tyrimo hipotezę;
- dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė silpniausiai įgyvendinama šeimoje – aplinkoje, kurioje dalyvavimo teisės įgyvendinimas paaugliams yra svarbiausias iš visų aplinkų. Tai patvirtino ketvirtąją tyrimo hipotezę. Subjektyviu paauglių vertinimu dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimo situacija yra atitolusi nuo lūkesčių, kuriuos atskleidė subjektyvūs svarbos vertinimai.
- vaikų dienos centrų lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo skirtingose aplinkose svarba stiprėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą. Tai patvirtino penktąją hipotezę;
- šeštoji tyrimo hipotezė patvirtinta iš dalies, kadangi vaikų dienos centrų lankančių paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo patyrimas ne visose aplinkose stiprėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą;
- septintoji tyrimo hipotezė patvirtino: paaugliai vaikų dienos centruose ir turi galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo, ir juose dalyvauja. Nustatyta, kad visuose lygiuose faktinis dalyvavimas sprendimų priėmimo viršija paauglių lūkesčius; dalyvavimo teisės įgyvendinimas svarbiausias ir geriausiai faktiškai užtikrinamas, subjektyviu paauglių požiūriu, yra išklauso lygyje, kas patvirtino aštuntąją tyrimo hipotezę. Kaip mažiausiai svarbų ir silpniausiai patiriamą dalyvavimo teisės įgyvendinimo lygį paaugliai įvardijo sprendimų priėmimo galios ir atsakomybės suteikimo lygį.

REKOMENDACIJOS

Siekiant gerinti paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimą vaikų dienos centruose, suformuluotos rekomendacijos.

Nustačius, kad vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė prasčiausiai įgyvendinama artimiausioje vaiko aplinkoje – šeimoje, išvelgtinas aiškus poreikis tą koreguoti. Siūloma šviečiamoji veikla, nukreipta išimtinai į dienos centrus lankančių paauglių tėvus, vaikus ir kitas suinteresuotas šalis. Tuo tikslu **LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai rekomenduojama visoje šalyje įgyvendinti projektinę veiklą**, nukreiptą būtent į šios sisteminės problemos sprendimą. Projektinei veiklai galėtų būti keliamas tėvų informavimo apie vaikų dalyvavimo teisę tikslas ir šios teisės įgyvendinimo stiprinimas artimiausioje vaiko aplinkoje.

Tyrimo metu identifikuotas didelis darbuotojams tenkantis krūvis – vienas iš probleminių žmogiškųjų išteklių valdymo aspektų organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centruose priežasčių. Tyrime dalyvavę paaugliai išreiškė darbuotojų skaičiaus didinimo poreikį. Tad **organizacijos „Gelbėkit vaikus“ dienos centruose siūloma didinti darbuotojų skaičių**. Siekiant tokio poreikio pagrindimo, **vaikų dienos centruose dirbantiems darbuotojams, rekomenduojama informuoti vadovaujantį personalą apie per mažo darbuotojų skaičiaus sukeltas problemas ir ypač – vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo nepakankamumą**.

Tyrimu nustačius, kad vaikai pageidauja didesnės darbuotojų įvairovės vaikų dienos centre ir pirmenybę teikia jauniems darbuotojams, **tikslingas organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vaikų dienos centrų bendradarbiavimas šiuo klausimu su aukštojo mokslo įstaigomis**. Bendradarbiavimas galėtų būti išplėtotas iki perspektyvių studentų mokesčio už mokslą finansavimo sutarčių su įsipareigojimu tam tikrą laiką dirbti dienos centre tiek studijų metu, tiek jas baigus. Stokojant finansinių išteklių svarstyta ir jaunimo savanorystė vaikų dienos centruose. Tai reiškia, kad organizacijai „Gelbėkit vaikus“ tikslingas būtų savanorių pritraukimas. Tam būtina informacinė kampanija, pasiekianti potencialius savanorius. Tikimasi, kad žmogiškųjų išteklių įvairovės didinimas sudarytų prielaidas įgyvendinti paauglių dalyvavimo teisę aukštesniuose lygmenyse.

Paauglių pasiteiravus apie galimas dalyvavimo sprendimų priėmimo kryptis, išryškėjo, kad vaikams neretais atvejais stinga psichologinio pagrindo dalyvavimui. Šios problemos sprendimui **siūloma organizacijos „Gelbėkit vaikus“ psychologams suorganizuoti vizitus į vaikų dienos centrus**, kurių metu ir būtų sprendžiama identifikuota problema, pasitelkiant psichologinio poveikio metodus. Vizitų metu tikslingi būtų grupiniai ir individualūs susitikimai su paaugliais, stiprinant jų pasitikėjimą tiek pačiais psichologais, tiek darbuotojais, dirbančiais

su paaugliais vaikų dienos centre. Kaip parodė tyrimo rezultatai, siekiant psichologinio skatinimo stiprinimo, vaikus būtina sudominti, padrąsinti, skatinti pačių vaikų iniciatyvumą naudotis jiems priklausančia dalyvavimo teise.

Kita tyrimo metu išryškėjusi spraga, kliudanti efektyviam dalyvavimo teisės įgyvendinimui – informacijos stoka. **Vaikų dienos centruose dirbantiems darbuotojams rekomenduojama skatinti diskusijas dalyvavimo teisės tema, padrąsinti vaikus išsakyti savo nuomonę, kreiptis į socialinius darbuotojus ir jų padėjėjus. Paaugliams siūloma ir patiems ieškoti informacijos apie dalyvavimo teisę ir jos įgyvendinimą.** Siekiant paauglius paskatinti tokiai informacijos paieškai, darbuotojams tikslinga vaikų dienos centre organizuoti veiklas su žaidybiniais, įtraukiančiais (galbūt ir virtualios realybės) elementais, kurioms būtų būtinas tam tikras informacinis pasiruošimas. Tokių veiklų pavyzdžiais galėtų būti protmūšiai, debatai, diskusijos taikant „pasaulio kavinės“ metodą. Veiklų įgyvendinimui taip pat galėtų būti pasitelkti savanoriai.

Dienos centrus lankantiems paaugliams rekomenduojama patiems būti iniciatyvesniems, aktyvesniems, drąsiau išsakyti savo poreikius.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aldgate, J., & Stratham, J. (2001). *The Children Act now: messages from research*. London, UK: Stationery Office.
2. Bačiulienė, K., ir Zaborskis, A. (2004). Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje. *Medicina*, 40 (8), 714–720.
3. Barry, J. (2014). *An investigation of youth participation in an Irish youth mental health service: staff and young people's perspectives*. Dublin: Technological University of Dublin.
4. Bendrasis komentaras Nr. 1 dėl švietimo tikslų (2001). *Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.
5. Bendrasis komentaras Nr. 2 dėl nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų vaidmens, skatinant ir saugant vaiko teises (2002). *Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.
6. Bendrasis komentaras Nr. 3 dėl ŽIV / AIDS ir vaiko teisių (2003). *Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.
7. Bessell, S. (2009). Children's Participation in Decision-Making in the Philippines: Understanding the Attitudes of Policy-Makers and Service Providers. *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 16(3), 299–316.
8. Bessell, S. (2011). Participation in decision-making in out-of-home care in Australia: what do young people say? *Children and Youth Services Review*, 33, 496–501.
9. Bilevičienė, T., & Jonušauskas, S. (2011). *Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
10. Brummelaar, M. D. C., Harder, A. T., Kalverboer, M. E., Post, W. J., & Knorth, E. J. (2018). Participation of youth in decision-making procedures during residential care: a narrative review. *Child & Family Social Work*, 23, 33–44.
11. Burke, T. (2010). *Anyone listening? Evidence of children and young people's participation in England*. London: CRAE/NCB.
12. Cashmore, J., & Parkinson, P. (2007). Children's and parents' perceptions on children's participation in decision making after parental separation and divorce. *Family Court Review*, 46 (1), 91–104.

13. Cashmore, J., & Parkinson, P. (2008). Children's and parents' perceptions children's participation in decision making after parental separation and divorce. *Family Court Review*, 46 (1), 91–104.
14. Chisholm, R. (2002). The paramount consideration: children's interests in family law. *Australian Journal of Family Law*, 87, 109.
15. Coyne, I. (2008). Children's participation in consultations and decision-making at health service level: a review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, 45, 1682–1689.
16. Coyne, I., Amory, A., Kiernan, G., & Gibson, F. (2014). Children's participation in shared decision-making: children, adolescents, parents and healthcare professionals' perspectives and experiences. *European Journal of Oncology Nursing*, 18, 273–280.
17. Crowe, J., & Toohey, L. (2009). From good intentions to ethical outcomes: the paramountcy of children's interests in the family law act. *Melbourne University Law Review*, 33, 391–414.
18. Dabravalskytė, J., & Vveinhardt, J. (2015). Lietuvos mažų ir vidutinių įmonių internacionalizacijos ir tarpkultūrinės kompetencijos integracija. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 73, 27–47.
19. Dixon-Woods, M., & Heney, D. (1999). Partnerships with children. *BMJ*, 319, 778.
20. Dromantienė, L., Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5 (1), 79–88.
21. Dudaitė, J., ir Kairienė, B. (2017). Žiniasklaidos formuojamas požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą. *Specialusis ugdymas*, 1 (36), 77–95.
22. Eriksson, L., Welander, J., & Granlund, M. (2007). Participation in everyday school activities for children with and without disabilities. *J Dev Phys Disabil*, 19, 485–502.
23. Eskytė, I. (2008). Socialinio dalyvavimo plėtotė vaikų dienos centruose. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2(2), 143–165.
24. Franklin, A., & Sloper, P. (2009). Supporting the participation of disabled children and young people in decision-making. *Children & Society*, 23, 3–15.
25. Gaižauskaitė, I., & Mikėnė, S. (2014). *Socialinių tyrimų metodai: apklausa*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
26. Glebuviene, V., ir Tarasonienė, A. (2003). Darželio auklėtojų požiūris į vaiko teises. *Pedagogika*, 65, 63–68.
27. Gudžinskienė, V., Burvytė, S., ir Barkauskaitė, M. (2017). Vaikų dienos centrų specialistų patirtys ugdant vaikų socialinius įgūdžius. *Pedagogika*, 128(4), 128–146.

28. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., Uscila, R. (2016). Vaiko teisių įgyvendinimo galimybės vaikų dienos centruose. *Pedagogika*, 121 (1), 209–224.
29. Heimer, M., Nasma, E., & Palme, J. (2018). Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: the process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work*, 23, 316–323.
30. Herbots, K., & Put, J. (2015). The participation disc. *International Journal of Children's Rights*, 23, 154–188.
31. Hultman, L., Forinder, U., Ohrvall, A. M., Pergert, P., & Fugl-Meyer, K. (2019). Elusive participation – social workers' experience of the participation of children with disabilities in LSS assessments. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21 (1), 38–48.
32. Hurd, A. J. (2011). *Children and young people's participation*. Birmingham: University of Birmingham.
33. Yamaji, N., Suto, M., Takemoto, Y., Suzuki, D., Lopes, K. da S., & Ota, E. (2020). Supporting the decision making of children with cancer: a meta-synthesis. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*. <https://doi.org/10.1177/1043454220919711>
34. Indrašienė, V., ir Šlapelienė, E. (2007). Vaikų požiūris į jų lankomus vaikų dienos centrus. *Socialinis ugdymas*, 3(14), 19–28.
35. Jonynienė, Ž. (2009). Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. *Socialinis darbas*, 8(2), 51–64.
36. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 60-1501.
37. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (4), 1443–1455.
38. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: MRU I-kla.
39. Kairienė, B., ir Žiemienė, R. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 6 (2), 43–50.
40. Kang, L. J., Palisano, R. J., King, G. A., & Chiarello, L. A. (2014). A multidimensional model of optimal participation of children with physical disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 36(20), 1735–1741.
41. Kennan, D., Brady, B., & Forkan, C. (2018). Supporting children's participation in decision making: a systematic literature review exploring the effectiveness of participatory processes. *British Journal of Social Work*, 48, 1985–2002.
42. Kirby, P., C., Lanyon, K. C., & Sinclair, R. (2003). *Building a Culture of Participation: Research report*. London: Department for Education and Skills.

43. Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2020a). Children's participation: A new role for children in the field of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104429>
44. Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2020b). Social workers' perceptions of children right to participation. *Child & Family Social Work*, 25, 294–303.
45. Kromerova, E. (2016). Paauglių moralinių vertybių ir prosocialaus elgesio tarpusavio sąsajos. *Laisvalaikio tyrimai: elektroninis mokslo žurnalas*, 2 (8), 1–10.
46. Laevers, F., & Declercq, B. (2018). How well-being and involvement fit into the commitment to children's rights. *European Journal of Education*, 53, 325–335.
47. Legendre, A. (2003). Environmental features influencing toddlers' bioemotional reactions in day care centers. *Environment and Behavior*, 35(4), 523–549.
48. Liepinskaitė, I., ir Motiečienė, R. (2017). Įgalinančios socialinės paslaugos vaikų dienos centruose: sociallinių darbuotojų perspektyva. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 20(2), 29–53.
49. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita (2020). Prieiga per internetą: <http://www.vtaki.lt/lt/administracine-informacija/veiklos-ataskaitos>
50. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 33–807.
51. Morrison, F., Tisdall, E. K. M., & Callaghan, J. E. M. (2020). Manipulation and domestic abuse in contested contact – threats to children's participation rights. *Family Court Review*, 58 (2), 403–416.
52. Oželis, R., Valiūnaitė, R. (2016). Dievo įvaizdžių ypatumai vėlyvosios paauglystės laikotarpiu. *Opera theologorum Samogitarum*, 4, 91–118.
53. Petrauskienė, A., ir Zabelienė, V. (2011). Socialinis darbas pirminėje psichikos sveikatos priežiūros institucijoje: paslaugų kokybės aspektas. *Socialinis darbas*, 10(2), 279–288.
54. Petrulytė, A. (2007). Kūrybiškumo kaaita ikimokykliniame, jaunesniajame mokykliniame ir ankstyvosios paauglystės amžiuje. *Ugdymo psichologija*, 18, 16–21.
55. Prachi, M. (2020). *The Intrinsic Value of Consensus* (doctoral dissertation). Prieiga per internetą: <https://escholarship.org/content/qt97983119/qt97983119.pdf?t=qcsbx7>
56. Rap, S., Verkroost, D., & Bruning, M. (2019). Children's participation in Dutch youth care practice: an exploratory study into the opportunities for child participation in youth care from professionals' perspective. *Child Care in Practice*, 25(1), 37–50.

57. Runeson, I., Enskar, K., Elander, G., & Hermeren, G. (2001). Professionals' perceptions of children's participation in decision making in healthcare. *Journal of Clinical Nursing*, 10, 70–78.
58. Runeson, I., Hallstrom, I., Elander, G., & Hermeren, G. (2002). Children's participation in the decision-making process during hospitalization: an observational study. *Nursing Ethics*, 9 (6), 583–598.
59. Sagatys, G. (2003). Biologinės ir faktinės tėvystės santykio problema ir vaiko teisės. *Jurisprudencija*, 37 (29), 96–106.
60. Sanders, R., & Mace, S. (2006). Agency policy and the participation of children and young people in the child protection process. *Child Abuse Review*, 15, 89–109.
61. Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children's participation in decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the child. *Children & Society*, 15, 107–117.
62. Stremauskienė, R., ir Žibėnienė, G. (2014). Socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriami sunkumai. *Socialinis ugdymas*, 39 (3), 86–98.
63. Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemos Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 17 (1), 24–37.
64. Targamadžė, V. (2017). Socioedukacinis klasteris kaip vaikų dienos centro veiklos dekompozicijos galimybė: kūrimo diskursas. *Socialinis ugdymas*, 45, 6–13.
65. Venninen, T., Leinonen, J., Lipponen, L., & Ojala, M. (2014). Supporting children's participation in Finnish child care centers. *Early Childhood Educ J*, 42, 211–218.
66. Vosz, M., McPherson, L., Parmenter, N., & Gatwiri, K. (2020). *Enabling young people's participation in residential care decision-making*. Australian Childhood Foundation, Southern Cross University.
67. Zaki, J., & Mitchell, J. P. (2011). Equitable decision making is associated with neural markers of intrinsic value. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 108 (49), 19761–19766.
68. Žemaitienė, M. (2017). *Lietuvos moksleivių dantų ėduonies paplitimas, intensyvumas ir elgesio bei biologinių rizikos indikatorių analizė vėlyvosios paauglystės laikotarpiu*. Daktaro disertacija. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
69. Žydzūnaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.

70. Žiobienė, E. (2017). Vaiko teises ginančių ombudsmenų institucijų reikalingumas ir tinkamiausias modelis. *Jurisprudencija*, 24(2), 271–292.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema – „Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimas, siekiant geriausių vaiko interesų“. Darbe keltas tikslas – išanalizavus teorines vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo prielaidas, įvertinti praktinį šios teisės realizavimą, siekiant geriausių vaiko interesų. Uždaviniai: 1) išanalizuoti teorinius vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo aspektus; 2) išnagrinėti vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimo svarbą, problemas ir pažangą; 3) įvertinti šalyje veikiančius vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą, remiantis subjektyviu paauglių vertinimu.

Teoriniams vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo aspektams išnagrinėti taikyti mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, apibendrinimo metodai. Šalyje veikiančius vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimo įvertinimui taikyti anketinės apklausos, aprašomosios statistikos, statistinės analizės metodai.

Siekiant įvertinti subjektyvų paauglių požiūrį į jų dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės įgyvendinimą vaikų dienos centro aplinkoje, 2021 m. sausio ir vasario mėn. atlikta 130 organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vaikų dienos centrus lankančių 12–18 metų amžiaus anketinė apklausa, kurios rezultatai parodė, kad paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo suvokiama naudos svarba ir jos patyrimas stiprėja iš ankstyvosios paauglystės vaikų dienos centrų lankytojams pereinant į vėlyvosios paauglystės etapą, kas patvirtino pirmąją ir antrąją tyrimo hipotezes. Pereinant į vidurinėsios ir vėlyvosios paauglystės raidos etapus, visų dalyvavimo teisės tikslų svarba intensyvėja, tad trečioji tyrimo hipotezė pasitvirtino. Dalyvavimo sprendimų priėmimo teisė silpniausiai įgyvendinama šeimoje, kas patvirtino ketvirtąją tyrimo hipotezę. Paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo skirtingose aplinkose svarba stiprėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą. Tai patvirtino penktąją hipotezę. Šeštoji tyrimo hipotezė patvirtinta iš dalies, kadangi paauglių dalyvavimo sprendimų priėmimo teisės realizavimo patyrimas ne visose aplinkose stiprėja paaugliams pereinant iš ankstyvosios į vėlyvosios paauglystės etapą. Septintoji tyrimo hipotezė pasitvirtino: paaugliai vaikų dienos centruose turi galimybes dalyvauti ir dalyvauja sprendimų priėmimo. Dalyvavimo teisės įgyvendinimas svarbiausias ir geriausiai vertinamas yra vaiko išklauso lygyje, kas patvirtino aštuntąją tyrimo hipotezę, o prasčiausiai – sprendimų priėmimo galios ir atsakomybės suteikimo lygyje.

Raktiniai žodžiai: vaikas, dalyvavimas, sprendimų priėmimas, dienos centras, išklausoymas.

SUMMARY

The topic of the thesis is „Implementation of the Teenagers Visiting Day Care Centers Right of Participation in Decision Making in Pursuance of the Best Interests of the Child“. Thesis was aimed at analysing theoretical presumptions for the implementation of the teenagers visiting day care centers right of participation in decision making, to evaluate the progress in factual implementation of this right in pursuance of the best interests of the child. Tasks: 1) to analyse theoretical aspects of implementation of child participation right; 2) to reveal the significance, problems and progress of implementation of children participation right; 3) to evaluate the attitude of teenagers visiting day care centers to the right of participation in decision making, in reference to subjective evaluation of teenagers.

Theoretical analysis of teenagers visiting day care centers right of participation in decision making has employed methods of scientific literature analysis, comparative analysis, generalization. In order to evaluate the attitude of teenagers visiting day care centers to the right of participation in decision making, methods of questionnaire research, descriptive statistics, statistical analysis were applied.

On January and February, 2021 the author has researched 130 teenagers belonging to the age group between 12 and 18 years who visit day care centers of organization „Save the Children Lithuania “. The research was aimed to evaluate the subjective attitude of teenagers to the right of participation in decision making in the environment of day care center. Results of the research have shown that importance and actual experience of benefits of participation in decision making becomes stronger as the teenager reaches higher stage of his adolescence. Therefore, 1st and 2nd hypotheses were confirmed. Importance of every objective of participation right gets stronger as the teenager moves through the stages of adolescence. So, the 3rd hypothesis was confirmed. The environment where the implementation of child participation right is the weakest is family. Such results of the research have confirmed the 4th hypothesis. Perception of importance of child participation right in distinct environments get stronger as the teenager reaches higher stage of his adolescence. Therefore, 5th hypothesis was confirmed. The 6th hypothesis was only partially confirmed, because actual experience of implementation of child participation right gets stronger as the teenagers moves through stages of adolescence only in some environments. The 7th hypothesis was confirmed: teenagers in day care centers have opportunities to participate and participate in decision making. Listening is the level where the participation right according to teenagers is the most important and most intensively implemented. It means that the 8th hypothesis was confirmed. Level at which

children share power and responsibility for decision making features the worst actual implementation of participation right.

Key words: child, participation, decision making, day care center, listening.

PRIEDAI

ANKETA

Mielas dienos centro lankytojau,

Šia anketa siekiama iširti vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti sprendimų priėmimo įgyvendinimą, siekiant geriausių vaiko interesų. Geriausi vaiko interesai – tai siekimas to, kas Tau yra geriausia. Anketa yra anoniminė, todėl vardo ir pavardės rašyti nereikia. Tavo atsakymų apibendrinti rezultatai bus pateikiami magistro baigiamajame darbe.

Kaip pildyti anketa?

Atidžiai perskaityk visus klausimus ir po jais pateiktus teiginius. Prie kiekvieno teiginio pažymėk langelį/langelius, kurie tiksliausiai atspindi Tavo nuomonę ir pasirinkimą arba įrašyk savo atsakymą. Tau priimtinausią atsakymą pažymėk kryželiu (×).

Jei kyla klausimų:

Su tyrimo organizatore Gitana Gužiene galima susisiekti el. paštu: gisadauska2@stud.mruni.eu. Esant poreikiui, galėsime susitarti dėl pokalbio „Zoom“ ar „Messenger“ programėlių pagalba.

I. DEMOGRAFINIŲ KLAUSIMŲ BLOKAS

1. Tu esi:

- Vaikinas Mergina

2. Kiek tau metų? Įrašyk

3. Kiek laiko lankai dienos centrą?

- 1–2 metus 2–3 metus 3–4 metus
 4–5 metus Daugiau nei 5 metus

4. Kiek kartų per savaitę tu lankaisi dienos centre?

- 1 2 3 4 5

5. Kiek valandų per dieną tu įprastai praleidi dienos centre?

- 1 2 3 4 5 ar daugiau

II. DALYVAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIME SVARBA

6. Ar pritari teiginiams apie tai, kad dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime yra:

svarbus mano orumui	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
svarbus mano savivertei	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
svarbus mano pasitikėjimui savimi	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
svarbus kaip mano emocinio saugumo garantas	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
svarbus mano emocijų kontrolės užtikrinimui	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
padeda gerinti socialinių paslaugų kokybę	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
padeda stiprinti etinių principų laikymąsi	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau
padeda užtikrinti paauglių žmogaus teises	☐ Tikrai ne	☐ Ne	☐ Iš dalies	☐ Taip	☐ Tikrai taip	☐ Nežinau

7. Kiek tau asmeniškai svarbūs šie dalyvavimo teisės tikslai?

Tikslai	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Vaikų teisių puoselėjimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Teisinių atsakomybių įgyvendinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Žmogaus teisių skatinimas ir apsauga	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Paauglių įgalinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Paauglių skatinimas rūpintis savo teisėmis	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Demokratiškosios procesų skatinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Sąmoningos demokratinės pilietybės skatinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Socialinės įtraukties stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Socialinių paslaugų gerinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Paauglių apsaugos stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Paauglių pasitikėjimo savimi stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Paauglių statuso, lyginant su suaugusiaisiais, stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Mokymosi skatinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Gyvenimiškų įgūdžių formavimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Savisaugos stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Pritapimo ir priklausomybės jausmo stiprinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Asmeninio ir socialinio tobulėjimo skatinimas	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau

8. Kiek tau asmeniškai svarbu vaikų dalyvavimo teisės įgyvendinimas šiose aplinkose?

Aplinkos	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Šeima	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Švietimo institucijos	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Sveikatos priežiūros institucijos	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Socialinių paslaugų teikimo institucijos (vaikų globos namai, vaikų dienos centrai)	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Bendruomeninio lygmens institucijos (neformalios grupės, kultūrinės programos, kaimynų asociacijos, institucinės programos)	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Viešoji politika (forumai, tarybos)	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau
Visuomenė (rinkimai, žiniasklaida)	Labai svarbu	Svarbu	Iš dalies svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	Nežinau

9. Kiek tau asmeniškai svarbus tavo dalyvavimo teisės įgyvendinimas vaikų dienos centre?

- Labai svarbu Svarbu Iš dalies svarbu Nesvarbu
 Visiškai nesvarbu Nežinau

10. Ar pritari šioms teiginiams?

Teiginiai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad vaikų dienos centre dirbantys suaugusieji mane išklausytų	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad vaikų dienos centro darbuotojai dirbtų taip, kad mane išklausytų	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad reikalavimas išklausyti dienos centro lankytojus būtų oficialiai įtvirtintinas	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad vaikų dienos centro darbuotojai palaikytų mane, kai aš išreiškiu savo požiūrį	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad aš sulaukčiau įvairios pagalbos išreikšti savo požiūrį	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad reikalavimas padėti vaikams išreikšti savo požiūrį būtų oficialiai įtvirtintinas	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai būtų pasiruošę atsižvelgti į mano požiūrį	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad sprendimų priėmimo proceso metu į mano požiūrį būtų atsižvelgiama	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad reikalavimas vaikų požiūriui skirti deramą dėmesį būtų įtvirtintas oficialiai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbi galimybė tapti sprendimų priėmimo dalimi	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad egzistuotų tam tikra vaikų įtraukimo į sprendimų priėmimą procedūra	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad reikalavimas įtraukti vaikus į sprendimą būtų įtvirtintas oficialiai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad suaugusieji dalintųsi savo sprendimų priėmimo galia su manimi	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad egzistuotų tam tikra procedūra, įgalinanti vaikus ir suaugusiuosius dalintis galia ir atsakomybe už savo sprendimus	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Man svarbu, kad reikalavimas dalintis galia ir atsakomybe būtų įtvirtintas oficialiai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau

III. DALYVAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIME VERTINIMAS

11. Ar pritari teiginiams apie tai, kad dalyvavimas mane liečiančių sprendimų priėmime:

stiprina mano orumą	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
stiprina mano savivertę	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
stiprina mano pasitikėjimą savimi	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
užtikrina mano emocinį saugumą	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
prisideda prie geresnės mano emocijų kontrolės	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
gerina socialinių paslaugų kokybę	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
stiprina etinių principų laikymąsi	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
prisideda prie paauglių žmogaus teisių užtikrinimo	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau

12. Kaip vertini savo dalyvavimo teises įgyvendinimą šiose aplinkose?

Aplinkos	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Šeima	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau

Švietimo institucijos	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Sveikatos priežiūros institucijos	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Socialinių paslaugų teikimo institucijos	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Bendruomeninio lygmens institucijos	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Viešojoji politika	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau
Visuomenė	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Labai prastai	Nežinau

13. Kaip vertini savo dalyvavimo teisės įgyvendinimą vaikų dienos centre?

- Labai gerai Gerai Vidutiniškai Prastai
 Labai prastai Nežinau

14. Ar pritari šioms teiginiam?

Teiginiai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys suaugusieji mane išklauso	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centro darbuotojai dirba taip, kad mane išklaუსytų	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Išreikšdamas savo požiūrį, aš sulaukiu suaugusiųjų palaikymo	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Suaugusieji taiko idėjas ir veiklas, kurios man padeda išreikšti savo požiūrį	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre suaugusieji man padeda išreikšti savo požiūrį	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį mitybos klausimais	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį dėl materialinės paramos	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį dėl psichologinių konsultacijų	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį bendravimo klausimais	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį ruošiant pamokas	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį dėl laisvalaikio organizavimo	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai atsižvelgia į mano požiūrį dėl pagalbos mano šeimai	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre skiriama pakankamai dėmesio vaikų požiūriui	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Aš jaučiu, jog esu įtrauktas į sprendimų priėmimo procesą	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau
Vaikų dienos centre dirbantys darbuotojai savo sprendimų priėmimo galia dalinasi su manimi	Tikrai ne	Ne	Iš dalies	Taip	Tikrai taip	Nežinau

15. Kas, tavo nuomone, riboja tavo dalyvavimo teisių įgyvendinimą vaikų dienos centre? Gali žymėti daugiau nei vieną atsakymo variantą.

- Per didelis vaikų dienos centro darbuotojų darbo krūvis Darbuotojų darbo organizavimo sunkumai
 Nepakankami vaikų dienos centro finansiniai ištekliai Nepalankios tėvų nuostatos
 Nepakankama vaikų dienos centro darbuotojų kvalifikacija Informacijos stoka
 Nepakankamas darbuotojų skaičius vaikų dienos centre Didelis formalumo lygis
 Stokojama į mano problemas ir poreikius nukreipto požiūrio
 Kita (rašyk)

.....

.....

.....

.....

.....
16. Kaip manai, ko trūksta dienos centre, kad tavo dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų stipresnis? Kas tavo dalyvavimą sprendimų priėmimo galėtų sustiprinti?

.....
.....
.....
.....
.....
.....